

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Diplomová práce

2017

Alice Nováková

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Postavení žen v post-genocidní společnosti Rwandy

Alice Nováková

Plzeň 2017

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filosofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Mezinárodní vztahy

Diplomová práce

Postavení žen v post-genocidní společnosti Rwandy

Alice Nováková

Vedoucí práce:

PhDr. Linda Piknerová, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2017

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2017

Poděkování

Chtěla bych poděkovat PhDr. Lindě Piknerové, Ph.D. za odborné vedení mé diplomové práce, za užitečné rady a za čas, který mi po celou dobu psaní práce věnovala.

OBSAH

ÚVOD	1
1. TEORETICKÝ RÁMEC.....	6
1.1 Feministický diskurs v otázkách bezpečnosti žen	6
1.2 Role žen v ozbrojeném konfliktu.....	10
1.3 Sexuální násilí jako zbraň války	13
1.4 Dopady ozbrojeného konfliktu na ženy.....	18
1.5 Zapojení žen do post-konfliktního peacebuildingu	21
1.6 Genderová perspektiva v rámci peacebuildingu.....	26
2. MEZINÁRODNÍ LEGISLATIVA	30
2.1 Iniciativy OSN pro účast žen v peacebuildingu	30
2.2 Rezoluce 1325 o ženách, míru a bezpečnosti	33
2.3 Rwandský národní akční plán rezoluce 1325	35
3. ROLE ŽEN BĚHEM RWANDSKÉ GENOCIDY.....	38
3.1 Genocida ve Rwandě	38
3.2 Ženy oběťmi genocidy.....	44
3.3 Ženy pachatelkami genocidy	47
4. SOCIÁLNÍ A EKONOMICKÁ ROLE ŽEN V POST-GENOCIDNÍ RWANDĚ.....	51
4.1 Rwanda po ukončení genocidy a nové role žen v post-genocidní společnosti	51
4.2 Rwandské ženy a vlastnictví majetku a půdy	53
4.3 Ekonomické zplnomocnění rwandských žen	55
4.4 Vzdělání rwandských žen	57
4.5 Rwandské ženy a sexuální násilí	58

5. POLITICKÁ ROLE ŽEN V POST-GENOCIDNÍ RWANDĚ A ZAPOJENÍ ŽEN DO PEACEBUILDINGU.....	62
5.1 Kagameho prezidentství a cesta ke zplnomocnění žen	62
5.2 Přijetí nové ústavy a zavedení genderových kvót	65
5.3 Politická reprezentace žen	66
5.4 Institucionalizace genderové politiky	70
5.5 Participace žen v občanské společnosti	73
5.6 Ženy a prosazování smíření společnosti	76
5.6.1 Participace žen v Komisi pro národní jednotu a usmíření	77
5.6.2 Participace žen v soudech Gacaca.....	78
5.7 Zhodnocení zapojení žen do peacebuildingu na základě vybraných indikátorů	79
ZÁVĚR.....	83
SEZNAM PRAMENŮ, LITERATURY A INTERNETOVÝCH ZDROJŮ	89
RESUMÉ.....	107
PŘÍLOHY	109

SEZNAM ZKRATEK

AfDB	Africká rozvojová banka (<i>African Development Bank</i>)
AU	Africká unie (<i>African Union</i>)
CDR	Koalice na obranu politiky (<i>Coalition pour la Défense de la République</i>)
CEDAW	Konvence o odstranění všech forem diskriminace žen (<i>Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women</i>)
DDR	Programy odzbrojení, demobilizace a reintegrace (<i>Process of disarmament, demobiliation, and reintegration</i>)
FAR	Rwandská armáda (<i>Forces armées rwandaises</i>)
FDLR	Demokratické síly pro osvobození Rwandy (<i>Democratic Forces for the Liberation of Rwanda</i>)
FFRP	Fórum poslankyň parlamentu (<i>Forum of Women Parliamentarians</i>)
GMO	<i>Gender Monitoring Office</i>
GNU	Vláda národní jednoty (<i>Governemnt of National Unity</i>)
GNWP	<i>Global Network of Women Peacebuilders</i>
ICTR	Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu (<i>International Criminal Tribunal for Rwanda</i>)
MAJ	<i>Maison d'Acces à la Justice</i>
MIFAPROFE	Ministerstvo zodpovědné za rodinu a prosazování žen (<i>Ministry in charge of Family and Women Promotion</i>)
MIGEPROF	Ministerstvo pro gender a podporu rodiny (<i>Ministry of Gender and Family Promotion</i>)

MINEDUC	Ministerstvo Rwandy pro vzdělávání (<i>Rwanda Ministry of Education</i>)
MRND	Národní revoluční hnutí pro rozvoj (<i>Mouvement Révolutionnaire National pour le Développement</i>)
NAP	Národní akční plán (<i>National Action Plan</i>)
NGOs	nevládní organizace (<i>non-governmental organizations</i>)
NISR	Rwandský národní institut pro statistiku (<i>National Institute of Statistics of Rwanda</i>)
NURC	Komise pro národní jednotu a usmíření (<i>National Unity and Reconciliation Commission</i>)
NWC	Národní ženská rada (<i>National Women Council</i>)
OHCHR	Úřad vysokého komisaře OSN pro lidská práva (<i>Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights</i>)
PFTH	<i>Pro-Femmes/Twese Hamwe</i>
RDF	<i>Réseau des Femmes</i>
RPA	Rwandská vlastenecká armáda (<i>Rwandan Patriotic Army</i>)
RPF	Rwandská vlastenecká fronta (<i>Rwandan Patriotic Front</i>)
RTL	<i>Radio Télévision Libre des Mille Collines</i>
UNAMIR	Pomocná mise OSN pro Rwandu (<i>United Nations Assistance Mission for Rwanda</i>)
UNCHR	Komise OSN pro lidská práva (<i>United Nations Commission on Human Rights</i>)
UNDP	Rozvojový program OSN (<i>United Nations Development Programme</i>)
UNHCR	Úřad vysokého komisaře OSN pro uprchlíky (<i>United Nations High Commissioner for Refugees</i>)

UNICEF	Dětský fond Organizace spojených národů (<i>United Nations International Children's Emergency Fund</i>)
UNIFEM	Rozvojový fond OSN pro ženy (<i>United Nations Development Fund for Women</i>)
USAID	Agentura Spojených států amerických pro mezinárodní rozvoj (<i>United States Agency for International Development</i>)
UN Women	<i>United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women</i>
WB	Světová banka (<i>The World Bank</i>)
WEF	Světové ekonomické fórum (<i>World Economic Forum</i>)

ÚVOD

Rwandská republika je zřejmě nejvíce známá genocidou z roku 1994, která stála život jednu desetinu jejího obyvatelstva. V poslední době však můžeme zaznamenat v souvislosti s Rwandou i jinou, mnohem příznivější statistiku, a totiž že v roce 2013 dosáhlo zastoupení žen ve rwandském parlamentu překvapivých 64 %. Již v roce 2003 Rwanda vystřídala Švédsko v pozici země s nevyšším procentuálním zastoupením žen v národní legislativě. V tomto středoafrickém státě došlo po skončení genocidy k rozmachu iniciativ za zvýšení reprezentace žen v politice a jejich participace na veřejném životě. Otázkou je, jak efektivní mohou být tyto iniciativy ve státě, kde de facto vládne jedna politická strana a v jejímž čele stojí autoritativní vládce Paul Kagame. Rwandskou společnost stále silně formuje odkaz genocidy, která se odehrála v autoritativním a centralizovaném státě. Pro post-konfliktní obnovu země a budování míru jsou proto zcela zásadní procesy demokratizace a decentralizace. V období devítileté post-konfliktní obnovy země, jejímž vyvrcholením bylo přijetí nové ústavy v roce 2003, sehrály ženy v parlamentu i občanské společnosti významnou roli. Zvýšená politická participace žen ve Rwandě by mohla přispět k demokratizaci a udržování míru v zemi.

Rwandská společnost bývala značně politicky i ekonomicky patriarchální. Ukončení občanské války a genocidy však vedlo k zásadním změnám, které podpořily emancipaci žen. Po roce 1994 tvořily ženy až 70 % rwandské populace a v důsledku toho začaly přejímat role, které dříve tradičně příslušely mužům. Staly se komunitními lídry a také živitelkami svých rodin. V post-genocidním období se stala „ženská otázka“ středobodem politické agendy, a to ze dvou důvodů. Prvním je již zmíněná převaha žen ve rwandské společnosti. Druhým pak to, že se představitelé státu snažili prostřednictvím nastolení této agendy vybudovat image demokratického státu, který západní donoři preferují (Bagi – Tarrósy 2013: 32).

V této diplomové práci se snažím vysvětlit, jakou roli sehrály ženy během rwandské genocidy, protože to zásadně ovlivnilo jejich postavení v post-genocidní společnosti. Následně se snažím porozumět měnící se roli žen v post-genocidní společnosti Rwandy v sociální, ekonomické a především pak politické sféře. Ve své práci se také zabývám tím, jak mohou ženy přispívat post-konfliktnímu budování míru (tzv. peacebuildingu), a to na případové studii Rwandy. Cílem předkládaného textu je odpovědět na tři klíčové otázky: 1. Jakou roli sehrály ženy během rwandské genocidy?; 2. Jaké dopady měla genocida na sociální, ekonomické a politické postavení žen ve rwandské společnosti?; 3. Jak můžeme na základě vybraných indikátorů zhodnotit zapojení žen do peacebuildingu v post-genocidní Rwandě?

V odborné literatuře nalezneme poměrně velké množství analýz role žen během genocidy a dopadů, které na ně měla. O poznání méně se však akademické texty zabývají tím, jak rwandské ženy přispívají po skončení konfliktu k budování míru. Ve své diplomové práci jsem využila jak literatury, která se zabývá úlohou žen v konfliktech a následné post-konfliktní vládě a budování míru obecně, tak literatury, která pojednává konkrétně o ženách ve Rwandě. Čerpala jsem z relevantní akademické literatury, zpráv nevládních organizací a také vládních publikací a statistik.

V práci představím teoretický rámec pro výzkum role žen během a po skončení konfliktu a využití sexuálního násilí jako válečné zbraně z feministické perspektivy. Během rwandské genocidy byly ženy masově vystaveny sexuálnímu násilí a jeho dopady v podobě nechtěných těhotenství, přenosných nemocí a stigmatizace jsou patrné i po jejím skončení. Genderově neutrální vnímání válečného konfliktu nebere v potaz specifické dopady na jednotlivce. Ženy a muži čelí během ozbrojeného konfliktu odlišným hrozbám, přesto však bývá role žen v konfliktech často upozadována. Na to upozorňují feministky, které se od 90. let intenzivně zabývají politickou a vojenskou rolí žen v ozbrojených konfliktech a po nich.

V teoretické části se rovněž zabývám zapojením žen do procesu budování míru a jeho přínosy. Vycházím z literatury, která se zabývá peacebuildingem z genderové perspektivy, jejímž cílem je oprostit se od tradiční role žen jako obětí války a zaznamenat jejich aktivní participaci v post-konfliktní společnosti. Podle některých autorů se pravděpodobnost úspěšného post-konfliktního budování míru zvyšuje, pokud mají ženy v dané společnosti vyšší status. Ženy považují za klíčové aktéry pro prevenci konfliktu a udržování dlouhodobého míru. Vyzdvihují také jejich schopnost prosazovat mír napříč etnickými, náboženskými, politickými a kulturními rozdíly. Navzdory tomu začal být kladen důraz na roli žen v peacebuildingu až v poslední dekádě minulého století. Genderová perspektiva je v procesu budování míru zásadní pro řešení genderově podmíněného násilí nebo vyloučení žen z politického života.

Bezpečnost žen a role žen v peacebuildingu je v současné době ukotvena v řadě mezinárodních smluv a rezolucí, kterým bude v této práci věnována samostatná kapitola. Zřejmě nejvýznamnější z nich je rezoluce Rady bezpečnosti OSN 1325 o ženách, míru a bezpečnosti z roku 2000, k jejíž implementaci se zavázala také Rwandská republika. Rezoluce usiluje o posílení role žen v prevenci konfliktů, řešení konfliktů a peacebuildingu. Podle cílů vytyčených ve rwandském národním akčním plánu pro implementaci rezoluce 1325 vymezují sedm indikátorů, na základě kterých pak následně v empirické části hodnotím současné zapojení žen do post-konfliktního peacebuildingu ve Rwandě.

V empirické části práce se nejprve věnuji tomu, jakou roli sehrály ženy během genocidy, protože to mělo zásadní dopady na proměnu genderových rolí v post-genocidní společnosti a na současné postavení rwandských žen. V této části objasním, proč lze rwandský konflikt považovat za genderový. Nejednalo se pouze o konflikt mezi dvěma etnickými skupinami obyvatel. Vojenským bojištěm se stala také ženská těla. Během konfliktu bylo využito genderově podmíněného sexuálního násilí za účelem zničení tutsijské komunity. Znásilněných bylo až 500 tisíc převážně tutsijských žen. Ačkoliv se ženám tradičně přisuzuje role obětí v ozbrojených konfliktech a během genocidy jimi

ženy skutečně byly, sehrály během genocidy také roli pachatelek a na masakrech se aktivně podílely.

Ve druhé kapitole empirické části pak budu popisovat sociální a ekonomické postavení žen v post-genocidní společnosti Rwandy. Zvýšená reprezentace žen v národním parlamentu nevedla k jejich okamžitému zplnomocnění v domácnosti, zemědělství, vzdělání či sociálním životě. V post-genocidním období získaly ženy nicméně právo vlastnit půdu, právo sdílet majetek v manželství nebo získat úvěr. Zlepšilo se také vzdělání žen a ženská hnutí dosáhla přijetí zákona, který trestá genderově podmíněné násilí. Ačkoliv Rwanda udělala velký krok vpřed, ženy zde stále čelí řadě specifických problémů, z nichž několik zásadních zmíním v této kapitole. Změny v sociálně-ekonomickém postavení rwandských žen sleduji na základě statistik a zpráv, které publikuje například Rwandský národní institut pro statistiku (*National Institute of Statistics of Rwanda*), jednotlivá rwandská ministerstva, Světová banka (*The World Bank*), rwandská instituce *Gender Monitoring Office* nebo nevládní organizace *Human Rights Watch*.

Třetí kapitola empirické části je věnována politické roli žen v post-genocidní Rwandě a zapojení žen do peacebuildingu. V této kapitole nejdříve popisuji zásadní demokratické reformy, které byly v post-genocidním období provedeny, a zaměřuji se přitom na ty, které vedly ke zplnomocnění žen. Po skončení genocidy byly vládní orgány od základu proměněny, což poskytlo ženám jedinečnou příležitost zapojit se do rozhodovacího procesu. V roce 1994 byla ustanovena Vláda národní jednoty (*Governement of National Unity*), která začala prosazovat genderovou rovnost jako nutný předpoklad pro udržitelný mír a rozvoj země. Zásadní roli v procesu demokratizace země sehrálo přijetí nové ústavy v roce 2003, která kromě toho, že se zavázala k rovnosti mužů a žen, zavedla regulaci ženské politické reprezentace prostřednictvím genderových kvót. Ženy musí od té doby zaujímat minimálně 30 % křesel ve všech rozhodovacích orgánech včetně rwandského bikamerálního parlamentu. Díky tomu došlo ve Rwandě k prudkému navýšení politické reprezentace žen a

rwandská vláda také začala včleňovat problematiku genderu a práv žen do veškerých přijímaných politik. Ústavní změny z roku 2003 a celková rétorika demokratizace ovšem již od počátku kolidovaly s vládou jedné dominantní politické strany – Rwandské vlastenecké fronty (*Rwandian Patriotic Front*) a represivním režimem prezidenta Kagameho.

Rwandské ženy obhajují svá práva nejen na parlamentní úrovni, ale také v občanské společnosti. Po ukončení genocidy, kdy ve vládě panoval chaos, se ženské nevládní organizace snažily vyplnit nastalé vakuum a poskytovaly obyvatelstvu řadu nezbytných služeb. V post-genocidním období začaly ženy vyzdvihovat mezi-ženskou solidaritu a spolupracovat bez ohledu na tradiční etnické dělení. Ženské nevládní organizace pomáhaly ženám, které byly konfliktem obzvláště krutě zasaženy, a to zejména znásilněným ženám, vdovám či ženám nakaženým HIV/AIDS. Podílely se také na repatriaci uprchlíků či ochraně sirotek. V roce 1992 byla založena zastřešující organizace *Pro-Femmes/Twese Hamwe*, která dnes sdružuje již 59 ženských nevládních organizací a významně se zasazuje o prosazování ženských práv a budování míru v zemi.

Ženy zaujaly v post-genocidním období významné postavení v aktivitách zacílených na smíření společnosti na národní úrovni i úrovni občanské společnosti. Ve své práci popisují například jejich participaci v Komisi pro národní jednotu a usmíření (*National Unity and Reconciliation Commission*) nebo systému komunitního práva *Gacaca*. V poslední kapitole empirické části průběžně zhodnotím zapojení žen do peacebuildingu ve Rwandě na základě sedmi vybraných indikátorů a budu zkoumat, co zapojení žen do peacebuildingu případně limituje. Využívám k tomu nejnovější dostupná data, abych mohla hodnotit stávající stav.

1. TEORETICKÝ RÁMEC

1.1 Feministický diskurs v otázkách bezpečnosti žen

Ženy čelí během ozbrojeného konfliktu specifickým hrozbám – sexuálnímu násilí, mučení, únosům či ztrátě domova a milovaných. Přestože ozbrojené konflikty přináší mužům a ženám odlišné zkušenosti a utrpení, bývá role žen v nich často upozadována. To se postupně mění od 90. let, kdy se v agendách vlád a mezinárodních aktérů objevuje problematika žen v ozbrojených konfliktech, na kterou upozornila válka v Jugoslávii, genocida ve Rwandě a další konflikty post-studenoválečné éry (Shoemaker 2001: 1; Ptáčnicková 2013: 47). Nově nastalý zájem souvisel dle Jolynna Shoemakera (2001: 1) s rozmachem vnitrostátních konfliktů v post-studenoválečném období, rozšířenou definicí mezinárodní bezpečnosti a vývojem lidských práv se zvláštním ohledem na ženy. Tyto tři klíčové faktory objasním v následujících odstavcích.

Prvním klíčovým faktorem byla změna charakteru konfliktů z převážně mezistátních na převážně vnitrostátní konflikty, které mají mnohem závažnější dopady na civilní obyvatelstvo. Post-studenoválečné ozbrojené konflikty¹ se stále více odehrávají uvnitř států mezi různými etnickými či politickými skupinami jedné národnosti. Mnozí autoři, předně pak Mary Kaldor (2013: 3–5), je označují jako „nové války“. Tyto konflikty se oprostily od ideologického soupeření supervelmocí a nahradily je konflikty, které se vedou kvůli etnicitě, rase či náboženství. Typickým znakem nových válek je utváření frakcí, rozšíření lehkých zbraní a také to, že již nejsou financovány velmocenskými patrony, nýbrž šedou ekonomikou. Honba za lokálními zdroji má neblahé dopady na civilní obyvatelstvo. Válečné skupiny k získávání zdrojů využívají strategie terorizování lokální populace, a to včetně metod sexuálního násilí, které cílí

¹ Podle Goldsteina (2001: 3) můžeme válku široce definovat jako „smrtící mezi-skupinové násilí“. Válku si vysvětluje jako situaci, kdy se členové jedné skupiny vydají organizovaně zabít členy jiné skupiny. Za tuto skupinu považuje jak státy, tak etnické skupiny a další sociální komunity. Pod termín válka tedy nezahrnuje akty individuálního násilí, ale jinak všechny formy organizovaného násilí (Goldstein 2001: 3). V této práci užívám pojmy „válka“ a „konflikt“ jako synonyma, které odkazují k ozbrojené konfrontaci ať už mezi státy, nebo uvnitř státu (Karam 2001: 3).

především na ženy. Násilí proti civilnímu obyvatelstvu také vede k velkému množství vnitřně vysídlených osob a uprchlíků (Leatherman 2007: 54–55; Kaldor 2013: 3–5).

Změna povahy konfliktů přispěla k rozšíření definice mezinárodní bezpečnosti a k celkové změně pojetí mezinárodní bezpečnosti. V 90. letech se začal prosazovat nový koncept „lidské bezpečnosti“ (*human security*). Poprvé byl zmíněn ve Zprávě o lidském rozvoji z roku 1994, kterou každoročně publikuje Rozvojový program OSN.² Nový přístup k bezpečnosti se dostal do centra diskuzí OSN a následně se mu začala také intenzivně věnovat akademická literatura (UNDP 2015b: 2). Zatímco dříve byl referenčním objektem vždy stát, který si zajišťoval svou bezpečnost prostřednictvím vojenské moci, od 90. let se objevují alternativní přístupy k bezpečnosti, které přichází s novými referenčními objekty i nástroji, jak bezpečnosti dosáhnout (Gupta 2012: 1). Podle konceptu lidské bezpečnosti by se mezinárodní společenství mělo nově zaměřovat na bezpečnost jednotlivce a kolektivní potřeby lidstva, a nikoli na strategické zájmy národního státu (Tripp – Ferree – Ewig 2013: 3–4). Lidská bezpečnost řeší nové hrozby jako například hlad, epidemie, ekonomický úpadek, environmentální degradaci, terorismus, migraci a podobně.³ Tyto hrozby mohou být způsobeny mezistátním i vnitrostátním konfliktem nebo mohou vyplývat z post-konfliktní situace. Zdrojem hrozeb může být jak samotný stát, který utlačuje své obyvatelstvo, tak i nestátní aktéři, kteří přinášejí řadu nových hrozeb (UNDP 2015b: 2; Tripp – Ferree – Ewig 2013: 7).

V rámci lidské bezpečnosti se vytvořily různé proudy. Jedním z nich je proud feministický, který je velmi komplexní a zahrnuje celou řadu odnoží, od liberálního a radikálního feminismu až po postmoderní feminismus.⁴ Ve své práci vycházím právě z feministických pozic a na bezpečnost žen nahlížím z

² Anglicky: *United Nations Development Programme*, zkráceně UNDP.

³ Lidskou bezpečnost tvoří podle UNDP dvě složky. První z nich je svoboda od strachu (*freedom from fear*), která je spojena s ochranou před ozbrojeným konfliktem. Druhou složkou je svoboda od nedostatku (*freedom from want*), což je širší přístup k bezpečnosti, který zahrnuje celou řadu hrozeb jako například hlad, přírodní katastrofy či nemoci (UNDP 2015b: 2; Tripp – Ferree – Ewig 2013: 7).

⁴ Další možnou klasifikací feminismu je dělení teorií na esencialistické a konstruktivistické, které popisují v podkapitole 1.2: Role žen v ozbrojeném konfliktu.

perspektivy teorie feminizmu v mezinárodních vztazích⁵ (Renzetti – Curran 2003: 30–31). Feministické autorky kritizují tradiční přístupy mezinárodních vztahů za to, že dostatečně nereflektují genderové nerovnosti v mezinárodní politice i každodenním životě a snaží se přeformulovat základní teoretické předpoklady o mezinárodních vztazích. Feministický proud v mezinárodních vztazích usiluje o začlenění genderové perspektivy do mezinárodní politiky (Sjoberg 2010a: 1–2).

V podoboru bezpečnostních studií stále nebylo dosaženo žádoucí debaty mezi feministickým proudem a teoretiky mezinárodních vztahů a v mnoha ohledech setrvává teorie i praxe mezinárodní bezpečnosti mužskou záležitostí. Ženy ve vrcholných pozicích v oblasti mezinárodní bezpečnosti jsou výjimkou a akademické texty často neberou zřetel na ženy či gender (Sjoberg 2010a: 1). Podle feministických teoretiček stále není problematika žen v ozbrojených konfliktech součástí konceptu mezinárodní bezpečnosti, protože přístupy mezinárodních vztahů nedokážou vystoupit s maskulinního diskursu a řešit adekvátně bezpečnost žen (Ptáčnicková 2013: 41–43). Ačkoliv některé feministky koncept lidské bezpečnosti kritizují a domnívají se, že se stále zcela neoprostil od tradičního (neorealistického) státo-centrického pojetí bezpečnosti, stal se důležitou součástí feminizmu. Feministky se zasadily o to, že do něj byla již poměrně úspěšně zapojena genderová perspektiva, a to zejména díky rezolucím OSN, které se zabývají bezpečností žen⁶ (Sjoberg 2010a: 1–2).

Feministky považují bezpečnost za multi-dimenzionální koncept, který by měl zahrnovat nejen válku, ale také domácí násilí, znásilnění, chudobu, genderovou podřízenost či ekologickou destrukci. Globální bezpečnost tedy definují nejen jako státní bezpečnost, ale také bezpečnost jednotlivce a jeho přírodního prostředí. Feministický proud se rozchází s maskulinním chápáním

⁵ V roce 1988 vydal žurnál Millenium speciální číslo nazvané „Ženy a mezinárodní vztahy“, což je dnes považováno za počátek začlenění feministického přístupu v oboru mezinárodních vztahů (Sjoberg 2010a: 1). V článku kritizuje Ann Tickner politický realismus Hanse Morgenthau a poukazuje na to, že mezinárodní vztahy jsou ovládnány muži (Renzetti – Curran 2003: 30–31).

⁶ Zásadním milníkem pro začlenění genderu do mezinárodní bezpečnosti bylo přijetí rezoluce 1325 o ženách, míru a bezpečnosti v roce 2000 (Sjoberg 2010a: 1). Tato a další rezoluce jsou detailně rozebrány v kapitole 2: Mezinárodní legislativa.

lidské bezpečnosti v tom, že jeho primárním cílem je odhalovat, jak genderové hierarchie přítomné ve společnosti úzce propojené s rasou a sociální třídou vedou k ohrožení žen (Gupta 2012: 192–194). Podle Gupty (2012: 194) se feministická literatura zabývající se mezinárodní bezpečností soustředí na tři klíčová témata: 1. dopady ozbrojeného konfliktu na ženy, genderové vztahy a genderové role, 2. způsoby, jakými mezinárodní humanitární intervence a peacekeepingové operace rozšiřují nerovné genderové vztahy a 3. nepřítomnost žen v rozhodovacích pozicích, které jsou klíčové pro peacebuilding.

Třetím faktorem, který přispěl ke zviditelnění problematiky žen v ozbrojených konfliktech a řešení ženské bezpečnosti byl vývoj lidských práv se zvláštním ohledem na ženy.⁷ Mezinárodní feministky začaly od 90. let prosazovat genderovou perspektivu do lidsko-právního diskursu a upozorňovat na porušování lidských práv, které se specificky týká žen (Tripp – Ferree – Ewig 2013: 3–4). Za symbolický počátek můžeme považovat slavnou řeč Hillary Clinton o tom, že „lidská práva jsou ženskými právy a ženská práva jsou lidskými právy“, kterou přednesla na čtvrté světové konferenci OSN o ženách v Pekingu v roce 1995⁸ (cit. dle Hernández-Truyo 1996: 605). Clinton ve své řeči odkázala na řadu způsobů, jakými jsou práva žen po celém světě porušována, jako například na vraždy či týrání nechtěných dcer, znásilnění jako taktiku války, genitální mutilaci, nucené sterilizace či nucené potraty. Její myšlenka přispěla ke zrodu hnutí v oblasti mezinárodních lidských práv, jehož cílem se stalo prosadit téma ženských práv do debat mezinárodních institucí, napomoci implementaci již existujících práv žen či je pozměnit tak, aby usilovala o genderovou rovnost (Hernández-Truyo 1996: 605–606).

⁷ Lidská práva žen nebyla akceptována během všech tří tzv. generací lidských práv – první generace (práv občanských a politických), druhé generace (práv ekonomických, sociálních a kulturních) a třetí generace (široké spektrum práv solidárních). V posledních letech se však diskutuje také o čtvrté generaci lidských práv, která zahrnuje práva skupinová a akcentuje prosazování zvláštní ochrany pro znevýhodněné skupiny obyvatelstva, mezi které patří i ženy. Čtvrtá generace lidských práv tak poprvé specificky zmiňuje práva žen (Hernández-Truyo 1996: 608–609; Zemanová – Trávníčková 2012: 36).

⁸ Podrobněji o konferenci v kapitole 2.: Mezinárodní legislativa.

1.2 Role žen v ozbrojeném konfliktu

Válka je v současné době stále chápána jako určitá výsada mužů. Důvodem je to, že si společnost vytvořila obraz mužnosti spojený s válčením a už od dětství muže vychovávala k boji, což jí umožnilo získat disciplinované vojáky (Goldstein 2001: 8–10). Ženy jsou naopak tradičně považovány za pasivní účastníky války a oběti mužského násilí. Existují nicméně různé pohledy na roli žen v ozbrojeném konfliktu, a právě proto se v 80. letech 20. století rozdělil západní feministický diskurz o ženách v konfliktu na dva tábory: esencialistický a konstruktivistický (Sharlach 1999: 389).

Podle esencialistů mají ženy svoji jedinečnou esenciální podstatu a jsou od přírody mírovějším pohlavím. Esencialismus je založen na představě od přírody dané mírumilovnosti žen, která kontrastuje s přirozenou bojovností a agresivitou mužů. Podle esencialistických teorií ženy jako „dárkyně života“ fundamentálně odmítají akt usmrcení jiné lidské bytosti a mají přirozenou averzi k válčení.⁹ Esencialisté považují maternalistický pacifismus za pozitivní a zdůrazňují, že ho v žádném případě nelze zaměňovat za slabost či zbabělost. Naopak se domnívají, že války jsou důsledkem dominance mužů v politických a vojenských systémech a věří, že pokud by se zapojilo do politického rozhodování více žen, byl by svět mírovějším (Herrmann – Palmieri 2010: 20, 29; Sharlach 1999: 389).

Naproti tomu konstruktivisté tvrdí, že pokud jsou ženy mírovějšími, pak je to jedinečným výsledkem jejich výchovy a nikoli biologie. Ženy nejsou od přírody mírumilovnějšími než muži, jakékoli rozdíly mezi pohlavími vyplývají ze socializace. Konstruktivistické feministky¹⁰ kritizují esencialistický proud za to, že podporuje sexistické stereotypy o ženách jako slabším pohlavím. Odporují myšlence, že by byl mír pouze v zájmu žen. I muži mohou být pacifisty. Cílem konstruktivistického proudu jsou především rovné příležitosti pro ženy, nikoli

⁹ Takovým teoriím však odporuje to, že v historii můžeme nalézt případy, třebaže ojedinělé, kdy byly ženy nelítostnými mučitelkami a vražedkyněmi (Herrmann – Palmieri 2010: 20, 29).

¹⁰ Konstruktivistický proud zahrnuje pravicové feministky, jejichž cílem jsou rovná práva pro ženy nebo také postmoderní feministky, podle kterých je samotné pohlaví sociálním konstruktem (Sharlach 1999: 389).

boj s patriarchálním militarismem. Ten totiž konstruktivisté nepovažují za záležitost feminismu a také tvrdí, že ženy nejsou zárukou mírovější společnosti (Sharlach 1999: 389). Některé feministické autorky a autoři se nad debatu mezi esencialismem a konstruktivismem zcela povznášejí. Například Bacchi (1990: 265–266) se domnívá, že by feministky neměly řešit filosofickou otázku o tom, zda jsou muži bojovnější než ženy či nikoliv. Skutečně významné je podle autorky zkoumat to, jaké dopady má ozbrojený konflikt na těla a životy obou pohlaví a zabývat se tím, že jsou jeho dopady často genderově specifické.

Jak jsem zmínila v předchozí podkapitole, nové vnitrostátní konflikty mnohem více než konflikty mezistátní zasahují civilní populaci, a tedy ženy jako její součást. Právě proto vedly často k tomu, že se ženy do bojů aktivně zapojily (Lindsey 2000: 561). Podle Herrmanna a Palmieriho (2010: 19–22) můžeme na roli žen v ozbrojeném konfliktu nahlížet ze dvou úhlů: na ženy účastnící se konfliktu (*women at war*) a ženy zasažené konfliktem (*women in war*). Zmínění autoři přiznávají, že měli muži v minulosti ve většině společností monopol na užívání zbraní, to se však postupně změnilo a došlo k významné feminizaci ozbrojených sil. Přesto, jak udává na druhé straně Goldstein (2001: 10), tvoří světové ozbrojené síly stále pouhá 3 % žen.

Zaměřme se nejprve na aktivní roli žen během ozbrojeného konfliktu. Aktivní role žen se poprvé významně projevila během druhé světové války, a to zejména v německých, britských a sovětských armádních složkách. Sovětský svaz pak zcela vynikal v počtu žen v armádě, protože postrádal mužský personál. Ženy tvořily až 8 % Rudé armády, což poprvé prokázalo schopnost žen efektivně se zapojit do armádních složek (Haeri – Puechguirbal 2010: 110; Lindsey 2000: 562). Druhá světová válka byla důležitým milníkem feminizace ozbrojených sil. Od té doby se ženy více zapojují do armádních jednotek ať už jako podpůrné síly, nebo přímo jako bojovnice.¹¹ To nicméně neznamená, že by se státní či

¹¹ Důkazem toho, že jsou ženy schopné vykonávat i extrémní násilí, je například participace žen v militantní organizaci Tygři osvobození tamilského Ílamu (*Liberation Tigers of Tamil Eelam*), která bojovala v občanské válce na Srí Lance. Členky této organizace využily všeobecného vnímání žen jako nenásilných a zranitelných a prováděly sebevražedné bombové útoky (Lindsey 2000: 562–563). Dalším

nestátní ozbrojené síly zavázaly k větší genderové rovnosti. Vojenské skupiny byly historicky vedeny muži a uctívaly hodnoty spojené s maskulinitou. Ženy bojující ve válkách se proto snažily svou feminitu skrývat a přiblížit se co nejvíce standardům maskulinity. V současné době se ženy stále musejí vyrovnávat se stereotypním chápáním svých schopností a s dvojitými standardy (Sjoberg 2010b: 65–66). Významnou část ozbrojených sil tvořily ženy například během konfliktu v Eritreji, Mosambiku, Zimbabwe, Vietnamu, Nepálu, Sieře Leoně, Libérii, Ugandě nebo Rwandě. Poměrně vysoké procento žen, 14 % aktivního personálu, nalezneme také v americké armádě (USAID 2007: 6).

Ženy se mnohdy připojí k bojujícím skupinám dobrovolně, aby unikly tísnivé situaci. Mohou tak nalézt dosud nevídanou míru nezávislosti či dokonce prestiže v rámci své ozbrojené skupiny. Zapojují se zejména do nestátních ozbrojených skupin, které poskytují ideologický prostor pro participaci žen spíše než do institucionalizovaných státních vojenských jednotek. V rámci takových ozbrojených skupin vykonávají spíše nevojenské úlohy jako kuchařky, nosičky, ošetřovatelky a podobně. Vedle svých povinností táborových „manželek“ ovšem někdy zastávají i stejné pozice jako muži a nalezneme je po jejich boku v přední linii. Přesto prožívají intenzivněji pocity viny a na rozdíl od mužů mohou být po návratu z bitevního pole zavrhnuty vlastní rodinou nebo komunitou (USAID 2007: 6; Haeri – Puechguirbal 2010: 110–111).

V mnoha případech jsou také ženy zapojeny do konfliktu zcela nedobrovolně. Jsou nuceny podporovat válčící muže tím, že pracují ve vojenských táborech a bývají také jejich sexuálními otrokyněmi. Těmto ženám hrozí velké nebezpečí jak ze strany opozičních sil, tak od jejich únosců (USAID 2007: 6–7; Lindsey 2000: 563). Ženy, které byly nějakým způsobem aktivně zapojeny do bojů, potřebují po skončení konfliktu speciální pomoc, protože po návratu z bojiště nemohou nadále využít ochrany, kterou poskytuje mezinárodní humanitární právo civilistům. Ve skutečnosti však bývají podle Agentury

příkladem mohou být jihoafrické ženy, které podporovaly apartheid, byly organizátorkami prostituce nebo přímo pachatelkami mučení na jiných ženách i na mužích (Karam 2001: 7).

Spojených států amerických pro mezinárodní rozvoj (USAID 2007: 5) přehlíženy. Programy odzbrojení, demobilizace a reintegrace („DDR“ *process of disarmament, demobilization, and reintegration*) by měly pracovat s genderovými nerovnostmi přítomnými v dané populaci. Toho lze dosáhnout zapojením žen do navrhování a implementování těchto programů (USAID 2007: 6–7).

Drtivá většina žen v ozbrojených konfliktech spadá nicméně do kategorie obětí a konflikt prožívá jako součást civilního obyvatelstva. Válka je ovlivňuje přímo bombardováním a útoky, ale také nepřímo nedostatkem jídla a dalších nezbytností pro přežití. Zpravidla přejímají obrovskou zodpovědnost za své rodiny nebo i komunity poté, co se jejich muži vydají na frontu. Zvýšená nejistota vede některé z nich k rozhodnutí uprchnout se svými dětmi a rodinami z oblasti válečného konfliktu. Mnoho z nich však cítí takovou odpovědnost za svou rodinu a rodinný majetek, že raději setrvává, aby je ochránila. Často se tyto ženy mylně domnívají, že je jejich genderová role ochrání. Ve skutečnosti je tomu někdy přesně naopak a ženy se stávají terčem útoků právě kvůli tomu, že jsou ženského pohlaví. Podle některých autorů může být totiž násilí na ženách využíváno především k potrestání mužů. Válečný konflikt také znesnadňuje pohyb žen a tím pádem omezuje jejich přístup k zásobám vody, jídla či lékařské péči. Dalším problémem, kterému ženy čelí je to, že jen těžce shání potřebné informace a ztrácí kontakt se svými rodinami a komunitami (Lindsey 2000: 564–565; Ptáčnicková 2013: 51).

1.3 Sexuální násilí jako zbraň války

V roce 2008 prohlásil velitel ozbrojených sil mise OSN v Demokratické republice Kongo major generál Patrick Cammaert: „*Pravděpodobně se stalo nebezpečnějším být ženou nežli vojákem v ozbrojeném konfliktu*“ (cit. dle OHCHR 2008: nestránkováno). Odkazoval přitom na masivní výskyt sexuálního násilí v ozbrojených konfliktech a konkrétně na jeho zvýšený výskyt v posledních dvaceti letech v Demokratické republice Kongo. Byť bylo

znásilnění vždy považováno za jednu z hrůz války, až v nedávné době bylo uznáno za válečný čin a zločin proti lidskosti. To byl sice velký právní průlom, nicméně ve skutečnosti zůstávají jeho pachatelé často nepotrestáni a oběti ostrakizovány (Williams 2015: 31–32).

Znásilnění je bez ohledu na kulturní prostředí historickou součástí konfliktů stejně jako masakrování vojáků. Během druhé světové války byly například německé ženy masově znásilňovány sovětskými vojáky. V případě konfliktů z 90. let v Bosně a Hercegovině a ve Rwandě bylo znásilnění využito za politickým účelem vyhlazení druhého etnika a destabilizace a demoralizace národní a kulturní identity civilistů. Sexuální násilí je přítomné i v současných ozbrojených konfliktech jako například v Sýrii, Demokratické republice Kongo nebo v Jižním Súdánu (Colombini 2002: 169; Gaggioli 2014: 504; Herrmann – Palmieri 2010: 27).

Na sexuální násilí během ozbrojeného konfliktu odkazovaly již první smlouvy regulující průběh konfliktu, a to Haagské úmluvy z let 1899 a 1907. Tyto smlouvy zmiňují nutnost ochrany „rodinné cti a práv“ okupované populace, ale nezabývají se explicitně prevencí sexuálního násilí. Ženevské úmluvy pak znamenaly další pokrok v ochraně civilistů a vedení války. Čtvrtá Ženevská úmluva z roku 1949 je již více explicitní v ochraně civilních žen a stanovuje, že *„ženy by měly být obzvláště chráněny proti jakémukoli útoku na jejich čest, zejména pak proti znásilnění, nucené prostituci a proti veškerým nemravným útokům“* (cit. dle Gaggioli 2014: 511). Gaggioli (2014: 511) poukazuje na nedostatky této úmluvy, která popisuje sexuální násilí pouze jako určitou urážku na cti a nebere v úvahu jeho závažné psychické a fyzické dopady na oběť.

Problematice sexuálního násilí během ozbrojeného konfliktu začala být věnována náležitá pozornost až od 90. let 20. století, kdy se mění pojetí mezinárodní bezpečnosti a také pohled na lidská práva žen. Systematické využití znásilnění během konfliktu bylo poprvé definováno jako válečný zločin a zločin proti lidskosti Mezinárodním trestním tribunálem pro bývalou Jugoslávii, který

byl ustanoven v roce 1993. Na něj následně navázal v roce 1994 Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu. Oba tribunály sehrály důležitou roli v soudním stíhání a usvědčení pachatelů sexuálního násilí (Leatherman 2007: 54; Lindsey 2000: 568). Jak v Jugoslávii, tak ve Rwandě bylo využito sexuálního násilí jako nástroje války za účelem etnické čistky a genocidy. Tyto ad hoc trestní tribunály zřízené OSN ustanovily nové precedenty mezinárodního práva. Od té doby jsou sexuální zločiny jako znásilnění, nucená prostituce, sexuální otroctví a nucené oplodnění chápány jako porušení mezinárodního humanitárního práva a jako specifické prostředky války (Goldstein 2001: 1; Lindsey 2000: 566).

Trestní tribunály napomohly tomu, že bylo sexuální násilí explicitně označeno jako válečný zločin v Římském statutu Mezinárodního trestního soudu (*Rome Statute of the International Criminal Court*) v roce 1998 a poté v roce 2002 u Zvláštního soudu pro Sierra Leone. Posledním významným milníkem pak bylo přijetí Rezoluce Rady bezpečnosti 1325 o ženách, míru a bezpečnosti v roce 2000.¹² Díky ní byla problematika žen v ozbrojených konfliktech poprvé přímo začleněna do agendy Rady bezpečnosti OSN. Všechny tyto právní průlomky signalizují, že byla v mezinárodním společenství konečně prolomena mlčenlivost ohledně sexuálního násilí v ozbrojených konfliktech (Leatherman 2007: 54; Lindsey 2000: 568). Jak zdůrazňuje Gloria Gaggioli (2014: 505), sexuální násilí není nevyhnutelným důsledkem války. Lze mu účinně předcházet, a to prostřednictvím silného právního rámce a spolehlivých institucí, které budou jeho zákaz implementovat. V současné době je podle mezinárodního humanitárního práva absolutně zakázáno. Problémem ovšem zůstává jeho implementace na mezinárodní i národní úrovni.

Janie Leatherman (2011: 9) konceptualizuje sexuální násilí během ozbrojeného konfliktu následovně: „*Sexuální násilí během ozbrojeného konfliktu se odehrává na určitém místě a zahrnuje násilné činy, pachatele, oběti, přeživší a jeho dopady sahají od zdraví až po širokou škálu sociálních důsledků. Sexuální násilí je také nástrojem či strategií války, která zahrnuje pre-konfliktní fázi, fázi*

¹² Tato rezoluce bude detailněji rozebrána v kapitole 2.: Mezinárodní legislativa.

eskalace konfliktu a post-konfliktní fázi.“ Můžeme říci, že pachatelé jsou ve většině případů muži a oběťmi ženy. Nicméně i muži se stávají terčem sexuálního násilí. Tento trestný čin postihuje obě pohlaví, ale jeho dopady jsou genderově velmi odlišné. Genderová povaha sexuálního násilí se neprojevuje jenom v době konfliktu, ale také po jeho skončení v době poválečné rekonstrukce země a přináší oběti řadu fyzických i psychických problémů. Možných pachatelů je celá škála, od státních aktérů, členů nestátních ozbrojených skupin, členů peacekeepingových jednotek až po prosté jednotlivce (Gaggioli 2014: 504; Leatherman 2011: 9). Místo, kde se sexuální násilí odehraje, může mít rovněž svůj význam. Pachatelé volí kromě domovů také veřejná místa jako nemocnice, školy či církevní budovy. Oběti tak nejsou nikde v bezpečí, a to ani na místech, která by dle mezinárodního humanitárního práva měla lidem poskytovat útočiště (Colombini 2002: 169; Leatherman 2011: 9).

Podle Leatherman (2007: 56–58) má sexuální násilí během ozbrojeného konfliktu dva hlavní typy příčin a na základě toho rozlišujeme sexuální násilí systematické a situační. Prvním typem je systematické sexuální násilí, které má nepřímé příčiny (*distant causes*). Za nepřímou příčinu sexuálního násilí lze pokládat genderovou nerovnost, která je zakořeněná v samotném mezinárodním systému. Mezinárodní systém je založený na patriarchálních strukturách, které umožňují a ospravedlňují násilí na ženách. V patriarchální společnosti je ženské tělo chápáno jako „území“, které vlastní a kontrolují muži (Colombini 2002: 169). Polarizace genderových rolí je pak ještě umocněna v chaotické situaci války. Četnost sexuálního násilí je vyšší ve společnostech, kde je větší genderová polarizace. Ve společnostech, kde vykonávají sexuální násilí i ženy, se naopak genderová polarizace snižuje. Důvodem je to, že se ženy emancipovaly a převzaly mužské role. Podřízené postavení žen je určováno státem, institucemi i sexualitou. Podle feministických teoretiček je sexuální násilí na ženách důsledkem vysoké míry militarizace, kterou státy podporují a legitimují. V tomto

smyslu můžeme páchané násilí na ženách považovat za formu strukturálního násilí¹³ (Ptáčnicková 2013: 50; Leatherman 2007: 56–58).

Druhý typ sexuálního násilí je situační a má přímé příčiny (*proximate causes*). Mezi přímé příčiny patří samotná příležitost spáchat tento trestný čin, kterou přináší chaos války. Během konfliktu upadají tradiční společenské normy a společnost si vytváří nové specifické normy (tzv. *runaway norms*), které legitimizují znásilnění a další válečné trestné činy (Leatherman 2007: 59–60; Ptáčnicková 2013: 50). Tyto normy posilují solidaritu v rámci skupiny a ospravedlňují nadvládu nad těmi, kteří do dané skupiny nepatří. Nepřátelé jsou dehumanizováni a členům skupiny jsou o nich vštěpovány negativní stereotypy. Ozbrojená skupina využívá sexuální násilí jako prostředku ke zničení určité komunity a chápe konflikt jako hru s nulovým součtem. Členu skupiny, který by se pokusil tyto normy zpochybnit, by hrozil vážný trest či vyloučení za zradu. To vše vede k eskalaci konfliktu. Motivace k trestnému činu, která vyplývá z členství v ozbrojené skupině, může být skutečně silná. Sexuální násilí má pro sounáležitost v ozbrojené skupině velký význam a může sloužit jako odměna za členství ve skupině, jako prostředek mezi-skupinové solidarity nebo jako forma odplaty. Ozbrojené skupiny se snaží demoralizovat své nepřátele tím, že zneuctí jejich tradiční kulturní hodnoty, a to například prostřednictvím znásilňování panen či nucením k incestu. Jejich cílem je podkopat morálku a sounáležitost dané komunity (Ptáčnicková 2013: 51; Leatherman 2007: 59–60). Tuto formu psychického teroru ilustruje Leatherman (2007: 60–61) na občanské válce v Sierře Leoně, kde ozbrojené skupiny znásilňovaly těhotné ženy, které se dle kulturní tradice mají zřít sexuálního života až do doby, kdy přestanou kojít a jejich potomek je schopný samostatně chodit.

Oběti se ještě dlouho po tom, co byly vystaveny sexuálnímu násilí, vyrovnávají s jeho dopady. Útok může vést ke zvýšenému riziku problémů

¹³ Pojem strukturální násilí pochází od Johana Galtunga. Jedná se o formu násilí, ve které sociální struktura či instituce nutí k určitému způsobu života a omezuje tak část obyvatelstva. V jádru strukturálního násilí leží společenská nerovnost. Součástí strukturálního násilí je právě například genderové násilí. Podle Galtunga je odstranění strukturálního násilí nezbytným krokem na cestě k budování míru (Galtung 1969: 180, 188–190).

spojených se sexuálním a reprodukčním zdravím, které zahrnují nechtěné těhotenství, nákazu HIV/AIDS či jinou pohlavně přenosnou chorobou. U obětí se také zvyšuje pravděpodobnost mentálních zdravotních problémů, jakými jsou deprese, úzkost či posttraumatická stresová porucha, které mohou vyústit až ve spáchání sebevraždy (Colombini 2002: 168). Je velmi obtížné odhadovat počty znásilněných žen (ale také mužů a dětí) během ozbrojeného konfliktu vzhledem k tomu, že mnoho z nich sexuální útok nepřežije a naprostá většina útok nikdy neoznámí. Dostupné statistiky většinou udávají pouze počty znásilněných žen, které vyhledaly lékařskou pomoc kvůli těhotenství či sexuálně přenosné chorobě (Lindsey 2000: 567).

Znásilnění setrvává „neviditelným“ zločinem, protože oběti prožívají pocit viny a hanby nebo se obávají odplaty a trestný čin nenahlásí. Mnoho žen také o prožité hrůze mlčí, protože jim hrozí vyhoštění z jejich rodiny či komunity. Znásilněným ženám mohou ve vyhledání pomoci bránit nejen psychické, ale také materiální a bezpečnostní bariéry. Je nutné společnost o tomto závažném problému informovat a veřejně o něm diskutovat. Stěžejní roli by v této snaze měly sehrát školy, nemocnice, policejní stanice, lokální autority, vládní instituce a nevládní organizace. Klíčem k prevenci sexuálního násilí během války je kromě otevřené diskuze také striktní dodržování mezinárodních lidsko-právních úmluv (Gaggioli 2014: 504; Ptáčnicková 2013: 51).

1.4 Dopady ozbrojeného konfliktu na ženy

V posledních letech byla v médiích a akademických kruzích věnována pozornost zejména sexuálnímu násilí na ženách během války a mezinárodní legislativě, která před ním poskytuje ženám ochranu (Lindsey 2000: 561). Ozbrojený konflikt má však na ženy celou řadu dalších významných dopadů, které nemůžeme opomenout. V této kapitole se proto budu věnovat některým z nich, a to konkrétně fenoménu vnitřně vysídlených osob a uprchlictví, vdovství a ženám v detenci. Zároveň upozorním na to, že válka může mít na ženy paradoxně i pozitivní dopady.

I když ženy uniknou přímému dopadu válečných zbraní, jejich práva jsou masivně porušována. Po vypuknutí válečného konfliktu jsou ženy jako součást civilního obyvatelstva evakuovány jako první. K vysídlení může dojít bezprostředně po střetu s ozbrojeným útokem nebo kvůli jeho anticipaci a strachu o vlastní bezpečnost. Ačkoliv cílem evakuace či uprchnutí ze země má být zajištění bezpečnosti, často je tomu právě naopak (Gardam – Charlesworth 2000: 152; Williams 2015: 32). Po odchodu z domova ztrácí ženy oporu své rodiny. Zatímco muži bojují ve válce, byli zraněni nebo zadrženi, ženy se musí vyrovnat s novými úkoly a přejímají plnou odpovědnost za svou rodinu. Životní podmínky evakuovaných se rapidně zhorší. Evakuované ženy jsou ohroženy nedostatkem lékařské péče a také podvýživou. Obecně jsou ženy více náchylné k podvýživnosti, k čemuž významně přispívají kulturní faktory. V mnoha kulturách je totiž zvykem, že muži jí jako první a ženy vždy až po nich. Aby zajistily sobě a svým rodinám vodu a potraviny, musí mnohdy podnikat daleké a nebezpečné cesty, při kterých čelí velkému riziku, že se dostanou pod válečnou palbu, narazí na nevybuchlou municí nebo se stanou oběťmi sexuálního násilí. Vysídlené osoby i uprchlíci se stávají zcela závislými na lokální populaci nebo případně pomoci vládních či nevládních organizací (Haeri – Puechguirbal 2010: 112–113; Lindsey 2000: 570–571).

Stejně tak v uprchlických táborech bojují ženy o vlastní přežití. Každodenní život v uprchlickém táboře je velkou výzvou, zejména pak pro ženy, které jsou hlavou domácnosti, pro vdovy, těhotné ženy či starší ženy. Autority uprchlických táborů a nevládní organizace k nim navíc často přistupují nevšímavě a neberou v úvahu jejich zvláštní potřeby. Těhotné ženy například potřebují nadstandardní zdravotní péči a větší přiděly jídla. Udržování hygieny je pro ženy v táborech dalším problémem. Jedním z důvodů je to, že jsou hygienická zařízení většinou sdílena s muži. Ženy jsou tak v udržování hygieny limitovány, jelikož se obávají o svou bezpečnost. To upozorňuje na nezbytnost plánování veškeré poskytované pomoci s ohledem na specifické potřeby obou pohlaví. V neposlední řadě pak ženám, které skončí v uprchlických kempech,

hrozí, že se stanou sexuálními otroky či oběťmi obchodu s lidmi (Lindsey 2000: 570–571).

Neméně závažným dopadem ozbrojených konfliktů je samotný fenomén vdovství. Válka vede vždy k oddělení mužů od žen a dětí. Muži se vydají bojovat a údělem žen je postarat se o děti a ochránit rodinný majetek. Po skončení konfliktu tvoří drtivou většinu mrtvých a nezvěstných muži a ženy se tak musí vyrovnat se svou nově nastalou rolí hlav domácnosti. Na fenomén vdovství po skončení ozbrojeného konfliktu a jeho dopady upozornila především válka v Jugoslávii a ve Rwandě. Pro vdovy v tradičních společnostech je velmi obtížné uživit sebe a svou rodinu. Jejich možnosti obživy jsou omezovány chybějícím vzděláním či odpovědností postarat se o své potomky. Kvůli kulturním a náboženským stereotypům je pro ženy někdy nemožné najít si řádné zaměstnání (USAID 2007: 8). Ovdovělé ženy se ocitnou ve velmi nejisté životní situaci. Bez svých mužů mohou v některých zemích ztratit oprávnění využívat půdu, převzít dědictví nebo podepsat jakoukoli smlouvu. Status vdovy přináší také negativní sociální dopady. Může vést k vyloučení žen z jejich komunit nebo dokonce k násilí vůči nim (Lindsey 2000: 568–570).

V důsledku ozbrojeného konfliktu se také mnoho žen ocitne ve vězení, kde přežívají zpravidla v mnohem horších podmínkách než muži. Důvodem je to, že kvůli nedostatku vězení zřízených pouze pro ženy, skončí často ve smíšených dominantně mužských věznicích, kde jsou ženské potřeby naprosto přehlíženy. Zadržené ženy postrádají adekvátní sanitární zařízení a riziko sexuálního násilí na ženách je zde velmi vysoké. I uvěznění ve výhradně ženské věznici má své nevýhody. Jelikož se vyskytují spíše vzácně, musí ženy odcestovat daleko od svého domova. Ztratí tak kontakt se svou rodinou a především jejich materiální pomoc ve formě léků či jídla navíc, která je pro vězně v rozvojových zemích nezbytná (Lindsey 2000: 572–573).

Ozbrojený konflikt nemusí mít na ženy výhradně negativní dopady. Poválečná situace, kdy většinu přeživších tvoří ženy, může vést i k pozitivním

změnám. Ženy zpravidla převzou během konfliktu nové role, které tradičně vykonávají ve společnosti muži a to vede k jejich zplnomocnění. Během konfliktu se naučí vypořádat se s životem bez mužů a díky tomu je posilněna jejich role v rozhodování o sňatku, rozvodu či distribuci zdrojů (Gardam – Charlesworth 2000: 152; Karam 2001: 8). Vlivem války dochází k naprostému rozvrácení dosavadně přijímaných společenských norem a patriarchálních struktur. Ženy převzou novou sociální a ekonomickou odpovědnost, neboť se stanou živelkami svých rodin a komunitními lídry. Jejich nově nabytá finanční nezávislost má nejen individuální přínosy pro jednotlivé ženy, ale vede také ke změně genderové dělby práce ve společnosti. Větší zastoupení žen v post-konfliktní společnosti jim také umožňuje snáze získat pozice ve vládě i v obchodní sféře (Gardam – Charlesworth 2000: 152; USAID 2007: 10). Někteří autoři nesouhlasí s představou, že ozbrojený konflikt může ženám přinést jakákoli pozitiva. Argumentují tím, že cena za tyto poválečné přínosy je příliš vysoká. Ať je tomu jakkoli, podle USAID (2007: 10) by měly podpůrné iniciativy pro válkou zasažené společnosti vždy akceptovat jak negativní, tak pozitivní dopady války na ženy.

1.5 Zapojení žen do post-konfliktního peacebuildingu

V předchozích kapitolách jsem se věnovala dopadům ozbrojeného konfliktu na ženy a upozornila jsem pak zejména na problém sexuálního násilí, které je masivně využíváno jako jeden z nástrojů války. Ženy a dívky prožívají během konfliktu extrémní utrpení. To vede k otázce, proč nejsou více zapojeny do procesu odzbrojení a budování míru, když právě ony jsou konfliktem tak těžce zasaženy. Nedostatečné zapojení žen do rozhodovacích procesů, které se týkají peacebuildingu a rekonstrukce země je pak obzvláště alarmující ve státech, kde je v post-konfliktním období typicky velká část domácností vedena ženami (Gardam – Charlesworth 2000: 156).

Humanitární aktéři často nahlíží na ženy během konfliktu jako na křehké, zranitelné a pasivní a tímto způsobem je také prezentují. V důsledku toho pak

bývají vyloučeny z rozhodovacích orgánů a mírových jednání během a po skončení konfliktu (Haeri – Puechguirbal 2010: 106–107). Haeri a Puechguirbal (2010: 106) poukazují na nesprávnost takového přístupu, protože ona zranitelnost spojovaná s ženstvím je důsledkem sociálních, kulturních a politických faktorů a nikoli biologie. Podle Azzy Karam (2001: 2–3) je vnímání žen jako obětí výsledkem patriarchálních společenských struktur. Ženy však ve skutečnosti zastávají během konfliktu rozličné role a konflikt také jejich postavení zásadně proměňuje. Tvrzení, že ženy nejsou za konflikt přímo zodpovědné, a tudíž se nemusí rozhodovacích procesů po skončení konfliktu účastnit, je podle zmíněné autorky zcela mylné. Jak jsem uvedla již v kapitole o roli žen v ozbrojených konfliktech, ženy v nich nesehrávají pouze humanitární úlohy, ale mohou být i jejich aktivními účastnicemi. Mezinárodní organizace by se proto měly aktivně snažit zajistit, aby ženy sehrávaly také roli vyjednavatelek v post-konfliktním období (Karam 2001: 3; 7). Podobně uvažuje také Jody Williams (2015: 31), která tvrdí, že je pro ženy klíčové, aby byly prezentovány jako pozitivní zprostředkovatelky změny (*positive agents of change*), protože to má dopady na jejich zapojení do peacebuildingu.

Definice peacebuildingu není jednotná a nepanuje shoda o tom, co všechno zahrnuje. Termín použil poprvé v roce 1975 Johan Galtung ve svém článku *Three Approaches to Peace: Peacekeeping, Peacemaking, and Peacebuilding*. Peacebuilding v článku představuje jako určitou strukturu, která je odlišná od struktur peacekeepingu a peacemakingu. Podle Galtunga (1976: 297–298) je nutné vybudovat peacebuildingové struktury, které odstraní příčiny ozbrojeného konfliktu a nabídnou jeho alternativu, a to zejména v situacích, kdy skutečně hrozí jeho vypuknutí. Jedině tak lze dosáhnout udržitelného míru.

O popularizaci pojmu se pak v 90. letech zasadil tehdejší generální tajemník OSN Boutros Boutros-Ghali. Ve výroční zprávě o činnosti OSN nazvané „Agenda za mír“ (celým názvem: *An Agenda for Peace: Preventive Diplomacy, Peacemaking and Peacekeeping*) z roku 1992 představuje čtyři nástroje OSN, které by mělo mezinárodní společenství využívat k dosažení míru

a usiluje o jejich zefektivnění. Mezi tyto nástroje patří preventivní diplomacie, peacemaking, peacekeeping a peacebuilding (UN Peacebuilding Support Office 2010: 5). Preventivní diplomacie je ve zprávě charakterizována jako činnost, jež má zabránit vypuknutí konfliktu či eskalaci již existujících sporů. Peacemaking je snahou přivést znesvářené strany k dohodě, a to mírovými prostředky, které jsou stanoveny v kapitole VI Charty OSN. Při využití peacekeepingu pak dochází k rozmístění jednotek OSN v oblasti konfliktu, a to pouze se souhlasem všech zúčastněných stran. Post-konfliktní peacebuilding je ve zprávě definován jako *„činnost, která má identifikovat a podporovat struktury, které slouží k upevnění a posílení míru s cílem vyvarovat se znovu vypuknutí konfliktu“* (UN Secretary-General 1992: 823).

Generální tajemník ve své zprávě zdůraznil, že pokud mají být operace peacemakingu a peacekeepingu úspěšné, musí být doprovázeny právě post-konfliktním peacebuildingem. Rozdíl mezi preventivní diplomacií a peacebuildingem je v tom, že cílem preventivní diplomacie je zabránit krizi, která by mohla potenciálně vést k vypuknutí konfliktu, zatímco peacebuilding má zabránit jeho opakování. Během peacebuildingu má být prostřednictvím posilování národních kapacit vytvořeno nové prostředí, které se stane zárukou trvalého míru v zemi (UN Peacebuilding Support Office 2010: 5).

Peacebuilding by měl být společnou strategií a kromě samotného státu by se na něm měli podílet i další aktéři jako OSN, mezinárodní a národní partneři a také nevládní organizace. Přesto by měl být primárně odpovědností národního státu, a proto hraje v tomto procesu zásadní roli budování silných národních kapacit. Cílem státu by mělo být dosáhnout co nejdříve stavu, kdy již více nepotřebuje vnější pomoc. Proces budování míru má být zahájen neprodleně po skončení konfliktu nebo již v době, kdy se jeho konec blíží. V tomto raném období jsou totiž obyvatelé připraveni na změnu, a pokud není zahájen mírový proces, snadno upadnou znovu do konfliktu. V prvních 24 měsících poté, co nastal v zemi klid zbraní, se mají národní a mezinárodní snahy soustředit na naplnění nejnáléhavějších cílů peacebuildingu, a to konkrétně na: zajištění

základní bezpečnosti (ochrany civilistů, odminování apod.), podporu politického procesu (zejména zajištění a monitorování svobodných voleb a prosazování smíření společnosti), zajištění základních služeb pro obyvatelstvo (pitné vody, základního vzdělání apod.), obnovení klíčových funkcí vlády a podporu ekonomické revitalizace země (UN Peacebuilding Support Office 2010: 12). Mezi další nástroje peacebuildingu pak patří například: odzbrojení válčících stran, zadržení či zničení zbraní, repatriace válečných uprchlíků, poskytnutí poradenství a školení pro bezpečnostní personál, prosazování lidských práv nebo reformování vládních institucí (UN Secretary-General 1992: 825).

Během post-konfliktního peacebuildingu bývají priority žen stále většinou přehlíženy, a to především proto, že ženy nejsou dostatečně zapojeny do mírových jednání. Na základě údajů organizace *UN Women*¹⁴ (2012: nestránkováno) tvořily mezi lety 1992 až 2011 pouze 4 % signatářů mírových smluv a méně než 10 % vyjednavatelů během mírových jednání. Podle Naraghi-Anderlini (2000: 1) je nutné ženy do těchto pozic aktivně prosazovat, ale také podporovat jejich participaci na rozhodovacích procesech již během ozbrojeného konfliktu. Autorka poukazuje na to, že se ženy z celého světa na tzv. grassroots¹⁵ již významně zasazují o udržování míru. Existence silných ženských hnutí napomáhá ženám proniknout do politického procesu a má významný vliv na zapojení žen do peacebuildingu (Naraghi-Anderlini 2000: 2–3).

Problémem zapojení žen do poválečného peacebuildingu je to, že se ve většině konfliktem zasažených společností o mužské dominanci v rozhodovacích procesech týkajících se peacebuildingu vůbec nediskutuje. Očekává se, že se ženy po skončení konfliktu ujmou své úlohy v rekonstrukci státu pouze tím, že

¹⁴ Celým názvem: *United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women*.

¹⁵ Termín „grassroots“ (úroveň či organizace) odkazuje k neziskové organizaci obyvatel na nejnižší úrovni. Grassroots organizace jsou lokální, spojené s určitou komunitou, venkovskou oblastí či městskou čtvrtí. Tato skupina jednotlivců se sdružuje na dobrovolné bázi a prosazuje společné zájmy, které se často liší od zájmů širší společnosti. Většinou se jedná o spojení aktivistů, kteří jsou součástí nějakého většího sociálního hnutí. „Grassroots“ organizace jsou zpravidla méně formální a centralizované než instituce státního aparátu. V rozvojových zemích se jedná často o spojení nějakým způsobem znevýhodněných jedinců, kteří se snaží zlepšit své sociální, kulturní a ekonomické zázemí. Cílem „grassroots“ organizací je zapojit lokální obyvatelstvo do politického rozhodování. Spojujeme je s tzv. „bottom-up“ rozhodovacím procesem (Anheier – List 2005: 117–120).

budou dobrými matkami a manželkami. Většinou nejsou do procesu peacebuildingu zapojeny vůbec, a pokud jsou, zastávají pouze minimum pozic v rozhodovacím procesu a nemají šanci ovlivnit agendu jednání (Karam 2001: 10). Existují nicméně i výjimky jako například Jihoafrická republika, kde ženy silně vystupovaly po boku mužů proti apartheidnímu režimu a díky tomu, že se podílely na poválečné rekonstrukci země a budování míru, dosáhly přijetí genderově senzitivní ústavy (Karam 2001: 10).

Ukončení válečného konfliktu nabízí jedinečnou možnost proměnit genderové vztahy a tradiční role žen ve společnosti. Poválečné společnosti však často nejsou informované o tom, jak gender do procesu budování míru integrovat. Primární příčinou je podle Azzy Karam (2001: 19) to, že se téma žen v ozbrojených konfliktech objevilo v rámci studia konfliktů a řešení konfliktů až v nedávné době. Tento pozdní zájem o tuto problematiku byl pak navíc charakteristický dominantní představou o tom, že ženy jsou především bezmocnými oběťmi konfliktu, o které se musí náležité instituce postarat. Dalším problémem je to, že změna povahy konfliktů z převážně mezi-státních na převážně vnitrostátní nebyla zatím adekvátně analyzována, a proto nevznikly konkrétní praktické návody pro státy, které vnitrostátním konfliktem prochází nebo se vyrovnávají s jeho následky (Karam 2001: 19–20).

Důležitou otázkou je, do jaké míry přispívá zapojení žen v post-konfliktním peacebuildingu ke smíření společnosti a zda může vést ke skutečné změně v postavení žen. Rozvojový fond OSN pro ženy¹⁶ vydal publikaci s názvem „Women at the Peace Table: Making a Difference“, ve které se zabývá právě dopady zapojení žen do mírových jednání. Autorka publikace Naraghi-Anderlini (2000: 7–10) provedla rozhory se ženami z různých konfliktních oblastí, které zastávaly prominentní pozice v mírovém procesu, a došla k závěru, že nejde o počet žen, které zasednou u jednacího stolu, ale především o to, jaká je jejich ideologie. Jinými slovy, klíčová není kvantita, ale kvalita zapojených žen.

¹⁶ *United Nations Development Fund for Women* (zkráceně UNIFEM) byl v roce 2011 nahrazen organizací UN Women.

Někteří autoři tvrdí, že chování žen a mužů u jednacího stolu se nijak neliší, neboť ženy nemusí nutně reprezentovat zájmy žen a nejsou ani schopnějšími mírovými vyjednatelkami. Naraghi-Anderlini (2000: 6) však tvrdí, že ženy, které mají porozumění pro sociální spravedlnost a pro negativní dopady, které přináší genderová nerovnost, mohou učinit mírová jednání konstruktivnějšími, více inkluzivními a udržitelnějšími.

Autorka zdůrazňuje, že ne všechny ženy jsou aktivními obhájkyněmi ženských práv. Některé mohou například dávat přednost loajalitě vůči své politické straně. Právě proto nemůžeme odvozovat pokrok v dosažení genderové rovnosti pouze od počtu zapojených žen do rozhodovacího procesu. Velkým přínosem zapojení žen do mírových jednání může být podle autorčiných závěrů jejich schopnost řešit závažné problémy přímo a neoddalovat řešení zbytečnými byrokratickými průtahy. Ženy také dokážou přijít s velmi praktickými kroky realizace různých právních ujednání. Navíc mohou do všech přijímaných iniciativ vnášet genderovou rovnost a senzitivitu. Neúčast žen během mírových jednání pak naopak podle autorky omezuje rozvoj společnosti a podkopává demokracii (Naraghi-Anderlini 2000: 56–60; Karam 2001: 10).

1.6 Genderová perspektiva v rámci peacebuildingu

V této části práce objasním klíčové koncepty a definice pro výzkum zapojení žen do peacebuildingu. V předchozí kapitole jsem již definovala samotný koncept peacebuildingu, zbývá proto vysvětlit pojmy, které jsou nutné pro aplikaci genderového přístupu, kterými jsou: gender, genderová rovnost, genderový mainstreaming, genderový balanc a zplnomocnění žen (anglicky: *women's empowerment*). Genderovou perspektivu, kterou aplikuji v této práci, můžeme dle Horkého a O'Sullivanova (2010: 1) definovat jako strategii, při které je nutné „*zvážit každý problém z pohledu žen a mužů, dívek a chlapců, s cílem zjistit rozdíly v jejich prioritách, potřebách a možnostech zapojit se do jeho řešení*“.

Koncept genderu byl jako kategorie v mírových a konfliktních studiích, teoriích mezinárodních vztahů, ale také v rámci národního státu téměř naprosto opomíjen až do pozdních 80. a začátku 90. let 20. století. V té době se postupně začala v oboru mezinárodních vztahů prosazovat feministická perspektiva. Zatímco tradiční mezinárodní vztahy se soustředí na příčiny konfliktu, mírová jednání a post-konfliktní rekonstrukci, feminističtí teoretici a teoretičky se zabírají předně tím, co prožívají ženy a dívky během ozbrojeného konfliktu a s čím se musejí vypořádávat po jeho skončení (Leatherman 2007: 56).

Pojem gender odkazuje ke společensky utvořené identitě žen a mužů, není tedy biologicky determinován. Musíme rozlišovat mezi termíny gender a pohlaví (anglicky *sex*). Pojem pohlaví označuje biologicky dané rozdíly mezi muži a ženami. Například schopnost žen mít děti je odvozena od jejich pohlaví čili je biologicky podmíněným rozdílem mezi muži a ženami. Naproti tomu to, že jsou ženy ve většině společností zodpovědné za přípravu jídla a za domácí práce je záležitostí genderu, tedy společensky konstruovaným rozdílem mezi muži a ženami (Powley 2003: 8–9; Horký – O’Sullivan 2010: 1). Gender determinuje očekávání ohledně chování žen a mužů a také to, co je na ženách či mužích nejvíce ceněno. Genderové role se vytváří již v době rané socializace a prostupují soukromou i veřejnou sférou života. Odlišují se v rámci každé kultury a v průběhu času se mění. Vliv na ně může mít také rasa, etnicita či sociální třída. V každé kultuře určuje gender specifické odpovědnosti a funkce pro ženy a muže, jejich sociálně-ekonomické aktivity, rozdělení zdrojů ve společnosti či příležitosti zapojit se do rozhodovacího procesu (Powley 2003: 9; OSAGI 2001: 1).

V každé společnosti by měla být zajištěna genderová rovnost, která je základním lidským právem. Odkazuje k rovným právům, odpovědnostem a příležitostem pro ženy a muže. Jejím cílem není učinit ženy a muže stejnými, ale zajistit, aby práva, odpovědnosti a příležitosti člověka nebyly závislé na tom, zda se narodil jako žena či muž. Genderová rovnost není pouze „ženskou“ záležitostí, týká se stejnou měrou žen a mužů. Kromě toho, že je zásadním problémem

lidských práv, je také nezbytným předpokladem a indikátorem rozvoje společnosti (OSAGI 2001: 1). Jednou z dnes již globálně uznávaných strategií pro prosazování genderové rovnosti a důležitou součástí genderové analýzy je genderový mainstreaming (*gender mainstreaming*). Poprvé byl představen v Pekingské deklaraci a akční platformě, která byla přijata na čtvrté světové konferenci OSN o ženách v roce 1995 (UN Women 2014: 3). Tento dokument se domáhá odstranění diskriminace a překážek účasti žen ve všech oblastech veřejného i soukromého života. Genderová perspektiva má být součástí navrhování, implementace, monitoringu i evaluace veškerých politik a programů. V roce 1997 definovala Ekonomická a sociální rada OSN¹⁷ genderový mainstreaming jako: „Proces vyhodnocování všech plánovaných kroků zahrnujících legislativu, politiky nebo programy ve všech oblastech a na všech úrovních s ohledem na dopady na ženy i muže“ (UN Women 2014: 3). Druhou důležitou součástí genderové analýzy je genderový balanc (*gender balance*). Ženy a muži v rozhodovacích pozicích mohou mít různé dopady na přijaté politiky a programy, proto je nutné zajistit jejich rovné zastoupení. Pro komplexní integraci genderu je důležitá jak strategie genderového mainstreamingu, tak zajištění genderového balancu (Powley 2003: 9).

Při výzkumu postavení žen ve společnosti a zapojení žen do post-konfliktního peacebuildingu se také setkáme s konceptem zplnomocnění žen (*women's empowerment*), které definují Horký a O'Sullivan (2010: 1) jako: „Získání moci a kontroly nad vlastním životem, rozšíření schopnosti využívat a rozšiřovat svá práva a zdroje.“¹⁸ OSN chápe investování do ženských kapacit jako dlouhodobou investici, protože zplnomocnění žen je podmínkou

¹⁷ Anglicky: *United Nations Economic and Social Council*, zkráceně ECOSOC.

¹⁸ Koncept empowerment se používá v různých kontextech: vzdělání, sociální práce či feministické teorie. V současné době je hojně využíván také v rozvoji. Ačkoliv termín často zmiňují různé rozvojové organizace, není jeho definice jednoznačná. Podle OSN spočívá především v tom, že „lidé mají *plně participovat na rozhodnutích a procesech, které ovlivňují jejich životy*“ (cit. dle Oxaal – Baden 1997: 2). Zplnomocnění má také vést k odstranění všech forem diskriminace a útlaku. Specificky se termín začal později využívat právě ve spojení s ženami. Koncept ženského zplnomocnění začaly původně prosazovat feministické organizace a organizace třetího světa. Jednou z nich bylo feministické uskupení pocházející z globálního Jihu s názvem *Development Alternatives with Women for a New Era* (zkráceně DAWN). Skupina DAWN vznikla v roce 1984 a nově zdůrazňovala zplnomocnění žen třetího světa (Oxaal – Baden 1997: 1–4).

ekonomického růstu a celkového rozvoje (Oxaal – Baden 1997: 1–2). V roce 1995 představil Rozvojový program OSN (UNDP) ve zprávě s názvem „The Human Development Report“ index pro měření genderového zplnomocnění (*gender empowerment measure*, zkráceně GEM). Index GEM sleduje následující indikátory: reprezentaci žen v parlamentech, podíl žen ve vrcholných pozicích s ekonomickou mocí, jejich podíl v aktivních pracovních silách a jejich podíl na národních příjmech. Jeho cílem je zjistit, zda ženy a muži rovně participují na politickém a ekonomickém životě a účastní se rozhodování. Zpráva představila ještě druhý index, a to pro měření genderového rozvoje (*gender development index*, zkráceně GDI), který sleduje rozdíly v lidském rozvoji mužů a žen ve třech klíčových oblastech: zdraví, vzdělání a životní úrovně (Oxaal – Baden 1997: 20–21; UNDP 2016: 198–202).

2. MEZINÁRODNÍ LEGISLATIVA

2.1 Iniciativy OSN pro účast žen v peacebuildingu

V 90. letech 20. století započala mezinárodní kampaň, jejímž cílem je zamezit násilí na ženách a vnést genderovou perspektivu do konceptu míru i praxe budování míru. Tato kampaň se snaží prosazovat změny jak na globální úrovni, tak na úrovni národních států. Jejím stěžejním nástrojem se staly konference OSN o ženách, které započaly v roce 1975 vyhlášením tzv. Dekády OSN pro ženy: rovnost, rozvoj a mír¹⁹ pro období let 1976 až 1985 (Reardon 1993: 8; Zinsser 1990: 21). Zásadním milníkem pro zlepšení práv žen bylo také přijetí Rozvojových cílů tisíciletí (*Millennium Development Goals*) v roce 2000. Třetí z těchto osmi rozvojových cílů totiž prosazuje genderovou rovnost a zplnomocnění žen a vyzývá k odstranění všech forem násilí proti ženám (UNDP 2015a: 5). Všechny tyto iniciativy se pak staly normativním základem pro schválení rezoluce Rady bezpečnosti OSN 1325 o ženách, míru a bezpečnosti z roku 2000, která je pro mou práci stěžejní (Leatherman 2007: 57–58).²⁰

Všechny tři konference konané během Dekády OSN pro ženy se zabývaly vztahem mezi udržováním míru a prosazováním práv žen. Na první konferenci v Mexico City byl stanoven hlavní cíl pro nadcházející dekádu, kterým bylo dosažení: „*plné participace žen ve veškerých snahách prosazovat a udržovat mír*“ (cit. dle Reardon 1993: 8). V roce 1980 následovala konference v Kodani, jejímž závěrem bylo, že jsou hlavní tři cíle dekády: rovnost, rozvoj a mír vzájemně úzce propojeny. Dosažení rovnosti a rozvoje je možné pouze v případě, pokud je zajištěn mír (Reardon 1993: 8). Na třetí konferenci o ženách v Nairobi v roce 1985 byly zhodnoceny úspěchy uplynulé Dekády OSN pro ženy. Dostupná data prokázala, že snahy o zlepšení statusu žen a o odstranění jejich diskriminace přinesly prospěch pouze zanedbatelné menšině žen a vytknutých cílů tedy nebylo dosaženo. Právě proto byl přijat dokument o nové strategii pro

¹⁹ V anglickém znění: *United Nations Decade for Women: Equality, Development and Peace*.

²⁰ Někteří autoři jsou skeptičtí ohledně toho, zda mohou tyto právní průlomky přinést skutečnou změnu do života žen. Podle Gardam a Charleswortha (2000: 163) hrají přinejmenším symbolickou roli ve zlepšení pozice žen v ozbrojeném konfliktu a po jeho skončení.

prosazování práv žen (*Nairobi Forward-looking Strategies for the Advancement of Women*) (UN Women 2000: nestránkováno). Tento dokument vymezuje základní standardy pro emancipaci žen, která je nezbytným předpokladem mírové společnosti. Všechny konference Dekády OSN pro ženy byly doplněny fóry nevládních organizací, které umožnily participaci obyčejným občanům²¹ (Reardon 1993: 8–9; Zinsser 1990: 21–22).

Kromě dokumentu o nové strategii z Nairobi přijala OSN v průběhu zmíněné dekády také další tři významné právní nástroje, které se vztahují k ženám a míru, a sice v roce 1974 Deklaraci o ochraně žen a dětí za mimořádných událostí a v ozbrojených konfliktech (*Declaration on the Protection of Women and Children in Emergency and Armed Conflict*), v roce 1979 Konvenci o odstranění všech forem diskriminace žen (*Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women*, zkráceně CEDAW) a v roce 1982 Deklaraci o účasti žen na prosazování mezinárodního míru a spolupráce (*Declaration on the Participation of Women in Promoting International Peace and Cooperation*) (Reardon 1993: 9–11; Bell 2013: 7).

Na v pořadí čtvrté světové konferenci o ženách v roce 1995 byla přijata Pekingská deklarace a akční platforma, která přinesla velký pokrok v prosazování ženských práv. Deklarovaným cílem Pekingské akční platformy je především urychlit proces implementace strategií, které byly přijaty na předchozí konferenci v Nairobi a odstranění veškerých bariér participace žen ve všech sférách veřejného i soukromého života. Platforma usiluje o nastolení sdílené moci a odpovědnosti mezi muži a ženami v domácnosti, na pracovišti i v rámci národní a mezinárodní komunity. Vyzdvihuje rovnost mužů a žen jako jeden z nezbytných předpokladů pro udržování míru (Karam 2001: 7–8; UN 1995: 18).

Pekingská akční platforma vymezuje dvanáct strategických oblastí zájmu. V každé oblasti pak představuje vymezené cíle a navrhuje konkrétní kroky pro

²¹ Součástí fóra nevládních organizací v Nairobi byl tzv. Mírový stan (*Peace Tent*), kde si mohly ženy z celého světa vyměňovat své názory a zkušenosti týkající se udržování míru. Organizátoři i účastníci ho považovali za zřejmě nepřínosnější část celého fóra (Reardon 1993: 8–9; Zinsser 1990: 21–22).

jejich naplnění. Jedna z těchto strategických oblastí se zaměřuje na ženy v ozbrojeném konfliktu, jakožto jeden ze zásadních současných světových problémů. V této části platforma stanovuje, že je nutné zavést tzv. mainstreaming genderové perspektivy do všech politik a programů, které se týkají ozbrojeného konfliktu. Před učiněním jakéhokoli rozhodnutí mají být zváženy jeho dopady na ženy i na muže (UN 1995: 58). V této problematice vyzdvihla platforma šest hlavních cílů, kterých má být dosaženo prostřednictvím národních, regionálních a mezinárodních vládních i nevládních institucí (Karam 2001: 8; UN 1995: 56–58).

Klíčový je pro účely mé práce první z těchto cílů, kterým je „zvýšit *participaci žen v řešení konfliktů a v rozhodovacích procesech a ochránit ženy žijící v situacích ozbrojených a jiných konfliktů nebo pod cizí okupací*“ (cit. dle UN 1995: 58). Platforma rovněž stanovuje opatření, která mají být přijata k naplnění tohoto cíle. Vlády a mezinárodní a regionální instituce by měly prosazovat rovnou příležitost pro ženy participovat ve všech fórech a mírových aktivitách na všech úrovních, zejména pak na úrovni rozhodovací (*decision-making level*) (UN 1995: 58–59). Rovněž je nutné včlenit genderovou perspektivu do řešení ozbrojených konfliktů a usilovat o genderový balanc při výběru kandidátů na pozice v mezinárodních organizacích, které se zabývají mírovým urovnáním konfliktů. V neposlední řadě je pak nutné, aby byly tyto instituce schopné řešit adekvátně genderové problémy, čehož lze docílit poskytnutím náležitého školení pro prokurátory, soudce a další úředníky (UN 1995: 58–59). Další cíle Pekingské deklarace vztahující se k ženám a konfliktu pak zahrnují snížení vojenských výdajů, podporu nenásilného řešení konfliktů a omezení porušování lidských práv během ozbrojeného konfliktu, prosazování participace žen na udržování mírové společnosti nebo ochranu uprchlických a vnitřně vysídlených žen²² (UN 1995: 59–65).

²² V návaznosti na konferenci v Pekingu proběhlo v roce 2000 23. zvláštní zasedání Valného shromáždění OSN v New Yorku s názvem „Ženy 2000 – rovnost žen a mužů, rozvoj a mír pro 21. století“ (*Women 2000: Gender Equality, Development and Peace for the Twenty-first Century*). Cílem této konference, která bývá také označována jako „Peking+5“, bylo zhodnotit účinnost Pekingské akční platformy pět let po jejím přijetí. Zároveň poskytla prostor vládám a občanské společnosti, aby diskutovaly o překážkách,

2.2 Rezoluce 1325 o ženách, míru a bezpečnosti

Jednou z nejdůležitějších snah o začlenění žen do procesu budování míru bylo přijetí rezoluce 1325. Mezinárodní společenství jejím schválením poprvé uznalo, že dopad ozbrojeného konfliktu na ženy je odlišný a unikátní. Rezoluce se věnuje výhradně specifickým dopadům války na ženy a jejich nedostatečně uznaným přínosům k budování a udržování míru. Rada bezpečnosti přijala tuto rezoluci v říjnu roku 2000 a následně byly přijaty další rezoluce, které ji doplňují a společně tak tvoří rámec agendy OSN o „ženách, míru a bezpečnosti“ (*UN's women, peace and security agenda*) (Williams 2015: 32–34).

Rétorický význam rezoluce je nezpochybnitelný. Zmiňuje nedocenené přínosy žen pro řešení konfliktu a budování míru a vyzdvihuje jejich aktivní roli zprostředkovatelek míru a bezpečnosti. Rezoluce je průlomová právě v tom, že nechápe ženy pouze jako oběti, ale přiznává jim také aktivní roli během ozbrojeného konfliktu (Leatherman 2007: 58; Williams 2015: 32–34). Její reálné dopady však prozatím nejsou uspokojující. Jody Williams (2015: 35) například upozorňuje na alarmující mezery v samotných agenturách OSN. OSN nenásleduje principy rezoluce 1325, protože ženy jsou v jejích agenturách často podprezentovány na místo toho, aby šla v tomto směru světu příkladem. Zatímco vlády a mezinárodní organizace dle Williams stále zcela nepřijaly genderový balanc, nevládní organizace a aktivisté intenzivně bojují proti genderové diskriminaci v mezinárodní politice.

Rezoluce obsahuje preambuli a osmnáct klauzulí. V preambuli se odvolává na předchozí rezoluce Rady bezpečnosti či Pekingskou akční platformu. Vyjadřuje obavy nad tím, že drtivou většinu těch, kteří jsou těžce zasaženi ozbrojeným konfliktem, tvoří civilisté, a to zejména ženy a děti. V rezoluci je zmíněna ochrana dětí a civilistů obecně, ale primárně se zaměřuje na prosazení role žen v prevenci konfliktů, řešení konfliktů a peacebuildingu (UN Security Council 2000: 1–2; Barrow 2010: 229). Rezoluce v preambuli

na které narazily během implementace Pekingské akční platformy a díky tomu byly přijaty další kroky a iniciativy k implementaci pekingských cílů (UN Women 2000: nestránkováno).

zdůrazňuje význam plného zapojení žen do všech snah o udržování a prosazování míru a bezpečnosti a také nutnost zvýšit jejich roli v rozhodovacím procesu týkajícím se prevence konfliktu a jeho řešení (UN Security Council 2000: 1). Dále pak vyzdvihuje, že se ženy stále častěji stávají terčem ozbrojeného konfliktu a nabádá k důslednému respektování mezinárodního humanitárního práva, které se týká genderově podmíněného násilí. Odpovědnost za potrestání pachatelů sexuálního násilí mají převzít jednotlivé národní vlády. Stanovuje, že genderově specifické potřeby mají být vzaty v úvahu při procesu odzbrojení, demobilizace a reintegrace a genderová perspektiva má být rovněž osvojena při vyjednávání mírových smluv. V peacekeepingových operacích mají být obě pohlaví rovněž reprezentována a jejich personál má podstoupit školení ohledně genderové problematiky (UN Security Council 2000: 1–4).

Další rezoluce, které následovaly po přijetí rezoluce 1325, rovněž přiznávají velký význam zapojení žen do budování míru. Rezoluce Rady bezpečnosti 1820 z roku 2008 se soustředí zejména na sexuální násilí během konfliktu jakožto záležitost mezinárodního míru a bezpečnosti. Považuje sexuální násilí nejen za hrozbu pro zdraví a bezpečnost žen, ale také pro ekonomickou a sociální stabilitu národů. Rada bezpečnosti v rezoluci přiznává, že se od roku 2000 výskyt násilí na ženách ve většině světových konfliktů zvýšil, a to především v Africe. Sexuální násilí může bránit znovu nastolení míru v zemi. Rezoluce proto nabádá ke zefektivnění prevence a trestání sexuálního násilí během konfliktu a také ke zlepšení sběru dat, které ho zaznamenávají (UN Peacebuilding Support Office 2010: 30–31; Tachou-Sipowo 2010: 215).

Rezoluce 1889 z roku 2009 se věnuje vyloučení žen z plánování post-konfliktního peacebuildingu. Posiluje nástroje pro implementaci rezoluce 1325 a vyzývá ke stanovení globálních indikátorů, které by monitorovaly její plnění. Rada bezpečnosti zároveň vyjádřila obavy ohledně stále podprůměrné reprezentace žen ve všech stádiích mírového procesu a přetrvávajících bariér jejich zapojení do něj (UN Peacebuilding Support Office 2010: 30–31; Tachou-Sipowo 2010: 215). V roce 2013 byla přijata rezoluce s číslem 2122, která

reviduje rezoluci 1325. Tato rezoluce opět konstatuje, že jsou ženy nadále nedostatečně reprezentovány v prevenci a řešení konfliktu i v procesu peacebuildingu a snaží se zefektivnit nástroje pro implementaci rezoluce z roku 2000. Nově vyzývá k zapojení občanské společnosti do této snahy, kterou rezoluce 1325 vůbec nezmiňovala. Navrhuje, aby občanská společnost včetně ženských organizací intenzivněji spolupracovala s Radou bezpečnosti OSN (UN 2013: nestránkováno).

Rezoluce 1325 a na ní navazující rezoluce, stejně jako celá agenda o „ženách, míru a bezpečnosti“, se staly terčem kritiky, a to zejména kvůli svému „nedostatku konzistence, nedostatku konkrétních dat, nedostatku politické vůle a genderové odbornosti“ (cit. dle Hudson 2013: 1). Tvůrci rezolucí využívají nového strategického jazyka k pojmenování již dávno existujících genderových problémů. Na jednu stranu díky tomu zvýšili povědomí mezinárodních aktérů o této problematice a otevřeli nový prostor pro dialog na globální i lokální úrovni, na druhou stranu jejich silná rétorika nepřináší adekvátní výsledky. Dalším zdrojem kritiky je to, že rezoluce podporují určité stereotypy spojené s genderovými rolami. Prezентují ženy především jako přirozené komunitní mírotvorkyně (*peacemakers*) a matky a tím podporují post-konfliktní trend, kdy se ženy navrací jako pečovatelky do svých domovů, což je v rozporu se snahou prosazovat ženy do pozic vůdců a tvůrkyň rozhodnutí (*decision-makers*) (Hudson 2013: 2).

2.3 Rwandský národní akční plán rezoluce 1325

K lednu roku 2017 přijalo národní akční plán pro implementaci rezoluce Rady bezpečnosti 1325 (dále jen zkráceně NAP: *National Action Plan*) již na 63 zemí (PEACE WOMEN a: nestránkováno). Jednou z nich byla také Rwanda, která přijala svůj akční plán v roce 2009. Plán se zaměřuje na post-konfliktní obnovu země po genocidě z roku 1994 a vztahuje se na období let 2009 až 2012. Rwandský NAP bere v potaz také zmíněnou rezoluci 1820. Na jeho vývoji se podílelo rwandské Ministerstvo pro gender a podporu rodiny (*Ministry of Gender*

and Family Promotion) ve spolupráci s agenturami OSN a institucemi občanské společnosti. Rwandský NAP je výjimečný v tom, že zahrnuje časový rozvrh implementace a konkrétní odhady rozpočtu (PEACE WOMEN b: nestránkováno). Dohled nad naplňováním vytyčených cílů NAP byl přidělen nově vytvořené komisi, která se skládá z celkem deseti rwandských ministerstev a dále pak například zastřešující organizace nevládních organizací *Pro Femmes/Twese Hamwe*, Fóra poslankyň parlamentu (*Forum of Women Parliamentarians*), rwandské instituce *Gender Monitoring Office*, Komise pro národní jednotu a usmíření (*National Unity and Reconciliation Commission*) a několika dalších institucí (Republic of Rwanda 2010: 8). Rwanda se v dokumentu zavazuje k implementaci mezinárodní legislativy vztahující se k genderové rovnosti a také k přijetí zákonů a politik, které budou podporovat zapojení žen do řešení konfliktů a mírového procesu. Dle stanovení NAP má také rwandská vláda usilovat o genderovou rovnost a zplnomocnění žen, což je způsob prevence proti genderově podmíněnému násilí (GMO 2015: 26–29).

V dokumentu jsou vytyčeny hlavní výzvy do budoucna, mezi které patří: nedostačující rámec pro mezinárodní intervence; nízký počet žen v policejních a armádních složkách a také v peacekeepingových misích; stále přítomná ideologie genocidy ve společnosti; feminizace chudoby a přetrvávající kulturní bariéry, které omezují prosazování práv žen. Pokroku by pak mělo být učiněno v následujících šesti prioritních oblastech: prevence genderově podmíněného násilí, ochrany a rehabilitace důstojnosti obětí, participace a reprezentace žen (na rozhodovacích procesech), genderové propagace (zejména v peacebuildingu) a aktivit koordinace, monitoringu a evaluace (Republic of Rwanda 2010: 23–28). Tyto oblasti jsou poměrně široce vymezené, v každé z nich jsou pak stanoveny indikátory, díky kterým lze zhodnotit dosažený pokrok. Na základě těchto indikátorů a také indikátorů, které byly využity v monitoringu implementace rezoluce 1325, který provedla organizace *Global Network of Women Peacebuilders* (GNWP 2011: 4–10), jsem zvolila celkem sedm indikátorů vhodných pro účely mé práce.

Vybrané indikátory:

1. Indikátor: participace žen v rozhodovacích orgánech (v bikamerálním parlamentu, v kabinetu ministrů a v lokální vládě)
2. Indikátor: počet žen, které se podílely na změně ústavy
3. Indikátor: participace žen v právním a bezpečnostním sektoru
4. Indikátor: zastoupení žen v týmech, které se zabývají vyjednáváním míru a smířením společnosti
5. Indikátor: zapojení žen do vyjednávání mírových smluv a zařazení genderové problematiky do mírových smluv
6. Indikátor: procentuální zastoupení žen v peacekeepingových misích
7. Indikátor: výskyt genderově podmíněného násilí

Podle řady autorů, jmenujme například Drude Dahlerupa (1988: 275), by procentuální zastoupení žen v rozhodovacích orgánech mělo dosahovat alespoň 30 %. Tuto hranici označují za „kritickou menšinu“ či „kritickou masu“, která je nutná pro to, aby byly ženy úspěšně reprezentovány a mohly prosazovat genderově senzitivní politiku a práva žen. Koncept kritické masy začal být hojně využíván politiky, mezinárodními organizacemi i médii. Někteří autoři jsou vůči němu však skeptičtí a tvrdí, že skutečná reprezentace žen v rozhodování vůbec nesouvisí s počtem zvolených žen do dané instituce. Důkazem toho je řada evropských států, kde ženy sice tvoří v rozhodovacích orgánech méně jak 30 %, ale přesto je zde zajištěna relativně vysoká úroveň genderové rovnosti (Childs – Krook 2008: 725–727). Pro účely mé práce budu nicméně využívat 30% hranici, kterou považuji za minimum pro to, aby ženy mohly mít v rozhodovacím orgánu potenciální vliv. Zároveň jsem si vědoma toho, že fyzické zastoupení žen v rozhodovacím orgánu nemusí určovat jejich reálný vliv.

3. ROLE ŽEN BĚHEM RWANDSKÉ GENOCIDY

V první podkapitole nejprve stručně představím okolnosti, které vedly ke rwandské genocidě, a popíšu její průběh. Následně se zaměřím na to, jakou roli během ní sehrály ženy. Tradičně se ženám přisuzuje role obětí v ozbrojených konfliktech a během rwandské genocidy jimi ženy skutečně byly a zažily nepředstavitelná utrpení. Avšak taková charakterizace role žen během rwandské genocidy by byla nepřesná, protože se na masakrech také aktivně podílely. V následujících podkapitolách se proto zaměřím jak na roli žen jako obětí, tak pachatelek násilností.

3.1 Genocida ve Rwandě

Genocida ve Rwandě je jedním z příkladů post-studenoválečného „nového konfliktu“, který jsem definovala v teoretické části. Jednalo se o konflikt, který se odehrál uvnitř státu mezi dvěma etnickými skupinami a který měl fatální dopady na civilní obyvatelstvo. Genocida se odehrála během 100 dní mezi dubnem a červnem roku 1994 a stála život kolem 800 tisíc až 1 milionu rwandských mužů, žen a dětí, kteří byli členy tutsijské menšiny či umírněnými Hutuy, kteří spolupracovali s Tutsii. Kromě toho, že stála život jednu desetinu rwandské populace, způsobila také nepředstavitelné trauma všem přeživším a kompletně zničila infrastrukturu země (Nowrojee 1996: 12; Powley 2003: 5).

Rwandské obyvatelstvo tvořily před genocidou tři hlavní etnické skupiny. Většinoví Hutuové tvořili 89 %, menšina Tutsiů 10 % a pygmejové Twa 1 % obyvatel Rwandy (Bell-Fialkoff 2003: 195). Rozdělení společnosti na Hutuy a Tutsie bývalo vždy spíše etnosociální, protože třída a etnicita se zde vzájemně překrývaly. Hutuové do Rwandy přicházeli ze severu v 7. až 10. století a stali se z nich především zemědělci. Považují se za „původní obyvatele“ Rwandy, protože Tutsiové se začali do oblasti přesunovat až později. Tutsiové pocházeli z oblasti v údolí Nilu a přicházeli do Rwandy v první vlně ve 13. a v druhé vlně v 15. až 16. století. Do Rwandy dorazili jako kočovníci, postupně si podmanili Hutuy a začali zakládat feudální státy, ve kterých tvořili horní vrstvu (Bell-

Fialkoff 2003: 196; Záhořík 2013: 108). Neapanuje shoda o tom, zda se jedná o odlišné rasy, kmeny či etnické skupiny, nicméně ve své práci budu odkazovat k Hutuům a Tutsiům jako k etnickým skupinám, přičemž beru v úvahu problematičnost této terminologie. Obě skupiny hovoří bantuským jazykem kinjawardštinou (nazývanou také rwandština). Kromě jazyka sdílí Rwandané také kulturu a náboženské vyznání. Ani podle fyzického vzhledu není snadné jednotlivé etnické skupiny rozeznat, a to nejen pro cizince, ale někdy i pro Rwandany samotné. O Tutsiích se nicméně tradičně tvrdí, že jsou vyšší, štíhlejší a mají světlejší plet²³ (Bell-Fialkoff 2003: 198–199; Powley 2003: 7).

Tutsiové vládli ve Rwandě před a v průběhu koloniální éry. Jak německá, tak později belgická koloniální správa Tutsie zvýhodňovala a dosazovala je do vrcholných pozic.²⁴ To umocňovalo nevraživost Hutuů vůči privilegovaným Tutsiům, a když byl později rozpoután protikoloniální odboj, byli Tutsiové považováni za kolaboranty s koloniální vládou. Belgická koloniální vláda dokonce zavedla povinné identifikační doklady, ve kterých byla uvedena etnická příslušnost. Etnicita se tak stala zásadním faktorem dělení společnosti. Systém identifikačních karet přešla i post-koloniální vláda a udržovala ho až do roku 1994. Identifikace k dané etnické skupině určovala přístup jedince ke vzdělání, pracovním pozicím a občanským svobodám. Během genocidy pak znamenal doklad s označením „Tutsi“ odsouzení k smrti (Bell-Fialkoff 2003: 198–199; Powley 2003: 5).

Když vyhlásila Rwanda 1. července roku 1962 nezávislost, byla již moc v rukou Hutuů. Během revoluce v roce 1959, kterou započal proces dekolonizace, byli Tutsiové vytlačeni z vlády a jejich místo zaujali Hutuové. Belgická kolonie v čele s tutsijskou monarchií byla transformována na

²³ Tyto stereotypní představy o tom, že jsou Tutsiové podobnější Evropanům, pocházely již od belgických kolonizátorů, kteří je považovali za předurčené k vládnutí a to díky jejich „rasové nadřazenosti“. Belgická katolická církev se domnívala, že jsou potomky etiopských ortodoxních křesťanů. Evropští kolonizátoři je považovali za „bílé černochoy“, kteří mají právo vládnout černošskému (hutuskému) obyvatelstvu (Záhořík 2013: 76–77).

²⁴ V roce 1890 se oblast v té době nazývaná jako Ruanda–Urundi stala součástí Německé východní Afriky. Po první světové válce v roce 1919 pak započala oficiálně belgická koloniální správa Rwandy, která trvala až do roku 1962, kdy Rwanda vyhlásila nezávislost (Záhořík 2013: 3–4, 65).

nezávislou republiku ovládanou Hutuy. Prvním prezidentem Rwandy se stal Grégoire Kayibanda, jehož vláda byla značně autoritářská a založená na hutuské dominanci. Na 20 tisíc Tutsiů bylo během převratu zabito a mnoho dalších tisíc uprchlo do exilu, kde začali organizovat odpor proti novému hutuskému režimu²⁵ (Nowrojee 1996: 12; Bell-Fialkoff 2003: 197–199). Uprchlým Tutsiům bylo přezdíváno *inyenzi*, což v překladu znamená „švábi“. Toto hanlivé označení se postupně rozšířilo na veškeré tutsijské obyvatelstvo a bylo hojně užíváno zejména během genocidy. Ozbrojené tutsijské skupiny z Burundi několikrát zaútočily na Rwandu. To byl jeden z důvodů, proč započaly ve Rwandě za Kayibandova režimu proti Tutsiům namířené pogromy. Druhým důvodem byla snaha Kayibandovy vlády udržet upadající legitimitu režimu (Záhořík 2013: 111–113).

Kayibanda svůj režim přesto udržet nedokázal. V roce 1973 se zmocnil moci prostřednictvím vojenského puče Juvénal Habyarimana a nastolil vojenskou diktaturu, ve které dominovali Hutuové ze severu země. Habyarimana a jeho příznivci pak stáli v čele Rwandské republiky až do roku 1994. V roce 1978 byla přijata nová ústava, která zaručila Habyarimanovi výjimečné mocenské postavení v zemi. Jeho absolutní moc byla podporována totalitní politickou stranou Národní revoluční hnutí pro rozvoj (*Mouvement Révolutionnaire National pour le Développement*, zkráceně MRND) (Záhořík 2013: 113–115). Habyarimanův režim pokračoval v diskriminaci Tutsiů, která vyústila v roce 1973 ve vyloučení všech tutsijských studentů ze škol a propuštění tutsijských zaměstnanců privátního i státního sektoru. Postupně byla zavedena segregáční politika, kterou lokální autority bez námitek následovaly (Záhořík 2013: 119–120).

Genocidě předcházela čtyřletá občanská válka mezi dominantně hutuským režimem prezidenta Habyarimany a dominantně tutsijskou Rwandskou vlasteneckou frontou (*Rwandan Patriotic Front*, zkráceně RPF), kterou tvořili

²⁵ Tutsiové prchali v 60. letech zejména do Burundi, Ugandy, Tanzanie a Zaire (dnešní Demokratické republiky Kongo) (Záhořík 2013: 113).

tutsijští uprchlíci seskupení v exilu v Ugandě. Rwandská armáda (*Forces armées rwandaises*, zkráceně FAR) byla méně disciplinovaná než RPF. Její výhoda však spočívala v tom, že ji vojensky podporovala Belgie a především pak Francie, která byla tradičním spojencem Habyarimanaova režimu (Nowrojee 1996: 12; Záhořík 2013: 124). Zpočátku byl Habyarimanův režim zvýhodňující hutuskou většinu velmi populární. Postupně však začal podporu obyvatel ztrácet, a to kvůli všudypřítomné korupci, ekonomickému úpadku země a stále sílící represí. V té době již plánovala RPF invazi do Rwandy s cílem svrhnout tamní hutuský režim, ke které došlo v roce 1990. Rwandská vláda okamžitě přitvrdila opatření proti Tutsiům a umírněným Hutuům. Kolem 8 tisíc jich bylo zatčeno a vládní představitelé také rozhodli o prvních masakrech Tutsiů (Nowrojee 1996: 12–13).

Jak uvádí Záhořík (2013: 126), zabíjení Tutsiů se stalo součástí „zvykového práva“. Úředníkům ale i civilnímu obyvatelstvu bylo nařízeno zabít Tutsie jako určitá forma komunální práce, kterou Rwandané nazývají *umuganda*. Ta byla v předgenocidních masakrech v letech 1990 až 1993 hojně využívána. V roce 1992 vznikla milice přidružená k vládoucí MRND s názvem *interahamwe*, což v překladu znamená „ti, kdo bojují spolu“. Jednotky *interahamwe* měly potřít jakýkoli odbor proti vládoucí straně a terorizovaly Tutsie. Později téhož roku vznikla další hutuská milice *impuzamugambi*, což znamená „ti se společným cílem“. *Impuzamugambi* vznikla pod záštitou jiné radikální hutuské strany, a to Koalice na obranu politiky (*Coalition pour la Défense de la République*, zkráceně CDR) (Záhořík 2013: 126–130). Všechny kroky Habyarimanovy vlády směřovaly ke genocidě: proti Tutsiům namířená propaganda prostřednictvím tisku a národního rádia,²⁶ výcvik vojenských skupin k zabíjení, dodávky zbraní a munice a také vytvoření sítě politických vůdců, kteří měli vést plánovaný útok (Nowrojee 1996: 12–13).

Mezinárodní společenství nezareagovalo na menší masakry mezi lety 1990 a 1993 a důkazy o plánované genocidě považovalo za nepřesvědčivé.

²⁶ Později také prostřednictvím soukromé rádiové stanice *Radio Télévision Libre des Mille Collines* (RTLM), která měla velký podíl na rozpoutání násilností proti Tutsiům (Sharlach 1999: 392).

Soustředilo se spíše na smíření Rwandské vlády a RPF. Znesvářené strany dosáhly příměří²⁷ prostřednictvím uzavření tzv. Mírových dohod z Arushy (*Arusha Accords*) v srpnu roku 1993. K dohledu nad dodržováním mírové dohody byly nasazeny peacekeepingové jednotky OSN a došlo ke zřízení Pomocné mise OSN pro Rwandu (*United Nations Assistance Mission for Rwanda*, zkráceně UNAMIR). Jednotky měly napomoci zvolení nové vlády, čemuž se snažil Habyarimana všemi možnými prostředky zabránit. Extrémisti z Habyarimanova kruhu zatím rozvíjeli svůj plán na uskutečnění genocidy, která měla být nástrojem k porážení RPF a k opětovnému mocenskému ovládnutí Rwandy (Nowrojee 1996: 12–13; Záhořík 2013: 139).

K vyostření již tak napjaté situace přispělo zřícení letadla, ve kterém cestoval prezident Habyarimana spolu s burundským prezidentem ze závěrečného kola mírových rozhovorů v Tanzanii. Habyarimanovi přívrženci okamžitě obvinili z jeho smrti RPF. Jednotky *interahamwe* začaly ještě téhož dne zatarasovat silnice a odstartovaly vysoce koordinovaný útok proti všem Tutsiům. Zabití prezidenta tak posloužilo jako záminka k rozpoutání genocidy, která byla plánována již měsíce. Jejím cílem se stali domnělí odpůrci Habyarimanova režimu, a to jak Tutsiové, tak umírnění Hutuové. Jejich masakrování organizovali političtí lídři, kteří se obávali ztráty své moci, ve spolupráci s armádou, policejními složkami a mnoha hutuskými civilisty (Nowrojee 1996: 13–15; Záhořík 2013: 136–137).

Jednotky *interahamwe* a *impuzamugambi* které čítaly dle odhadů až 50 tisíc bojovníků, objížděly zemi a masakrovaly Tutsie (Záhořík 2013: 141). První obětí útoku se stala umírněná hutuská ministerská předsedkyně Agathe Uwilingiyimana. Do jejího domu vnikla skupina rozzuřených Hutuů i přesto, že byl hlídán deseti belgickými vojáky. Belgičtí vojáci byli při tomto útoku také zabití, načež Belgie reagovala stažením svých sil z mise UNAMIR.²⁸

²⁷ Příměří bylo dosaženo díky nátlaku mezinárodních donorů. Habyarimana souhlasil s podpisem zejména kvůli naléhání Francie, která byla pro Rwandu klíčovým partnerem (Záhořík 2013: 133).

²⁸ Stažení belgických jednotek UNAMIR přispělo k vypuknutí genocidy. Habyarimanovi přívrženci nařkli Belgičany (neoprávněně) z toho, že spolupracovali s RPF na sestřelení prezidentova letadla.

Následovaly vraždy dalších politických představitelů, novinářů, církevních představitelů, ale i obyčejných řadových tutsijských občanů, kteří se provinili pouze svým etnickým původem. Hutuské jednotky napadaly Tutsie a také umírněné Hutuy v jejich domovech, ve veřejných budovách nebo také v církevních budovách, kde hledali Tutsiové bezpečí (Nowrojee 1996: 13–15; Záhořík 2013: 136–137).

Po rozpoutání genocidy obnovila Rwandská vlastenecká fronta, v jejímž čele stál Paul Kagame, ofenzivu proti Rwandské vládě (Nowrojee 1996: 13–15). Kagame rozhodl o útoku poté, co jednotky OSN i přes jeho naléhání pouze nečinně přihlížely masakrům. Po smrti Habyarimany byla sestavena prozatímní vláda, která po rozpoutání bojů opustila hlavní město a přesunula se do Gitaramy. V Kigali tak setrval jediný představitel režimu, a to generál Augustin Bizimungu. Na průběh genocidy pak dohlíželi velitelé rozmístění v jednotlivých městech (Nowrojee 1996: 13–15; Záhořík 2013: 136–137).

Mezinárodní společenství ještě ani na konci června neschválilo vyslání mise. Nebylo schopné nebo se v některých případech spíše zdráhalo rozlišit mezi občanskou válkou a genocidou (Powley 2003: 12). První krok se nakonec rozhodla udělat Francie, avšak v době, kdy se její jednotky do Rwandy dostaly, byla genocida téměř u konce. Tutsiové navíc francouzským jednotkám nedůvěřovali, protože Francie dlouhodobě spolupracovala s bývalým Habyarimanovým režimem. Zabíjení se Francouzům zastavit nepodařilo, ale vytvořili alespoň bezpečnou zónu na jihozápadě země. Genocida skončila v červenci roku 1994, kdy převzala moc v zemi Rwandská vlastenecká fronta a vytvořila novou přechodnou vládu (Záhořík 2013: 142–143).

Belgičané, kteří tvořili jádro mise UNAMIR, následně vyzvali Radu bezpečnosti OSN k tomu, aby stáhla ze země veškeré zbylé vojenské jednotky. V zemi nakonec setrvalo jen několik stovek vojáků OSN, které neměly šanci Tutsie ochránit. Po rozpoutání genocidy rozhodla OSN v květnu o vyslání rozšířené peacekeepingové jednotky (mise UNAMIR II). Kvůli byrokratickým průtahům i nedostatku politické vůle však byla mise nasazena až v době, kdy byla genocida dokonána (Nowrojee 1996: 13–14).

3.2 Ženy obětmi genocidy

Během genocidy zemřelo na statisíce žen a dívek, mužských obětí bylo nicméně ještě více.²⁹ Občanská válka a následná genocida měly na muže a ženy odlišné dopady. Každá tutsijská žena, která přežila genocidu, se pravděpodobně stala obětí sexuálního násilí (Sharlach 1999: 393). Přesný počet případů sexuálního násilí se však nikdy nedozvíme. Dle odhadů Komise OSN pro lidská práva (UNCHR 1996: nestránkováno) se stalo obětí sexuálního násilí 250 až 500 tisíc žen. Sexuální násilí bylo systematicky využíváno jako jeden z nástrojů války, a to oběma stranami konfliktu.

Znásilnění jedné ženy tak bylo vlastně útokem na celou komunitu. Hutuské jednotky přímo cílily na tutsijské ženy a také hutuské ženy, které si vzaly Tutsie. Národní a lokální autority vehementně vyzývaly hutuské vojáky i civilisty ke znásilňování tutsijských žen. Cílem Hutuů bylo terorizovat a následně zcela vyhladit druhou etnickou skupinu. Pachateli byli zejména členové hutuských ozbrojených skupin, vojáci Rwandské armády (FAR) včetně prezidentské gardy, ale i mnozí civilisté. Stejně tak hutuské ženy byly vystaveny sexuálnímu násilí ze strany vojáků RPF, kteří se často mstili za násilnosti, které prováděli hutuští muži jejich ženám (Nowrojee 1996: 1; Powley 2003: 11).

Z výpovědí přeživších je jasné, že sexuální násilí bylo velmi rozšířené. Rwandské ženy byly znásilňovány individuálně, hromadně, byly znásilňovány různými předměty, vystaveny genitální mutilaci či nucenému oplodnění. Stigma, které s sebou sexuální násilí ve rwandské společnosti nese, často ženám zabránilo vyhledat lékařskou pomoc. Běžnou praktikou ozbrojených skupin bylo sexuální otroctví. Hutuští extrémisté zajali zpravidla tutsijskou ženu, jejíž rodinu vyvraždili, a začali ji nazývat svou „manželkou“ (Sharlach 1999: 395–396). Ozbrojené skupiny nutily ženy sledovat zabíjení či mučení jejich rodinných příslušníků, nutily je k incestu a také ke zřejmě nejděsivějšímu činu, a to zabití svých vlastních dětí. Útokům se nevyhnuly ani těhotné ženy, kterým rozřezávaly

²⁹ Mužských obětí bylo dle odhadů na 56,4 %. V některých oblastech byl podíl mužských obětí ještě mnohem vyšší (Macauley 2013: 35).

dělohy, aby zabily jejich tutsijské potomky. Mnoho žen bylo následně zabito. Někteří členové *interahamwe* odmítali ženy po znásilnění zabít, protože se domnívali, že život s jeho psychickými a fyzickými následky pro ně bude mnohem horší (Nowrojee 1996: 1–2; UNCHR 1996: nestránkováno).

Během před-genocidních nepokojů, které se odehrály v letech 1959 až 1963 nebo během převratu v roce 1973 nebyly ženy přímým cílem útoků. To se změnilo během genocidy, kdy se útoky na ženy přímo zaměřily (Powley 2003: 11). Jak jsem zmínila v předchozí podkapitole, první obětí genocidy se stala tehdejší rwandská premiérka Agathe Uwilingiyimana. Uwilingiyimana byla již před vypuknutím genocidy terčem hutuských extrémistů. V politických komiksech byla vyobrazována jako sexuálně promiskuitní a jako hrozba pro celý národ. Jelikož byla umírněnou Hutu, její smrt podle Powley (2003: 12) pramenila také z toho, že byla ženou. Ještě větším problémem pak bylo to, že byla ženou, která se nebála otevřeně vyjádřit svůj názor a také to, že byla členkou opozice.³⁰

Být ženou se stalo během konfliktu rizikovým faktorem. Znásilnění a další násilí postihlo především tutsijské ženy, a to jak kvůli jejich genderu, tak etnicitě. Podle extrémistické propagandy Hutuů se totiž tutsijská komunita, jejímž cílem bylo zvrátit revoluci z roku 1959, snažila prostřednictvím sexuality tutsijských žen infiltrovat a ovládnout hutuskou komunitu. Tutsijské ženy navíc vyvolávaly zájem Hutuů, protože se měly svým vzhledem a také sexuálním chováním lišit od žen hutuských. Hutuové je považovali za atraktivnější a navázali tak na pověry kolonialistů, kteří tradičně preferovali tutsijské ženy, protože měly být údajně podobnější Evropankám. Hutuové je zároveň ve své propagandě vyobrazovali jako arogantní a opovrhující hutuskými muži, což ještě přispívalo k jejich zášti vůči nim. Jejich údajná odlišnost od hutuských žen tak byla dalším podnětem k sexuálnímu násilí (Herndon – Randell 2013: 73; Nowrojee 1996: 7–8).

³⁰ Uwilingiyimana byla členkou Republikánského demokratického hnutí (*Mouvement démocratique républicain*, zkráceně MDR), které bylo založeno v roce 1991 a stálo v opozici proti vládoucí MRND. Než se stala premiérkou, vykonávala funkci ministryně školství. Jedním z jejích odvážných kroků bylo například zrušení etnických kvót pro přijímání na střední a vysoké školy (Záhořík 2013: 131–132).

Extrémistická propaganda Hutuů se zaměřovala zejména na tutsijské ženy. Šířila se prostřednictvím rádia, televize a tisku a byla velmi účinná. Tutsijské ženy byly popisovány jako špiónky a prostitutky, se kterými nemá hutuský lid vůbec navazovat kontakt. Propaganda ospravedlňovala zabíjení a znásilňování tutsijských žen. Pokud si tutsijská žena vzala hutuského muže, měly být dokonce zabity i jejich děti (Sharlach 1999: 394). V roce 1990 publikoval propagandistický deník *Kangura* (v angličtině „Wake up“) proti Tutsiům namířený text nazvaný „Desatero přikázání Hutuů“ (Záhořík 2013: 126–127). Tento text se rozšířil mezi obyvatelstvem a četl se na veřejných setkáních. Tutsijské ženy jsou v něm vyobrazeny jako nečestné pokušitelky. Tři z deseti přikázání se přímo vztahují k genderovým vztahům. První přikázání říká, že všechny tutsijské ženy pracují pro svou etnickou skupinu a každý Hutu, který si vezme tutsijskou ženu, má tutsijskou ženu za milenku, za svou asistentku či se jí ujme jako své chráněnký, je proto zrádcem. Druhé přikázání stanovuje, že každý Hutu si musí být vědom toho, že hutuské ženy jsou důstojnější a také svědomitější ve svých rolích žen, manželek a matek. Třetí přikázání pak apeluje na hutuské ženy, aby své muže, bratry a syny ochránily před tutsijskými ženami (Powley 2003: 11).

Na základě zprávy pro organizaci *Human Rights Watch* s názvem „Shattered Lives: Sexual Violence During the Rwandan Genocide and Its Aftermath“, jejíž autorkou je Binaifer Nowrojee (1996: 46–51), většina obětí sexuálního násilí, se kterými byly provedeny rozhovory, uvedla, že jejich útočník zmínil jejich etnicitu před anebo během znásilnění. Útočníci například prohlašovali, že chtějí poznat, zda jsou tutsijské ženy skutečně odlišné od žen hutuských. Také jim říkali, že jsou pyšné a myslí si, že jsou pro hutuské muže až moc dobré a podobně. Jedna žena uvedla, že poté, co byla hromadně znásilněna, jí útočníci řekli: „*Mysleli jsme si, že jsou tutsijské ženy odlišné, ale zjistili jsme, že jsou naprosto stejné*“ (cit. dle Nowrojee 1996: 51). Ve zprávě je také popsán příběh ženy, která byla téměř měsíc zajata spolu s asi 200 dalšími ženami hutuskou ozbrojenou skupinou. Hutuové je hromadně znásilňovali a drželi

v nelidských podmínkách. Když přišla ženám na pomoc Rwandská vlastenecká fronta, bylo naživu již jen kolem třiceti z nich (Nowrojee 1996: 53–54).

Přetrvávající stereotypy a etnická nevraživost posílená vládní propagandou vedly k tomu, že se sexuální násilí na tutsijských ženách stalo zcela oprávněnou odplatou za jejich domnělou nemorálnost a aroganci. Útočníky nebyli pouze vojáci, ale i vzdělaní muži jako učitelé či duchovní (Sharlach 1999: 394). Během genocidy došlo dle Herndona a Randella (2013: 73) k tomu, že se „*těla tutsijských žen stala specifickým bojištěm, místem, kde násilníci dosáhli vítězství, rozšíření etnického teritoria mužským dobyvatelem*“. Některé rwandské ženy a dívky se staly oběťmi sexuálního násilí jen kvůli svému genderu a jejich etnicita, věk či politická příslušnost hrály druhotnou roli (Nowrojee 1996: 2).

3.3 Ženy pachatelkami genocidy

Rwandské ženy jsou také příkladem aktivního zapojení žen do ozbrojeného konfliktu. Musíme ale zdůraznit, že ačkoliv nejsou bez viny, v drtivé většině byli iniciátory a pachatelé genocidy muži. Rwandské ženy tvořily pouze okolo 2,3 % podezřelých ze spáchání genocidy³¹ (Powley 2003: 12). Nicméně Hogg (2010: 81–82) upozorňuje ve svém článku na to, že skutečný počet žen, které se nějakým způsobem na genocidě podílely, může být mnohem vyšší. Rwandská společnost se totiž velmi těžko vyrovnává s tím, že ženy během genocidy zabíjely nebo se na ní jinak podílely, protože to zcela odporuje jejich tradiční roli, kterou jim přisuzuje. Svědci proto často o zločinech spáchaných ženami mlčí a rwandské soudy před nimi zavírají oči.

Drtivou většinu pachatelek představovaly hutuské ženy a menší část pak ženy, které bojovaly jako součást tutsijského odporu (Sharlach 1999: 392). Rwandské ženy se aktivně zapojily do probíhající genocidy nevhledě na jejich vzdělání či sociální status. Podíl na udržování konfliktu i mnohých krutostech měly jak venkovanky, tak vzdělané členky společnosti jako učitelky, zdravotní

³¹ Žen bylo 3 442 ze 108 215 uvězněných v roce 2001 (Powley 2003: 12).

sestry či novinářky. Nejen, že se účastnily zabíjení, někdy byly i jeho organizátorkami. Podílely se dokonce i na zabíjení dětí. Hutuské milice v provincii Kibuye například využívaly prostitutky k zabíjení dětí. Dalším příkladem jsou zdravotní sestry, které se odmítly nadále starat o tutsijské sirotky a vydaly je *interahamwe* a někdy se zabíjení dětí i samy účastnily (Haeri – Puechguirbal 2010: 111; Sharlach 1999: 392).

Podle Sharlach (1999: 388) převážila u mnoha žen během rwandské genocidy etnická příslušnost nad smyslem pro ženskou solidaritu. Tutsijské ženy často svěřily své děti hutuským ženám v naději, že je ochrání. Hutuské ženy však pod vlivem extrémistické propagandy děti odevzdaly hutuským milicím, které je zabily. V čele anti-tutsijské propagandy stály mnohdy samy ženy. Několik žen bylo hlasatelkami v rádiové stanici *Radio Télévision Libre des Mille Collines* (RTL), která třímala otěže v šíření rasistické propagandy. Rovněž mezi rwandskou lokální autoritou byly ženy, které zneužívaly své moci stejně jako muži. To může být důkazem toho, že ačkoliv mohou být ženy mírovějšími, moc dokáže člověka velmi snadno korumpovat bez ohledu na gender (Maier 2013: 13). Například ženy, které vykonávaly funkci starostek, využily své moci a byly obzvláště kruté k tutsijským ženám a dívkám. Nařizovaly vojákům, aby je zabily a ještě před tím sledovaly jejich znásilnění. Nicméně nezdá se, že by vojákům daly ke znásilnění přímo ony samy povel (Sharlach 1999: 392).

Ačkoliv byly ženy před rokem 1994 jen minimálně zapojeny do polického rozhodování, během genocidy byly viditelně zastoupeny mezi politickou elitou, která ji organizovala. Zřejmě nejvlivnější ženou se v období let 1973 až 1994 stala manželka prezidenta Juvénala Habyarimany Agathe Habyarimana. Její příběh proto není možné v této podkapitole opomenout. Agathe založila extrémistickou hutuskou organizaci zvanou *Clan de Madame* nebo *Akazu* (v angličtině „little house“). *Clan de Madame* se skládal z jejích blízkých příbuzných. *Akazu* pak bylo organizací, která navíc zahrnovala i významné politiky a hodnostáře (Twagilimana 2016: 95–96). Prestiž organizace byla

založena na tom, že Agathe pocházela z velmi významného hutuského klanu.³² Důkazem její moci byla její přezdívka Kanjogera podle matky krále Musiny.³³ Kanjogera dosadila svého syna na trůn prostřednictvím puče a ve skutečnosti vládla v zemi ona. Stejně tak Agathe nestála pouze ve stínu svého muže. Organizace *Akazu* se významně podílela na zorganizování rwandské genocidy a podařilo se jí přesvědčit mnoho Hutuů, včetně mnoha žen a dívek, k zabíjení Tutsiů³⁴ (Sharlach 1999: 387; Twagilimana 2016: 63, 96).

Přestože byly ženy tradičně ve rwandské společnosti považovány za symbol péče, lásky a mírového etnického soužití, během genocidy spáchaly hrůzné činy. Zločiny páchaly pod velkým tlakem vlády a vládní propagandy nebo z obav o bezpečnost svých rodin. Musíme si uvědomit, že počet žen zapojených do spáchání rwandské genocidy byl ve srovnání s počtem zapojených mužů mnohem nižší a že jen některé ženy se podílely přímo na zabíjení jako muži. Naprostá většina pachatelek byla do konfliktu zapojena nepřímou. Nepřímé zapojení zahrnovalo například informování hutuských milic o tom, kde se schovávají Tutsiové, okrádání obětí či neochotu poskytnout Tutsiům azyl.³⁵ Jejich běžným proviněním bylo také to, že mlčky asistovaly svým manželům, kteří se účastnili masakrů. Nikdy je nekritizovaly, protože často samy věřily v ideologii zabíjení Tutsiů a také proto, že byly vychovány k tomu, že nesmí odporovat svým mužům (Hogg 2010: 70–71, 79).

Se ženami, které se do genocidy zapojily pouze nepřímou, bývá u rwandských soudů navzdory formálním požadavkům rwandského práva nakládáno mírněji. Sara Brown (2014: 463) ve svém článku dokonce popisuje případ pachatelky genocidy, která se měla přímo podílet na masovém zabíjení, ale u soudu se obhajovala tím, že by jako matka přece nebyla schopná vraždy a

³² Z jejího původu těžil i prezident Habyarimana, který sám nepocházel z respektovaného klanu (Záhořík 2013: 122).

³³ Yuhi Musinga byl králem Rwandy v letech 1896 až 1931 (Twagilimana 2016: 161).

³⁴ Současná rwandská vláda, ve které dominuje RPF, obvinila Agathe nejen z organizace genocidy, ale také z vraždy jejího manžela. Spekuluje se totiž o tom, že Agathe a *Akazu* využili Habyarimanovy smrti jako záminky k rozpoutání genocidy. Agathe však tato obvinění rozhodně popřela (Sharlach 1999: 387; Twagilimana 2016: 63, 96).

³⁵ Rwandský systém komunitního práva nazývaný *Gacaca* považuje tyto činy za hodné stejného trestu, jaký postihuje samotné zabijáky (Hogg 2010: 81).

byla skutečně zproštěna viny. Někdy však bylo se ženami, které zpochybnilly genderové stereotypy a zapojily se do genocidy přímo, nakládáno obzvlášť krutě a bylo jim přezdíváno „děbel“ nebo „ne-žena“ (Hogg 2010: 70–71). Podle Brown (2014: 449) by měla rwandská společnost překonat genderové stereotypy a uvědomit si, že *„žena může být matkou, manželkou, sestrou, dcerou, ale i pachatelkou genocidy“*.

Pokud bychom vycházeli z myšlenek esencialistického proudu feminizmu, mohli bychom tvrdit, že byla genocida ve Rwandě důsledkem dominance mužů v politických a vojenských strukturách (Sharlach 1999: 388). Je skutečně pravdou, že před genocidou bylo zapojení žen do vlády a vojenských složek zanedbatelné. Zatímco násilí páchané muži na ženách můžeme vysvětlit jako důsledek patriarchálního militarismu, vysvětlit zapojení rwandských žen do násilností a porušování lidských práv se zdá mnohem složitější. Participace hutuských žen na masakrech z roku 1994 odporuje esencialistickým předpokladům o tom, že jsou ženy od přírody mírumilovnější než muži, protože mají jako matky potřebu chránit lidský život (Sharlach 1999: 396). Jak jsem potvrdila v této podkapitole, ženy se podílely na brutálních masakrech, a to dokonce i tutsijských dětí. Podle konstruktivistického proudu feminizmu jsou genderové rozdíly výsledkem socializace a nejsou biologicky determinované. Ve rwandské společnosti jsou však ženy tradičně považovány za zprostředkovatelky míru, péče a dokonce i etnického smíření. Ani konstruktivistický proud tudíž nedokáže vysvětlit zapojení rwandských žen do masakrů (Sharlach 1999: 397).

Osobně se nicméně domnívám, že nedostatečné zapojení žen do politických a vládních struktur mělo skutečně vliv na rozpoutání genocidy, protože ženy více inklinují k udržování míru ať už výsledkem biologie, socializace, nebo kombinací obojího. Jelikož ženy tvořily pouhých 2,3 % podezřelých ze spáchání genocidy, nepovažuji to za dostatečný důvod tvrdit, že jsou stejně agresivní jako muži. Ve své práci se proto přikláním spíše k esencialistickému proudu.

4. SOCIÁLNÍ A EKONOMICKÁ ROLE ŽEN V POST-GENOCIDNÍ RWANDĚ

4.1 Rwanda po ukončení genocidy a nové role žen v post-genocidní společnosti

Po ukončení genocidy vítězstvím RPF v červenci roku 1994 byla zvolena nová rwandská vláda nazývaná Vláda národní jednoty (*Governemnt of national Unity*, zkráceně GNU), která se zavázala k multi-partijní politice a svobodným volbám.³⁶ Viceprezidentem a také ministrem obrany se stal tutsijský vůdce RPF a současný prezident Rwandy Paul Kagame. Do funkce prezidenta byl dosazen hutuský člen RPF Pasteur Bizimungu (Twagilimana 2016: xxxviii). Faktickým lídrem země byl však od té doby Kagame a jeho RPF nabývala rychle na moci. Přestože se nová vláda snažila odstranit veškeré pozůstatky genocidy, byla velmi represivní a navíc prováděla tzv. tutsifikaci, tedy dosazování Tutsiů do vrcholných pozic, které do té doby zastávali Hutuové. V post-genocidním období sice vláda zrušila identifikační karty a zdůrazňovala jednotu všech Rwand'anů, ale ve skutečnosti napětí mezi etnickými skupinami zcela nevyvymizelo (Powley 2003: 13; Záhořík 2013: 144).

Vláda se musela vypořádat s problematickým návratem téměř jednoho milionu Tutsiů, kteří odešli během genocidy do sousedních zemí. Mnoho z nich se po návratu usídlilo v opuštěných domech jiných uprchlíků nebo obětí genocidy. Nedostatek obydlí se po genocidě stal jednou z výzev nové vlády. Druhou migrační vlnu představovali Hutuové, kteří po ukončení genocidy, především ze strachu z odplaty, uprchli do sousedních zemí. Tento překotný exodus až dvou milionů Hutuů ze země vyústil v uprchlickou krizi, během které zemřelo mnoho uprchlíků na hlad, nemoci či nedostatek vody. Na konci 90. let se tak post-genocidní Rwanda skládala z velmi heterogenních skupin lidí,³⁷ z nichž

³⁶ Tento závazek byl zmíněn již v Mírových dohodách z Arushy z roku 1993 (Burnet 2008: 364).

³⁷ Některé uprchly z Rwandy již během revoluce v roce 1959, jiné až v průběhu genocidy. Zároveň utekly do různých států s odlišnou politickou a sociální kulturou. Mezi uprchlíky a také mezi uprchlíky a Rwand'any, kteří zažili genocidu a zemi neopustili, někdy panovalo nebo i dodnes panuje určité napětí (Newbury – Baldwin 2000a: 4).

si každá nesla svá utrpení a snažila se znovu vybudovat svůj život (Nowrojee 1996: 14–15; Newbury – Baldwin 2000a: 2).

Země se musela vyrovnat ještě s jednou markantní demografickou změnou, a sice že v roce 1994 tvořily 70 % rwandské populace ženy a dívky.³⁸ Tato situace byla důsledkem toho, že muži tvořili nejen drtivou většinu obětí genocidy, ale také uvězněných za zločiny spojené s genocidou a těch, kteří se nikdy nevrátili do Rwandy po uprchnutí (Izabiliza 2005: 1). Téměř každá žena byla nějakým způsobem zasažena konfliktem. Mnoho žen se stalo obětí sexuálního násilí, ztratilo domov a svou rodinu nebo skončilo v uprchlických táborech. Po genocidě žily v obrovské nejistotě a v beznadějně chudobě. Mnohdy se ocitly naprosto bezprizorné ve válkou zničené zemi. V případě tutsijských žen to mohlo být zapříčiněno tím, že se nechtěly do svých domovů navrátit kvůli příliš traumatickým zážitkům nebo z obav ze svých hutuských sousedů, kteří se mohli účastnit genocidy. Hutuským ženám, které se většinou vracely ze sousedních zemí, pak byly domy zabavovány Tutsii. Všichni Hutuové byli totiž veřejností bez rozlišování chápáni jako pachatelé genocidy (Newbury – Baldwin 2000a: 3–4).

Všechny ženy navíc čelily skutečnosti, že byla rwandská společnost značně patriarchální, což ztěžovalo jejich nový úkol postarat se o sebe a své děti v nepřítomnosti mužů. Před genocidou byly rwandské ženy znevýhodňovány ve všech sférách života: v rodině, vzdělání, právu, politice i obchodu. V tradiční rwandské společnosti byly považovány za symbol „plodnosti a slabosti“ a muži za symbol „síly a ochrany“ (Hogg 2010: 72). Jasně rozdělené úlohy žen a mužů jim byly vštěpovány již od dětství. Dívky se učily naprostému respektu a podřízenosti vůči svému muži, zatímco chlapci byli vychováváni k tomu, aby chránili svou rodinu a národ. V před-genocidním období proto prováděli veškerá důležitá rozhodnutí v domácnostech muži (Izabiliza 2005: 5; Hogg 2010: 72). V Rodinném zákoně („Family Code“) z roku 1992 byli muži přímo ustanoveni za

³⁸ Tento nepoměr se v post-genocidním období postupně vyrovnal. V roce 2015 žilo ve Rwandě 51,7 % žen a 48,3 % mužů (NISR 2016b: 1).

hlavy domácností. Rwandské ženy tak potřebovaly souhlas svého manžela, pokud si chtěly například založit bankovní účet, provést finanční transakci, pustit se do obchodu či uzavřít jakoukoli smlouvu. Podle zvykového výkladu Rodinného zákona měl také pouze manžel právo pojmenovat společné potomky³⁹ (Hogg 2010: 72; Sharlach: 1999: 391).

Po skončení genocidy se rwandské ženy ujaly celé řady rolí, z nichž některé do té doby tradičně příslušely mužům. Staly se hlavami domácností, živitelkami svých rodin, komunitními lídry a ujaly se vedoucích rolí ve veřejném životě. Musely se vypořádat s následky genocidy, pohřbít mrtvé, znovu postavit domy, zajistit repatriaci uprchlíků nebo nalézt přístřeší pro více jak 500 tisíc sirotků (Nowrojee 1996: 14–15; Powley 2003: 2). Tyto životní změny, které byly pro rwandské ženy velmi traumatické, vedly paradoxně k jejich zplnomocnění v dlouhodobém horizontu. Díky tomu můžeme pozorovat určité pozitivní změny v jejich sociálním a ekonomickém postavení v post-genocidní společnosti Rwandy, z nichž ty nejvýznamnější detailněji rozeberu v následujících podkapitolách. Současně poukážu na přetrvávající sociální a ekonomická omezení žen.

4.2 Rwandské ženy a vlastnictví majetku a půdy

Rwandské ženy byly vždy znevýhodňovány v rámci zvykového i občanského práva. Tato diskriminace se po skončení genocidy projevila zejména v oblasti dědictví majetku a půdy. Zmíněný Rodinný zákon z roku 1992 sice určuje muže za hlavy domácností, ale otázkou dědictví se explicitně nezabývá. Přesto byli muži podle zvykového práva ustanoveni za jediné vlastníky majetku a půdy rodiny. V případě smrti manžela měl získat majetek buď nejstarší syn, nebo majetek zabavila manželova rodina. Naopak dívky tradičně majetek po svém otci či jiném příbuzném dědit nemohly, až na výjimečný případ, pokud byly svobodné a neexistoval žádný mužský potomek (Nowrojee 1996: 84–85). Ženy a

³⁹ Muži tradičně pojmenovávali své děti po sobě a v před-genocidním období po nich také děti přejímaly identifikaci k etnické skupině. Na základě toho si pak mohla manželova rodina po jeho smrti vynutit děti do své péče (Nowrojee 1996: 84).

dívky se však často bály vynutit si svá práva u soudu a k pozůstalému majetku se nedostaly. Po skončení genocidy nemohlo mnoho žen získat přístup k majetku svého zesnulého manžela, kterého se obvykle chopila jeho rodina. Hutuské ženy, jejichž manželé byli uvězněni, byly někdy nuceny vzdát se svého majetku. Nezřídka totiž docházelo k tomu, že je Tutsiové obvinili z kolaborace a majetek jim zabavili (Nowrojee 1996: 86).

Rwandská vláda se rozhodla řešit problém žen s vlastnictvím majetku a půdy přijetím Zákona o dědictví („Inheritance Law“) v roce 1999. Tento zákon garantuje rovná dědická práva pro syny a dcery a také pro ženy v manželství. Stanovuje, že určitá rozhodnutí ohledně manželského majetku musí být prováděna manželi společně a že v případě rozvodu má být majetek rovně rozdělen. Zákon je však limitován tím, že se vztahuje pouze na registrovaná legální manželství, která ve Rwandě nejsou častá a také tím, že nedostatečně ošetřuje dědická práva vdov (Brown – Uvuza 2006: 1; CPRC 2011: 1). V roce 2005 byl přijat Organický zákon o půdě („Organic Land Law“), který obecně reguluje pravidla držení půdy ve Rwandě. Ohledně vlastnictví půdy ženami stanovuje pouze to, že ženy a muži mají mít rovná práva na půdu a nestanovuje již, jak toto pravidlo naplňovat (Brown – Uvuza 2006: 2–3). V roce 2008 pak byla přijata doplňující legislativa, která ženám zajišťuje například právo zaregistrovat se jako samostatný vlastník půdy (CPRC 2011: 3).

I přes zákony upravující vlastnictví majetku a půdy ženami, přetrvávají podle organizace *UN Women* (2012: nestránkováno) v této oblasti bariéry, které úzce souvisí s omezováním žen v jiných oblastech života. Ženy se nedokážou bránit zastrašování od svých rodinných příslušníků a domáhat se svých práv. Kvůli nedostatečné svobodě v sexuálním životě mají často děti mimo manželství, které nejsou adekvátně chráněné zákonem. V neposlední řadě je problémem také to, že ženy v rozvodovém řízení nedokážou vysledovat ekonomické aktivity svých mužů. Navzdory nové legislativě musí ženy čelit i právním omezením. V získání půdy jim může bránit nedostatečná informovanost, obavy z právního

procesu nebo také neochota státních úředníků jednat podle nových zákonů (UN Women 2012: nestránkováno).

Od roku 2011 pracuje rwandská vláda ve spolupráci s belgickou nevládní organizací *RCN Justice & Démocratie*, lokální asociací *HAGURUKA* a také Fondem UN Women pro genderovou rovnost (*UN Women's Fund for Gender Equality*) na programu, jehož cílem je zvýšit povědomost úřadů v celé zemi o problematice vlastnictví půdy a majetku ženami. Program slaví úspěchy a již mnoho žen se díky němu domohlo svých vlastnických práv (UN Women 2012: nestránkováno). Podle demografického průzkumu Rwandského národního institutu pro statistiku (*National Institute of Statistics of Rwanda*, zkráceně NISR) z roku 2016 je však patrné, že rozdíly ve vlastnictví půdy a majetku mezi muži a ženami přetrvávají. 22 % mužů vlastní samostatně nemovitost a stejný podíl mužů vlastní samostatně půdu v porovnání s 8 % a 10 % žen (NISR 2016a: 273).

4.3 Ekonomické zplnomocnění rwandských žen

Ačkoliv se Rwanda řadí do skupiny tzv. nejméně rozvinutých zemí světa, v post-genocidním období zde započal poměrně stabilní ekonomický růst⁴⁰ a postupně také dochází k redukci chudoby.⁴¹ Z ekonomického progresu země však netěží ženy a muži stejnou měrou (AFDB 2008: 1–4). Podle údajů z roku 2015 vedou v současné době ženy 31 % domácností (NISR 2016a: 15). Domácnosti vedené ženami jsou obzvlášť zranitelné a jejich chudoba je vyšší než průměrná chudoba země. Podle zprávy NISR z roku 2016 je 43,8 % rwandských domácností vedených ženami klasifikováno jako chudých v porovnání s 36,9 % domácností vedenými muži (NISR 2016b: 77).

Počet domácností vedených ženami se důsledkem války a genocidy dramaticky navýšil. Před rokem 1994 stály ženy v čele 25 % domácností, v roce 1996 se počet navýšil již na 34 % (Newbury – Baldwin 2000a: 6). Africká

⁴⁰ V roce 2015 zaznamenala země zhruba 7% roční nárůst HDP (WB 2016a: nestránkováno).

⁴¹ V roce 2000 žilo pod hranicí chudoby na 58.9 % rwandských obyvatel, zatímco v roce 2013 39.1 %. Rwanda také učinila progres ve snížení počtu lidí žijících pod hranicí extrémní chudoby, a to z 40 % v roce 2000 na 16,3 % v roce 2013 (Republic of Rwanda 2017: 8).

rozvojová banka (*African Development Bank*, zkráceně AFDB) však ve své zprávě uvádí, že bezprostředně po skončení genocidy mohlo být ženami vedeno až na 70 % domácností (AFDB 2008: 3). Newbury a Baldwin (2000a: 4) rovněž podotýkají, že v post-genocidním období mohl být podíl domácností vedených ženami ještě mnohem vyšší, než jaký udávají statistiky, protože ženy se mnohdy zdráhaly tento status přiznat. Většinu z nich vedly po skončení genocidy vdovy. Další těžce zasaženou skupinu představovaly ženy, které měly manžele ve vězení kvůli zločinům spojeným s genocidou. Tyto ženy se musely nejen postarat o své děti, ale také zajišťovat jídlo svému manželovi ve vězení a někdy se také potýkaly s opovržením své komunity (Newbury – Baldwin 2000a: 3–4).

Rwandské ženy měly stěžejní podíl na rekonstrukci konfliktem zničené země. Rwandská vláda, ale také jednotlivé ženy či skupiny žen iniciovaly řadu nových ekonomických projektů. Jedním z nich byl vládní projekt *Imidugudu*, na kterém se podílel Úřad Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky⁴² a také řada lokálních nevládních organizací. Název *Imidugudu* označuje nově budované vesnice, které měly řešit problém s nedostatkem bydlení. O výstavbu domů se zcela netradičně zasloužily především rwandské ženy. Po celé Rwandě pracovaly na stavbě domů, někdy po boku mužů, někdy se s novým úkolem vypořádávaly i ve výhradně ženské skupině. Domy byly určeny zejména pro znevýhodněné obyvatele, jakými byly vdovy nebo uprchlíci (Mutamba – Izabiliza 2005: 12, 27).

Často negramotné rwandské ženy byly před rokem 1994 vždy chudší než muži. Vykonávaly především zemědělské práce, a to včetně těžkých prací, jakými je nošení vody či dříví na otop (Hogg 2010: 72). Zemědělská základna země konfliktem těžce utrpěla, a navíc velké množství mužů zaměstnaných v zemědělství zemřelo, uprchlo ze země nebo bylo uvězněno. Rwandským ženám napříč zemí se podařilo obnovit celou řadu zemědělských aktivit (Izabiliza 2005: 6). Dlouhodobě však čelí nedostatku pracovních pozic mimo zemědělský sektor. Problémem je, že právě v zemědělském sektoru je chudoba v porovnání s ostatními sektory nejvyšší. V roce 2012 pracovalo podle Světové

⁴² Originální název: *United Nations High Commissioner for Refugees*, zkráceně UNHCR.

banky (*The World Bank*, zkráceně WB) v zemědělství 84 % žen v porovnání s 66 % mužů. Přesto došlo v post-genocidním období k pozitivnímu posunu, protože ještě v roce 1989 dosahoval podíl žen pracujících v zemědělství 96 % (WB 2016b: nestránkováno).

Podle údajů NISR (2016b: 44) je nezaměstnanost žen 2,1 %, zatímco mužů 1,9 %. V roce 2014 mělo 30,5 % žen vlastní bankovní účet v porovnání s 45,9 % mužů (WB 2017: nestránkováno). Tyto statistiky dokazují, že určité genderové rozdíly v ekonomickém sektoru ve Rwandě stále přetrvávají. Na druhou stranu podle zprávy „Global Gender Gap“⁴³ z roku 2016 Rwanda světově vyniká v genderové rovnosti platového ohodnocení (WEF 2016: 46). V post-genocidním období můžeme zaznamenat pozitivní vývoj ekonomického postavení žen, protože ženy začaly více participovat na aktivitách generujících příjmy a genderová propast se postupně zužuje. To přispělo k posílení jejich sociálně-ekonomického postavení a napomohlo redefinovat roli žen (Izabiliza 2005: 6).

4.4 Vzdělání rwandských žen

Přístup rwandských žen ke vzdělání býval vždy velmi omezený. V post-genocidním období můžeme nicméně sledovat významné zlepšení ve vzdělávání žen. V roce 1991 dosahovala gramotnost žen, navzdory pokusům o vzdělávací reformy z 80. let, pouze 49 %, zatímco v roce 2015 již 68 % (Hogg 2010: 72; WB 2016c). Navzdory pozitivnímu trendu stoupající gramotnosti ve Rwandě⁴⁴ rozdíly ve vzdělání mezi muži a ženami přetrvávají. V roce 2015 byla pro srovnání gramotnost mužů 75 % (WB 2016c).

Progres v genderové rovnosti ve vzdělání, která je cílem třetího Rozvojového cíle tisíciletí, je ale v současné době povzbudivý. Velký podíl na

⁴³ Zprávu „Global Gender Gap“ každoročně publikuje nezisková organizace Světové ekonomické fórum (*World Economic Forum*, zkráceně WEF).

⁴⁴ Rwandě se podařilo naplnit druhý Rozvojový cíl tisíciletí, kterým je zpřístupnění základního vzdělání pro všechny. V roce 2015 se ke studiu na základní škole zapsalo 97 % dětí (UNICEF 2015: nestránkováno; MINEDUC 2015: 16).

tom nese rozvojový program s názvem „Vision 2020“, který přijala rwandská vláda v roce 2000 v rámci celkové modernizace země, kterou započal prezident Paul Kagame již v druhé polovině 90. let. Program se zasadil o vyrovnání procentuálního zastoupení dívek a chlapců v základním vzdělání a vedl také ke zlepšení vyhlídek dívek a chlapců na jejich budoucí dosažené vzdělání (Berry 2015: 14). Podle údajů rwandského Ministerstva pro vzdělávání (*Rwanda Ministry of Education*, zkráceně MINEDUC) z roku 2015 dochází na základní školy 50,5 % dívek a 49,5 % chlapců. V období let 2011 až 2015 došlo ve Rwandě k celkovému zvýšení počtu zapsaných žáků na základní školy a počet zapsaných dívek byl po celou dobu mírně vyšší. Do institucí sekundárního vzdělávání pak dochází 52,8 % žen a 47,2 % mužů (MINEDUC 2015: 24–25). Ne vždy však dívky základní či sekundární vzdělávání dokončí. Nejčastějšími důvody pro přerušení studia jsou předčasné těhotenství, nutnost vypomáhat v domácnosti, chudoba obecně, ale také například nevěle přijmout nové role žen (Herndon – Randell 2013: 91–93).

Po ukončení sekundárního vzdělávání se opět objevují rozdíly mezi pohlavími. Ve veřejném terciárním vzdělávání již dominují muži poměrem 68,4 % ku 31,9 % žen (MINEDUC 2015: 39, 76). Ve výzkumu a v akademické sféře je zastoupení žen a mužů výrazně nevyrovnané. Mezi držiteli magisterského titulu je například pouze kolem 18 % žen, což výrazně omezuje jejich kariérní postup. Na venkově, kde se většina lidí živí zemědělstvím, mají již ženy a muži často srovnatelné vzdělání. Pokud se však ženy uchází o pozice mimo zemědělský sektor, narazí na bariéry. Na vině je kromě jiných faktorů právě jejich nižší úroveň dosaženého vzdělání (Herndon – Randell 2013: 87).

4.5 Rwandské ženy a sexuální násilí

Sexuální násilí během genocidy mělo na oběti dlouhodobé dopady v podobě fyzických zranění, psychických problémů a také sociálního vyloučení. Fyzická zranění zahrnují nakažení sexuálně přenosnými chorobami. HIV/AIDS využívali nakažení vojáci jako „zbraň“ a přenášeli onemocnění na své oběti.

Během genocidy došlo k dramatickému nárůstu lidí nakažených HIV/AIDS, a to především žen (Mutamba – Izabiliza 2005: 16). Rwandské ženy také utrpěly poranění sexuálních orgánů, které často zapříčinilo neplodnost. Kromě samotného fyzického zranění je neplodnost ve rwandské společnosti, kde mají ženy tradičně plnit především roli manželek a matek, také velkou emocionální ranou (Gupta 2012: 198). Psychologické trauma je společným údělem všech obětí a svědků genocidních zvěrstev. Znásilněné ženy se potýkají s izolací a stigmatizací a mluví se o nich jako o „živých mrtvých“ (v angličtině „living dead“) (Newbury – Baldwin 2000a: 4; Nowrojee 1996: 72–73).

Podle zprávy Komise OSN pro lidská práva (UNCHR 1996: nestránkováno) bylo zdrojem největších psychických problémů obětí právě sociální vyloučení. Znásilněné dívky se například obávaly toho, že si nebudou schopné najít manžela. Často proto raději uprchly z domova, aby mohly žít v pokoji a anonymitě. Před ještě složitější problém byly postaveny ženy a dívky, které v důsledku znásilnění otěhotněly, protože rwandská společnost odmítá přijmout neprovdané matky. Zároveň bylo i pro ně obtížné přijmout svého potomka, který byl počat během znásilnění či incestu. Takové děti byly potom svými matkami i okolím nenáviděny, k čemuž mohly být odsouzeny již svým jménem jako například „dítě hanby“, „malý interahamwe“ nebo „dar od nepřítele“. Počet nechtěných dětí je odhadován na 2 až 5 tisíc. Šetření Ministerstva pro rodinu a podporu žen (*Ministry for the Family and the Promotion of Women*)⁴⁵ z roku 1995 svědčí o tom, že se mnoho obětí znásilnění i přes zákon zakazující potraty rozhodlo těhotenství ukončit. Existují nicméně i případy, kdy si ženy dítě ponechaly a komunitou bylo bez problémů přijato (UNCHR 1996: nestránkováno; Nowrojee 1996: 2).

Musíme zdůraznit, že sexuální a fyzické násilí na ženách ve Rwandě existovalo i v období před genocidou a stejně tak v post-genocidním období zůstává závažným problémem rwandské společnosti. Přestože nebylo v období

⁴⁵ Ministerstvo dnes nese název Ministerstvo pro gender a podporu rodiny (*Ministry of Gender and Family Promotion*).

let 1994 až 1998 adekvátně zdokumentováno, existují důkazy o tom, že vojáci Rwandské vlastenecké armády⁴⁶ (*Rwandan Patriotic Army*, zkráceně RPA) znásilňovali a unášeli tutsijské ženy, které přišli „zachránit“ před Hutuy. Mnoho žen také skončilo po genocidě v uprchlických táborech ovládaných muži, kde byly vystaveny dalšímu sexuálnímu násilí (Eftekhari 2004: 8).

Znásilnění bylo ve rwandském právu ustanoveno za zločin v roce 1977 přijetím Rwandského trestního zákoníku („*Rwandan Penal Code*“). Zároveň byla Rwanda povinna soudně stíhat znásilnění na základě mezinárodních konvencí, které ratifikovala, a to zejména Ženevských úmluv. Po ukončení genocidy se akademici, aktivisté a lidsko-právní skupiny zaměřily na mužskou agresi namířenou proti ženám během genocidy a žádaly, aby bylo znásilnění u Mezinárodního trestního tribunálu pro Rwandu⁴⁷ stíháno jako jeden z „aktů genocidy“. Svého cíle skutečně dosáhly a tribunál začal soudně stíhat i pachatele sexuálního násilí. Rwandské i mezinárodní nevládní organizace nicméně tribunál ostře kritizovaly za nedostatečné stíhání sexuálního násilí a ošetření anonymity obětí a svědků (Eftekhari 2004: 9; Nowrojee 1996: 36–37). V roce 2008 byl pak v této problematice konečně učiněn určitý právní průlom, když byl díky aktivitám ženských hnutí přijat Zákon o prevenci a trestání genderově podmíněného násilí (*Law on Prevention and Punishment of Gender-Based Violence*).⁴⁸ Tento zákon zmiňuje explicitně sexuální násilí v manželství, které je ve Rwandě velkým problémem (IRB 2013: nestránkováno). V roce 2012 byl přijat další významný zákon, který povoluje interrupci v případě znásilnění, incestu či ohrožení zdraví matky. Legální bariéry a především pak kulturní a náboženské stigma ženám však znesnadňují bezpečný a legální potrat. Většina žen proto volí nelegální a velmi nebezpečné způsoby interrupce, za což je rwandská policie často neprávem pronásleduje či zatýká (Ipas 2015: 3–6).

⁴⁶ Rwandská vlastenecká armáda byla militantní odnoží dominantně tutsijské Rwandské vlastenecké fronty, která vládla ve Rwandě od roku 1994 (Eftekhari 2004: 8).

⁴⁷ *International Criminal Tribunal for Rwanda*, zkráceně ICTR.

⁴⁸ Následně spustilo Ministerstvo pro gender a podporu rodiny Národní politiku proti genderově podmíněnému násilí (*National Policy Against Gender-Based Violence*) pro období let 2011 až 2016 (IRB 2013: nestránkováno).

V současné době dochází k většině útoků v domovech obětí, což v mnoha případech znesnadňuje právní intervenci proti útočníkovi (Mutamba – Izabiliza 2005: 16). Podle údajů Ipas⁴⁹ (2015: 6) bylo 48 % žen ve věku 15–49 let vystaveno někdy ve svém životě fyzickému nebo sexuálnímu násilí. Podle zprávy Ministerstva pro gender a podporu rodiny (*Ministry of Gender and Family Promotion*, zkráceně MIGEPROF) pochází ve většině případů pachatelé z jejich blízké komunity, velmi často jimi byli jejich manželé či exmanželé. Na vině je řada faktorů, jakými jsou například přetrvávající kulturní stereotypy, omezená znalost zákona,⁵⁰ ekonomická závislost oběti na útočníkovi nebo také nedostatečná koordinace pomoci pro oběti násilí. Rwandská vláda dlouhodobě bojuje proti genderově podmíněnému násilí, a to zejména šířením informací o této problematice prostřednictvím zdravotníků, vzdělávacích a vládních institucí (MIGEPROF 2011: 5-7).

⁴⁹ Ipas je mezinárodní nevládní organizace, která se zabývá potraty.

⁵⁰ Zejména Zákona o prevenci a trestání genderově podmíněného násilí (*Law on the Prevention and Punishment of Gender-based Violence*) (MIGEPROF 2011: 5).

5. POLITICKÁ ROLE ŽEN V POST-GENOCIDNÍ RWANDĚ A ZAPOJENÍ ŽEN DO PEACEBUILDINGU

Vláda národní jednoty považovala genocidu za důsledek autoritativní a centralizované vlády. Stěžejní náplní její politiky se proto staly procesy demokratizace a decentralizace. Nová vláda začala klást důraz na zapojení dříve vyloučených skupin obyvatel do politického rozhodovacího procesu, a to především žen, které společnost považovala za obzvlášť krutě zasažené oběti genocidy a také za obecně důvěryhodnější. Jelikož ženy nebyly zapojeny do násilností z roku 1994 v takové míře jako muži, byly rwandskou společností považovány za mírovější a schopnější dovést znesvářené obyvatelstvo ke smíření. Vzhledem k tomu, že tvořily 70 % rwandské populace, byla budoucnost post-konfliktní Rwandy vložena z velké části do jejich rukou. I když se genderový nepoměr postupem času téměř vyrovnal, ženy ve svých snahách nepolevily⁵¹ (Nowrojee 1996: 2; Powley 2003: 12).

5.1 Kagameho prezidentství a cesta ke zplnomocnění žen

V současné době je Rwanda formálně více-stranickým prezidentským systémem, zemi má však plně pod kontrolou vládnoucí Rwandská vlastenecká fronta. V čele země stojí Paul Kagame, který se ujal prezidentství v roce 2000 poté, co na tuto pozici rezignoval jeho předchůdce Pasteur Bizimungu. Poprvé byl zvolen v prezidentských volbách na sedmileté období v roce 2003 a znovu zvolen v roce 2010 (GOVRW rok neuveden: nestránkováno). V srpnu tohoto roku (2017) se budou konat nové prezidentské volby a Kagame znovu kandiduje.⁵² V zemi došlo za jeho vlády k zásadní transformaci. Jak jsem zmínila již v předchozí kapitole, rwandské ekonomice se dařilo, chudoba byla snížena a země učinila významné pokroky i v naplnění dalších Rozvojových cílů

⁵¹ V roce 2015 žilo ve Rwandě 51,7 % žen a 48,3 % mužů (NISR 2016b: 1).

⁵² Je vysoce pravděpodobné, že bude Kagame v následujících prezidentských volbách znovu zvolen. V roce 2015 byl na základě referenda přijat specifický dodatek k ústavě, který mu umožňuje potřeť kandidovat na další sedmileté období. Podle organizace *Freedom House* (2016: nestránkováno) však byli obyvatelé často k podepsání referenda donuceni. Nejvyšší soud zamítnul žalobu na neplatnost referenda podanou opoziční stranou Demokratická strana zelených (*Democratic Green Party*, zkráceně DGPR), takže Kagamemu zřejmě již nic nebrání v udržení prezidentské funkce (The Guardian 2016: nestránkováno).

tisíciletí. Dalším z Kagameho triumfů je progres učiněný v postavení žen ve rwandské společnosti. Prosazování žen v politické sféře, a zejména pak od roku 2003 nejvyšší světové zastoupení žen v parlamentu, se dočkalo dokonce mezinárodní pozornosti (Hunt 2014: 150–154). Za reformami Kagameho, kterému je přezdíváno „nejoblíbenější tyran globální elity“ („the global elite’s favorite strongman“) se však schovává velmi represivní režim (Gettleman 2013: nestránkováno). Organizace *Freedom House* (2016: nestránkováno) označila Rwandu ve své zprávě z roku 2016 za „nesvobodný“ stát.

Kagameho RPF vládne v zemi již od roku 1994. V roce 1998 započala proces demokratizace, který však zcela ovládala, což vedlo především k upevnění její moci. Podle Burnet (2008: 365) byla post-genocidní distribuce moci pouze iluzí. RPF sama vybírala kandidáty voleb, potírala jakýkoli politický disent a potlačovala svobodná média a občanská uskupení. Ihned po převzetí moci začala RPF propagovat genderovou rovnost jako nutný předpoklad pro udržitelný mír a rozvoj v zemi. Pokroky v postavení žen ve rwandské společnosti pak Kagame a další představitelé vlády prezentovali jako důkaz nové demokratičtější Rwandy (Burnet 2008: 365–366; Záhořík 2013: 153). Burnet (2008: 366) se domnívá, že se stále více autoritativní vláda, která bývala ostře kritizována na mezinárodní úrovni, začala za podobné demokratické reformy skrývat.

V post-genocidním období se zapojení žen do politického procesu, genderová rovnost a zplnomocnění žen (*women’s empowerment*) staly prioritami nové rwandské vlády (Powley 2003: 2). V roce 2007 obdržel Paul Kagame dokonce ocenění „African Gender Award“, které vyzdvihlo především jeho snahy o integraci žen do rekonstrukčního procesu, boj proti genderově podmíněnému násilí a zajištění rovného vzdělání pro ženy či práv na vlastnictví majetku a půdy ženami (Burnet 2008: 368–369). V roce 2014 byl znovu oceněn, tentokrát mezinárodní organizací *UN Women*, která spustila ve stejném roce kampaň s názvem „HeForShe“. Kagame se stal jedním z oceněných „šampionů“, kteří bojují za genderovou rovnost ve své zemi po boku například prezidenta

Filipín, Islandu či Švédska (UN Women 2017: nestránkováno). Kromě toho, že vede prosazování genderové rovnosti nepochybně ke zlepšení národní „image“ a zviditelnění Rwandy na mezinárodní scéně, rwandští politici mohou podporovat genderovou rovnost také kvůli svému vnitřnímu přesvědčení o správnosti takového přístupu. Powley (2005: 159) poukazuje na to, že mnoho současných politických vůdců bylo vychováno matkami samoživitelkami a z vlastní zkušenosti tak chápou strasti, s jakými se potýkají. Mnoho členů RPF také zakusilo život v exilu v uprchlickém táboře a v post-genocidním období proto usilují o to, aby nebyla žádná společenská skupina vyloučena z politického rozhodování (Hunt 2014: 150–154).

Představitele nové post-genocidní vlády inspiroval v zapojení žen do politického rozhodování také vývoj ve dvou jiných afrických státech. Prvním z nich je Uganda, kde ženy zásadně přispěly k rozvoji země a odkud pocházelo mnoho členů RPF.⁵³ Rwandská vlastenecká fronta převzala ugandský model genderového mainstreamingu a také rezervovaných míst pro ženy v národní legislativě. Druhý zdroj inspirace na africkém kontinentě představovala Jihoafrická republika, kde ženy sehrály klíčovou roli v post-apartheidním období. Rwandská vláda se inspirovala především jihoafrickou genderově senzitivní ústavou, která zajišťuje ženám rovnost a také ochranu před sexuální násilím (Izabiliza 2005: 1–2; Burnet 2008: 366). V současné době světově vyniká v politické reprezentaci žen řada afrických států.⁵⁴ Tripp (2013: nestránkováno) se domnívá, že tomu obecně napomohly především tři faktory, a sice 1. ukončení konfliktů, 2. rozšíření občanských svobod, uvolnění autoritativních režimů a rozmach ženských hnutí a 3. tlak mezinárodních aktérů. K tomuto výčtu bych ještě doplnila zavádění genderových kvót, které je v afrických post-konfliktních státech na vzestupu (Powley 2005: 161).

⁵³ Členové RPF se v mnohém inspirovali ugandskou stranou Národní hnutí odporu (*National Resistance Movement*, zkráceně NRM), v jejímž čele stojí Yoweri Museveni, současný prezident Ugandy (Burnet 2008: 366).

⁵⁴ Zastoupení žen v parlamentu se pohybuje nad 30% hranicí kromě již zmíněných afrických států také v Senegalu, Namibii, Mosambiku, Etiopii, Angole, Tanzanii či Burundi (IPU 2017: nestránkováno; Tripp 2013: nestránkováno).

5.2 Přijetí nové ústavy a zavedení genderových kvót

V roce 2003 Rwanda zakončila přechodné období devítileté post-konfliktní obnovy země přijetím nové ústavy. Dokument byl schválen referendem v květnu roku 2003. Podle ústavy má být cílem rwandského lidu překonat genocidní ideologii a etnické dělení společnosti. Ústava se také zavazuje k boji s diktátorstvím a k rozvoji demokratických institucí. Jako jeden z ústředních principů deklaruje prosazování národní jednoty a smíření společnosti a zmiňuje rovněž závazek k „zajištění rovných práv mezi Rwandány a mezi muži a ženami bez předsudků ohledně principů genderové rovnosti“ (cit. dle GOVRW 2003: 3–5). Ústava se proto řadí mezi světové ústavy obsahující nediskriminační klauzuli explicitně zmiňující genderovou rovnost (GOVRW 2003: 4; UN Women 2016: nestránkováno).

Ve dvanáctičlenné komisi, která ústavu vypracovala, byly zastoupeny tři ženy a další ženy z občanské společnosti byly zapojeny do konzultačního procesu. Díky tomu vznikl genderově senzitivní a inklusivní dokument. Práva žen hrála již od počátku navrhování ústavy důležitou roli⁵⁵ (Powley 2003: 26). Komise úzce spolupracovala s ženami z Fóra poslankyň parlamentu (*Forum of Women Parliamentarians*), Ministerstva pro gender a podporu rodiny (*Ministry of Gender and Family Promotion*) a nevládní organizace *Pro Femmes/Twese Hamwe*.

Přijetí nové ústavy předcházelo národní fórum konané v listopadu roku 2002, na kterém byl prodiskutován návrh budoucího dokumentu. Fóra se zúčastnily ženy z různých sociálních, ekonomických a etnických prostředí. Členky parlamentu poskytovaly ostatním účastnicím právní poradenství a pomáhaly jim s jejich vystoupeními. Ženy na fóru usilovaly o řešení ekonomických, sociálních a politických témat, která se přímo dotýkají žen. Mezi ně patří například legislativa ohledně dědictví půdy a majetku ženami nebo vzdělávací možnosti žen (Hunt 2014: 155–156; Powley 2003: 26–27).

⁵⁵ Členky komise dokonce vycestovaly do zahraničí, například do Švédska a Norska, aby se zde dozvěděly více o genderové rovnosti a politické participaci žen (Hunt 2014: 155–156).

Zásluhou zapojení žen byla do preambule ústavy kromě jiné mezinárodní legislativy zahrnuta Konvence o odstranění všech forem diskriminace žen (*Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women*, zkráceně CEDAW). Dalším významným přínosem ústavy pro ženy bylo přijetí institucionálních mechanismů, které regulují jejich politickou reprezentaci. Ústava stanovila 30% minimální kvótu pro zastoupení žen ve všech rozhodovacích orgánech. V dolní komoře parlamentu (*Chamber of Deputies*), kde došlo k nejprudšímu nárůstu žen, tak bylo 24 z 80 křesel rezervováno pro ženy.⁵⁶ Členky parlamentu jsou do rezervovaných pozic voleny nepřímo provinční radou žen.⁵⁷ Jedná se o nepřímé výhradně ženské volby, ve kterých kandidují i hlasují pouze ženy (GOVRW 2003: 11–12; Powley 2005: 156). Rovněž v kapitole ústavy o politických organizacích upozorňuje ústava na nutnost genderové rovnosti, která má být reflektována při výběru členů a vedení a také ve všech operacích a aktivitách (GOVRW 2003: 30).

5.3 Politická reprezentace žen

V před-genocidním období byly ženy v politickém životě ignorovány a jejich zapojení do vlády bylo zanedbatelné. Právo volit a kandidovat získaly během belgické kolonizace v roce 1961 a první členka parlamentu se ujala své pozice v roce 1965 (Powley 2005: 154). Až do roku 2000 neobsadily ženy v parlamentu nikdy více než 17 % křesel. V exekutivě nebyly žádné ženy až do roku 1990 a poté se jejich zastoupení pohybovalo jen kolem 5 %. V roce 1992 byly jmenovány do ministerských pozic tři ženy (Sharlach: 1999: 391; Hogg 2010: 74). Na konci 80. a na počátku 90. let byly však silné ženy ve rwandské politice démonizovány a považovány za hrozbu pro tradice země. Příkladem může být již zmíněná Agathe Uwilingiyimana, která byla první a dosud jedinou ministerskou předsedkyní země. Ve rwandské historii můžeme

⁵⁶ Pouze 53 mandátů z celkových 80 je voleno přímo na základě proporčního volebního systému. Zbýlých 27 mandátů je vyčleněno pro znevýhodněné skupiny a je voleno nepřímo. Z toho 24 mandátů je rezervováno pro ženy a je voleno provinčními radami žen, dva členy parlamentu volí Národní výbor mladistvých (*National Youth Council*) a jeden člen je volen Federací pro spolupráci zdravotně postižených (*Federation of Association for Disabled*) (GOVRW 2003: 11–12; Powley 2005: 156).

⁵⁷ Více o systému ženských rad v podkapitole 5.4: Institucionalizace genderové politiky.

nicméně nalézt i mocné ženy, a to zejména královny matky („Queen Mothers“), které měly v před-koloniálním období značný politický vliv.⁵⁸ Někteří autoři proto mluví o tom, že současné vysoké zastoupení žen v politice navazuje na tuto tradici (Hunt 2014: 154–155; Herndon – Randell 2013: 76).

Ženy zaujaly významné pozice hned v první post-genocidní vládě. Příkladem je Aloisea Inyumba, která byla jmenována ministryní pro gender a podporu rodiny a započala s programem na zapojení žen do post-konfliktní rekonstrukce země (Hunt 2014: 155–156). V období let 2000 až 2003 dosáhlo zastoupení žen v parlamentu již 26 % (WB: 2016d: nestránkováno). Zásadní milník v politické reprezentaci však nastal až s rokem 2003, kdy byla přijata nová ústava a zavedeny zmíněné genderové kvóty pro politickou reprezentaci žen. V roce 2003 se uskutečnily první národní volby po ukončení genocidy, a to jak prezidentské, tak první přímé volby do rwandského parlamentu. Ženy získaly 49 % křesel v dolní komoře parlamentu a Rwanda tak vystřídala Švédsko v pozici země s nejvyšším procentuálním zastoupením žen v národní legislativě⁵⁹ (IPU 2017: nestránkováno).

Mnoho žen, kterým se podařilo získat politický vliv na národní úrovni, se následně snažilo dodat odvalu i dalším ženám, aby kandidovaly do politických funkcí. Po úspěšném vstupu do parlamentu proto učinily strategický krok pro další volby. Členky parlamentu, které již získaly dostatečnou prominenci, se vzdaly míst rezervovaných pro ženy a kandidovaly do přímých voleb, čímž poskytly prostor pro nové členky parlamentu.⁶⁰ Ve výsledku se tak zastoupení žen v parlamentu ještě zvýšilo. V následujících volbách v roce 2008 získaly ženy již 57 % křesel v dolní komoře a Rwanda se tak stala jediným státem, kde ženy početně převažují muže v národním parlamentu (Hunt 2014: 155–156; IPU 2017: nestránkováno). V posledních volbách v roce 2013 pak dosáhly ženy dokonce 64 % parlamentních křesel. To znamená, že kromě rezervovaných 24 křesel bylo

⁵⁸ Zřejmě nejvýznačnější a nejvíce připomínanou je královna Kanjogera, o které jsem se již zmínila v podkapitole 3.3: Ženy pachatelkami genocidy.

⁵⁹ Viz příloha č. 5: Vývoj zastoupení rwandských žen v dolní komoře parlamentu od roku 2003.

⁶⁰ Kandidátní listiny politických stran musí také naplňovat 30% kvótu pro minimální zastoupení žen (Hunt 2013: nestránkováno).

v přímých volbách ještě zvoleno dalších 26 žen (IPU 2017: nestránkováno). Ženy slavily úspěchy také v horní komoře rwandského bikamerálního parlamentu neboli senátu, kde dosáhly ve volbách v roce 2013 již 38% reprezentace⁶¹ (IPU 2017: nestránkováno).

V současné době zaujímají rwandské ženy kolem 40 % ministerských pozic (NISR 2016b: 99). Většinou jsou ale dosazovány do vedení tzv. měkčích („softer“) ministerstev, která se zabývají tématy, která by jim měla být bližší. Nalezneme je ve vedení ministerstva pro zdraví, pro sport a kulturu, pro gender a podporu rodiny, pro veřejné služby a práci nebo pro uprchlické záležitosti. Stereotypně žena nestojí v čele ministerstva obrany či financí. Na druhou stranu v roce 2009 byla žena jmenována do čela Ministerstva pro zahraniční záležitosti a spolupráci, a to již zkušená politička Louise Mushikiwabo (GOVRW 2017: nestránkováno; Tripp 2013: nestránkováno).

Zatímco reprezentace žen na národní úrovni od roku 2003 strmě narostla, v zastoupení žen v lokálních vládách nedošlo k tak rychlým změnám. Genderové kvóty přijaté v roce 2003 vedly ke zvýšení zastoupení žen jako členek parlamentu, senátorek a ministryní nad 30% hranici. Procentuální zastoupení žen na lokální úrovni tuto hranici dlouhou dobu nebo v některých případech až dodnes nepřekročilo⁶² (Mageza-Barthel 2015: 116–117). Již od roku 2001 fungují na úrovni sektorů a distriktů volby, které mají zaručit zahrnutí žen do lokálních vlád, a to díky využití systému tří volebních lístků: všeobecného, ženského a pro mladistvé.⁶³ V minulosti se ženy obávaly kandidovat ve všeobecných volbách proti mužům, přestože k tomu měly některé z nich naprosto adekvátní předpoklady. V roce 1999 zaujaly ženy 14 % pozic v lokálních vládách. Během voleb následujících po zavedení volební reformy z roku 2001, která jim dodala potřebné odvahy, dosáhly ženy na úrovni sektorů a distriktů již 27 % mandátů (Powley 2003: 20–22).

⁶¹ Viz příloha č. 6: Vývoj zastoupení rwandských žen v senátu od roku 2003.

⁶² Viz příloha č. 7: Zastoupení rwandských žen v lokální vládě v roce 2016.

⁶³ Viz příloha č. 4: Ženy ve volených vládnoucích strukturách.

Ženy v pozicích starostek (distriktů) jsou však nadále nedostatečně zastoupeny, ačkoliv dochází k jejich postupnému nárůstu. V roce 2010 tvořily 7 % z celkového počtu starostů, zatímco v roce 2016 dosáhlo zastoupení starostek již 17 %. K rapidnímu nárůstu pak došlo v pozici žen jako guvernerek provincií. V roce 2010 tvořily guvernérky 20 % a v roce 2016 již dokonce 60 %. Naprosto nejnižší zastoupení žen ze všech rozhodovacích orgánů je pak podle údajů z roku 2016 v čele distriktů na pozicích „District Executive Secretaries“ s hodnotou pouhých 7 %. Genderový nepoměr je také evidentní v případě pozice náměstků starosty. Ženy tvoří pouze 20 % náměstků zodpovědných za ekonomické záležitosti, zatímco 77 % náměstků zodpovědných za sociální záležitosti. Zde se znovu setkáváme s dosazováním žen do tzv. měkkých pozic (MIGEPF 2010: 15; NISR 2016b: 100–101). Ačkoliv se pohybuje zastoupení žen v lokálních vládách někdy stále pod 30% hranicí, s každými volbami dochází k jeho navýšení. Je důležité vzít v úvahu také to, že díky reformě volebního systému byly do lokálních vlád zapojeny ženy, které by jinak v mužské konkurenci zřejmě neuspěly (Powley 2003: 20–22).

Zvýšená politická reprezentace žen má i své stinné stránky. Longman (2006: 144–146) zpochybňuje především její reálné dopady kvůli zvyšující se autoritativnosti rwandské vlády.⁶⁴ Na druhou stranu uznává, že díky přítomnosti žen v parlamentu se nevládním skupinám podařilo prosadit několik zákonů, které zlepšují práva a postavení žen.⁶⁵ Burnet (2008: 378–380) pak upozorňuje na to, že vedla k určitému oslabení občanské společnosti kvůli ztrátě lidského kapitálu. Mnohé zkušené vedoucí představitelky nevládních organizací je totiž opustily, aby kandidovaly na některou z vládních pozic. Ženy, které je nahradily, neměly takové zkušenosti, nebyly tak odevzdané prosazování ženských práv a pozic se ujaly jen kvůli platovému ohodnocení. Nově zvolené ženy do parlamentu a dalších vládních pozic pak také často upřednostňovaly své členství v politické

⁶⁴ Ve volbách v roce 2013 získala Rwandská vlastenecká fronta 76 % všech hlasů. Dvě politické strany, které s RPF spolupracují, získaly 13 % a 9 % hlasů. RPF si tak udržela své dominantní postavení v parlamentu (BBC 2013: nestránkováno).

⁶⁵ Jmenujme například Zákon o dědictví z roku 1999 či Zákon o prevenci a trestání genderově podmíněného násilí z roku 2008.

straně RPF na úkor aktivismu ve jménu ženských práv. Od roku 2001 členky parlamentu napomohly eliminaci poslední opoziční strany, což umožnilo RPF ujmout se absolutní moci a ještě více omezovat občanskou společnost⁶⁶ (Burnet 2008: 378–380).

5.4 Institucionalizace genderové politiky

V post-genocidním období se nejen razantně navýšila politická reprezentace žen, rwandská vláda začala také včleňovat problematiku genderu a práv žen do veškerých přijímaných politik. Rwanda se stala signatářskou zemí řady mezinárodních úmluv, které prosazují genderovou rovnost a zplnomocnění žen, jakou je například Pekingská deklarace a akční platforma z roku 1995. Na základě této úmluvy se rwandská vláda zavázala k následování strategie genderového mainstreamingu. To znamená, že usiluje o to, aby všechny úrovně vlády při plánování i implementaci politik přijaly genderovou perspektivu a usilovaly o genderovou rovnost (Powley 2003: 18). Závazek rwandské vlády k genderové rovnosti se mimo jiné projevil v založení institucionálního aparátu k řízení genderových programů a politik v zemi⁶⁷ (MIGEPROF 2010: 8–9).

Již v roce 1996 se členky parlamentu sdružily v instituci s názvem Fórum poslankyň parlamentu (*Forum of Women Parliamentarians*, zkráceně FFRP). Poslankyně se účastní fóra bez ohledu na jejich stranickou příslušnost a řeší výhradně otázky dotýkající se žen. Jejich společným cílem se stalo prosazování ženských práv a jejich sociální a politické participace a také boj proti násilí páchanému na ženách. Fórum například zkoumá, zda jsou navrhované či již existující zákony genderově senzitivní. Za svůj úkol také přijalo informovat společnost o přijímané legislativě a genderové rovnosti. Členky FFRP měly například velký podíl na revizi legislativy ohledně dědictví a vlastnictví půdy ženami (Powley 2003: 27–28).

⁶⁶ Podle Burnet (2008: 381) nepopíratelně dochází k tomu, že pokud vyjádří muži či ženy ve vládních funkcích odpor vůči dominantní RPF, jsou nuceni rezignovat.

⁶⁷ Viz příloha č. 9: Institucionalizace genderové politiky.

Na národní úrovni vzniklo již v roce 1994 Ministerstvo zodpovědné za rodinu a prosazování žen (*Ministry in charge of Family and Women Promotion*, zkráceně MIFAPROFE), jehož stěžejním úkolem bylo řešit dopady genocidy a zároveň garantovat genderovou senzitivnost vládní politiky. V roce 2005 bylo nahrazeno Ministerstvem pro gender a podporu rodiny (*Ministry of Gender and Family Promotion*, zkráceně MIGEPROF), které v současné době vede celý národní institucionální aparát zabývající se genderovou problematikou (MIGEPROF 2015: nestránkováno). Součástí agendy ministerstva je také podpora rodiny a ochrana dětí. První ministryní byla v roce 1994 jmenována Aloisea Inyumba,⁶⁸ která sehrála významnou roli v post-konfliktní rekonstrukci a budování míru ve Rwandě. Inyumba se zasadila o smíření etnických skupin, repatriaci uprchlíků a zajistila také péči pro půl milionu sirotků⁶⁹ (Farmani 2013: nestránkováno; Hunt 2012: nestránkováno).

Ministerstvo je pověřeno genderovým mainstreamingem na národní úrovni a také zplnomocněním žen (*women's empowerment*) v ekonomické, sociální a politické oblasti.⁷⁰ Ministerstvo upozorňuje jiná ministerstva na nedostatky v genderové rovnosti a monitoruje progres učiněný ve zplnomocnění žen v rámci jednotlivých ministerstev. Úzce spolupracuje s organizacemi občanské společnosti, aby mohlo hodnotit reálné dopady přijaté legislativy či politik (Powley 2003: 19; MIGEPROF 2010: 8–9). V roce 2010 přijala rwandská vláda Národní genderovou politiku (*National Gender Policy*) a implementací tohoto významného dokumentu bylo pověřeno právě MIGEPROF. Strategický plán pro její implementaci (*Strategic Plan for the Implementation of the National Gender Policy*) hodnotí současný stav genderové rovnosti v zemi a zároveň vymezuje primární oblasti, ve kterých by měl být učiněn progres, mezi které patří

⁶⁸ Inyumba vyrostla v uprchlickém táboře v Ugandě a do RPF vstoupila v roce 1987. Po úspěšné invazi RPF do Rwandy a jejím převzetí moci byla jmenována do čela Komise pro národní jednotu a usmíření (více v podkapitole 5.6). Poté vykonávala funkci senátorky a guvernérky provincie Kigali-Ngali. V roce 2012 zemřela na rakovinu a na jejím pohřbu jí vzdala hold celá řada významných osobností včetně prezidenta Kagameho, který Inyumbu vždy podporoval (Farmani 2013: nestránkováno).

⁶⁹ Jejím heslem bylo: „*Each One Take One*“. Inyumba nabádala každou matku, aby si vzala do péče alespoň jednoho sirotka. Hutuské ženy adoptovaly tutsijské děti a tutsijské ženy adoptovaly hutuské děti (Hunt 2012: nestránkováno).

⁷⁰ Zabývá se tedy jak problematikou genderu, tak zplnomocněním žen, přičemž se snaží tyto pojmy či problémy neslučovat (Powley 2003: 19; MIGEPROF 2010: 8–9).

například posílení dobrého vládnutí, zlepšení ekonomických podmínek pro rwandské ženy a muže nebo zvýšení povědomí rwandské společnosti o genderové problematice. Národní genderová politika je implementována nejen na národní úrovni, ale také na úrovni sektorů a distriktů (Bagi – Tarrósy 2013: 35; MIGEPROF 2010: 9, 23–25).

Národní a lokální úroveň pak propojují ženské rady (*women's councils*). Systém ženských rad byl zaveden v roce 1998 Ministerstvem pro gender a podporu rodiny, v jehož čele stála Aloisea Inyumba, která věřila, že podmínkou budování míru je zapojení žen na „grassroots“ úrovni. Ženské rady nalezneme na všech administrativních úrovních, ze kterých se Rwanda skládá (to znamená: buněk, sektorů, distriktů, provincií a také na národní úrovni). Systém ženských rad funguje paralelně s obecními lokálními radami a jejich primárním úkolem je zastupovat zájmy žen⁷¹ (WfWI 2004: 14).

Volby do ženských rad probíhají tak, že si každá buňka zvolí přímou volbou svých deset kandidátek a volby do ženských rad na vyšších úrovních jsou pak nepřímé.⁷² V lokálních radách je vždy přítomna vrcholná představitelka ženské rady, která zajišťuje kontakt mezi těmito dvěma systémy. Stěžejním úkolem ženských rad je seznamovat lokální ženy s jejich právy a také spolupracovat s vládními orgány na prosazování práv žen (Burnet 2008: 368; Powley 2005: 157). Členky ženských rad všech úrovní jsou pak zároveň členkami Národní ženské rady (*National Women Council*, zkráceně NWC), která zastupuje všechny rwandské ženy a bojuje za jejich práva (NWC 2017: nestránkováno; WfWI 2004: 14–15). Velkým přínosem ženských rad je to, že jejich decentralizační politika umožňuje komunikaci mezi ženami na „grassroots“ úrovni a tvůrci politických rozhodnutí na národní úrovni. Nedostatek finančních prostředků však výrazně limituje jejich aktivity. Členky ženských rad nejsou placené a pracují jako dobrovolnice, nemohou se proto své

⁷¹ Viz příloha č. 4: Ženy ve volených vládnoucích strukturách.

⁷² Zvolené ženy do buněk vybírají deset kandidátek, které je budou reprezentovat na úrovni sektorů. Stejný proces probíhá na úrovni sektorů, kde si zvolené ženy vyberou kandidátky, které následně vytvoří distriktní radu a zvolí ženy pro provinční radu.

funkci věnovat naplno, což snižuje efektivitu celého systému (Powley 2005: 157).

Poslední institucí, kterou zde zmíním je *Gender Monitoring Office*, která byla zřízena novou ústavou v roce 2003. Tato nezávislá veřejná instituce má za úkol monitorovat progres učiněný v genderové rovnosti a činit doporučení pro jednotlivé vládní orgány. Každoročně publikuje zprávu, ve které hodnotí progres v jednotlivých oblastech na základě genderově specifických kvalitativních i kvantitativních indikátorů a hodnotí rovněž nástroje genderového mainstreamingu (MIGEPROF 2010: 9).

5.5 Participace žen v občanské společnosti

Implementaci Národní genderové politiky přijaly také za svůj úkol organizace občanské společnosti. Členky parlamentu úzce spolupracují s celou řadou ženských nevládních organizací (*non-governmental organisations*, zkráceně NGOs), které sehrávají klíčovou roli v šíření informací o nových zákonech a zprostředkovávají kontakt mezi obyvatelstvem a vládní politikou. Díky spolupráci mezi ženami ve vládě a v občanské společnosti došlo k přijetí Zákona o dědictví v roce 1999, který garantoval ženám právo vlastnit majetek a půdu. Druhým významným dokumentem, který byl výsledkem této spolupráce, byl Zákon o prevenci a trestání genderově podmíněného násilí z roku 2008. Nevládní organizace usilují o jeho implementaci a zvyšují povědomí veřejnosti o dříve tabuizovaných tématech, jakým je například znásilnění vlastním manželem (Burnet 2008: 377; Hunt 2014: 155–156).

V post-genocidním období sehrály ženské organizace klíčovou roli v obnově rwandské společnosti. Bezprostředně po skončení genocidy, kdy vláda nedokázala plnit své funkce, vyplnily nastalé vakuum a poskytovaly traumatizovanému obyvatelstvu potřebné služby. Jelikož musely ženy po skončení genocidy často vychovávat děti a pracovat současně, stala se kolektivní péče o ně v komunitách nutností. O děti se staraly zejména starší ženy

a adolescentní dívky, zatímco ženy středního věku pracovaly v zemědělství. Hutuské a tutsijské ženy se rozhodly společnou péči o děti koordinovat a spolupracovat napříč etnickým dělením. Uvědomily si, že jako matky, vdovy či samoživitelky sdílí stejná utrpení a začaly vyzdvihovat mezi-ženskou solidaritu. Díky tomu fungovalo ve Rwandě jenom do roku 1997 na 15 tisíc ženských „grassroots“ organizací a 50 národních asociací žen, z nichž většina byla multi-etnická (Macaulay 2013: 36–37; Powley 2005: 157).

První ženskou NGO ve Rwandě byla *Réseau des Femmes* (zkráceně RDF), která byla založena již v roce 1985 v reakci na třetí globální konferenci o ženách konanou ve stejném roce v Nairobi. Organizaci založilo 29 žen, které se rozhodly pomáhat ženám žijícím na venkově. Organizace poskytovala ženám zaměstnaným v zemědělství především technickou pomoc, ale snažila se je také informovat o jejich právech a o genderové nerovnosti.⁷³ Jelikož v té době neexistovala žádná genderová politika na národní úrovni, panovalo mezi ženami jen velmi omezené povědomí o této problematice a muži se k ní většinou stavěli odmítavě. Kvůli represivní vládní politice byla organizace ve svých aktivitách výrazně limitována (WfWI 2004: 8–9; Burnet 2008: 372).

Od 90. let začalo docházet k postupnému rozvoji rwandské občanské společnosti, a to zejména díky změně mezinárodně-politického klimatu i postoje rwandské vlády. Přesto se ženské organizace nadále setkávaly s odporem některých mužů a došlo i k případům, kdy byly aktivistky dokonce vystaveny násilí (WfWI 2004: 9). Kromě toho, že po ukončení genocidy obnovila řada nevládních organizací svou činnost, vzniklo také mnoho nových organizací, které reagovaly na specifické potřeby žen. Newbury a Baldwin (2000b: 5–8) rozdělují ženské NGOs ve Rwandě do sedmi tematických skupin: 1. NGOs bojující proti venkovské chudobě, 2. NGOs poskytující mikropůjčky a podporující ekonomické zplnomocnění žen, 3. NGOs prosazující práva žen, 4. NGOs prosazující vzdělávání dívek, 5. NGOs poskytující občanské vzdělávání,

⁷³ V post-genocidním období se RDF začala zabývat také prosazováním větší politické participace žen. To je změna, kterou prodělalo více ženských NGOs založených již před rokem 1994. Po ukončení genocidy se začaly více zaměřovat na politickou agendu (USAID 2002: 20).

6. NGOs zabývající se zdravím (zejména nákazou HIV/AIDS), 7. NGOs prosazující zapojení žen do řešení konfliktu a udržování míru.

Významnou roli v prosazování práv žen a také dětí hraje NGO HAGURUKA. Organizace vznikla již v roce 1991 a jejím hlavním úkolem je poskytovat právní pomoc a poradenství. HAGURUKA má regionální centra v každé provincii, která disponují právníkem a psychologickým poradcem. Poskytují také bezpečné útočiště, a to především obětem genderově podmíněného násilí. Oběti se většinou obrací na organizaci poté, co byly odmítnuty u policie, soudů a lokálních autorit (HAGURUKA 2017: nestránkováno). Další významnou NGO je Avega Agahozo (*Association of Genocide Widows Agahozo*), která vznikla v roce 1995, aby poskytovala psychologickou a finanční podporu vdovám a reintegrovala je tak do společnosti. Díky financování od donorů se organizace rozrostla až na 10 tisíc členek v roce 1999 (Herndon – Randell 2013: 79; Newbury – Baldwin 2000b: 4). Do počtu členství skromnější, avšak neméně významnou je NGO ABASA (v překladu „We are all the same“), která vznikla v roce 1999. Jedná se o asociaci 60 žen, které byly v roce 1994 znásilněny a z nichž mnoho bylo nakaženo HIV/AIDS. Organizace pomáhá ženám vyrovnat se s dopady sexuálního násilí a zároveň se snaží veřejnost informovat o tomto tabuizovaném tématu (Herndon – Randell 2013: 72).

V roce 1992 se 13 ženských nevládních organizací spojilo do zastřešující organizace *Pro-Femmes/Twese Hamwe* (zkráceně PFTH), která je zřejmě nejvýznamnější ženskou NGO ve Rwandě. Počet zapojených organizací se v post-genocidním období postupně rozrostl z 35 v roce 1996 až na současných 59 (PFTH 2013: 7). Již od počátku stála v čele organizace různorodá skupina žen zahrnující hutuské ženy, prominentní tutsijské vdovy a také tutsijské ženy, které se navrátily do Rwandy po dlouholetém exilu v některé ze sousedních zemí. Organizace se zaměřila na témata, která jsou důležitá pro všechny ženy, a to především na rozvoj, peacebuildingové aktivity a prosazování práv žen (Burnet 2008: 373–374; PFTH 2013: 7).

Organizace *Pro-Femmes* se podílela na vytvoření národního akčního plánu rezoluce OSN 1325 a významně se zasazuje o jeho implementaci. Od roku 1997 například vede programy pro reintegraci uprchlíků, vojáků a vězňů a pomohla tak více jak 6 tisícům mužů a žen. Sahrála také klíčovou roli v peacekeepingových aktivitách. Poskytuje například školení pro ženy zaměřené na řešení konfliktu či smíření společnosti. Organizace také aktivně bojuje proti genderově podmíněnému násilí. Cíle organizace jsou velmi ambiciózní, na jejich úspěšné naplnění jí však chybí potřebné finanční zdroje, což je problém, kterému čelí i další organizace občanské společnosti (Burnet 2008: 370–374; PFTH 2013: 7). Na druhou stranu je *Pro-Femmes* často hodnocena velmi pozitivně. Například USAID (2002: 19–21) označila organizaci ve své zprávě z roku 2002 za nejúspěšnější sektor občanské společnosti a za velmi efektivní nástroj pro formování veřejného mínění. Její efektivnost vychází zejména z její úzké spolupráce s ženami ve rwandské vládě. Tato spolupráce bývá však zároveň i zdrojem kritiky ohledně toho, že je organizace vládou až příliš kontrolována.

5.6 Ženy a prosazování smíření společnosti

Podle Powley (2003: 16), která provedla rozhovory s desítkami rwandských žen a mužů, jsou ženy ve rwandské společnosti vnímány jako předurčené k odpuštění, míru a smíření společnosti. Tento předpoklad potvrzuje vůdčí postavení žen v aktivitách zacílených na smíření společnosti na národní úrovni i úrovni občanské společnosti. Ve svém článku cituje Powley úspěšnou podnikatelku, zakladatelku ženské nevládní organizace a základní školy Teddy Gacinyu, která shrnuje její hypotézy, když říká: „*Když přijde válka, má největší dopad na ženy. Děti, které [po ní] zůstanou, jsou odpovědností žen. Muži tam nejsou. Takže ženy jsou usmiřovatelkami a těmi, které usilují o nastolení míru*“ (cit. dle Powley 2003: 16). Významnou roli žen v prosazování smíření společnosti dokazuje jejich participace v klíčových institucích usilujících o národní smíření, kterými jsou Komise pro národní jednotu a usmíření (*National Unity and Reconciliation Commission*, zkráceně NURC) a systém komunitního práva *Gacaca*.

5.6.1 Participace žen v Komisi pro národní jednotu a usmíření

Komise pro národní jednotu a usmíření byla založena v roce 1999, aby koordinovala snahy vlády o národní jednotu a odstranila diskriminaci a dělení rwandské společnosti po skončení genocidy. První tajemnicí v letech 1999 až 2001 se stala Aloisea Inyumba, která dala tvář celé koncepci instituce a prvním programům na smíření společnosti. Hned od počátku směřovala komisi k genderové rovnosti a zdůrazňovala specifickou roli mužů a žen v peacebuildingu. V mnohém se inspirovala aktivitami jihoafrické Komise pro pravdu a smíření (*Truth and Reconciliation Commission*) či skandinávským modelem dobrého vládnutí. V pozici tajemnice vystřídala Inyumbu znovu žena, a to Fatuma Ndangiza (Powley 2003: 24–25; Hunt 2014: 155–156).

NURC usilovala o propojení s „grassroots“ úrovní prostřednictvím pravidelných konzultací napříč zemí a zastoupením v každé provincii. Programy komise byly realizovány v různých oblastech, jakými jsou řešení konfliktu, podpora komunitních iniciativ či občanské vzdělávání. Jednou z nejvýznamnějších aktivit komise bylo pořádání tzv. táborů solidarity („solidarity camps“), kde se setkávaly různé skupiny obyvatel. Tábory měly sloužit pro komunikaci mezi etniky, reintegraci bývalých vězňů a také hutuských vojáků. Dnes se komise zaměřuje zejména na spolupráci se ženami, mladistvými, univerzitními studenty a lokálními lídry⁷⁴ (NURC 2017a). Genderový balanc je v současném vedení komise naplňován. V Radě komisařů (*Council of Commissioners*) je z celkového počtu 11 členů 6 žen (NURC 2017b).

⁷⁴ V roce 2015 vyzdvihla NURC na plenárním zasedání senátu největší výzvy pro národní smíření, mezi které zařadila například: přetrvávající genocidní ideologii mezi různými vrstvami rwandské populace, nedostatek finančních prostředků kvůli nízkému rozpočtu instituce, některá média a církve šířící genocidní ideologii a také hrozbu, kterou představuje sousední Kongo, kde genocidní ideologii prosazuje teroristická organizace Demokratické síly pro osvobození Rwandy (*Democratic Forces for the Liberation of Rwanda*, zkráceně FDLR). FDLR je pozůstalou skupinou hutuských rebelů, která operuje na východě Demokratické republiky Kongo (GOVRW 2015: nestránkováno; Twagilimana 2016: xiii).

5.6.2 Participace žen v soudech Gacaca

Tribunály *Gacaca*⁷⁵ byly zřízeny GNU v roce 2001. Ve Rwandě mají dlouhou tradici, kterou však přerušila koloniální správa a následně vznik moderního soudnictví (Záhořík 2013: 146). Soudům *Gacaca* tradičně dominovali muži a soudy sloužily k řešení menších lokálních sporů. Současné tribunály byly zřízeny sedm let po skončení genocidy, aby řešily neudržitelnou situaci, kdy bylo až na 800 tisíc Rwandčanů obviněno ze spáchání válečných zločinů.⁷⁶ Mnoho států zvolí po skončení konfliktu amnestii pro vybrané zločiny, tomu se Rwanda bránila a raději zvolila inovativní systém 11 tisíc *Gacaca* soudů, které postavily až 1/5 národa před soud. Tyto přechodné soudy vznikly v každé buňce, aby řešily méně závažné zločiny spojené s genocidou. Jejich cíle byly ambiciózní: odhalit pravdu, potrestat viníky a smířit komunity (Waldorf 2009: 16–20).⁷⁷

V roce 2001 se konaly volby soudců do této instituce a ženy byly dosazeny do 35 % pozic soudců na úrovni buněk, což je pozice, kterou do té doby vykonávat nesměly (Powley 2003: 22). V tradičních *Gacaca* soudech byly tyto pozice totiž rezervovány pro „moudré a uznávané muže komunity“ (Mutamba – Izabiliza 2005: 32). V čele těchto soudů stála na národní úrovni po jednu dekádu opět silná žena Domitilla Mukantaganzwa (Hunt 2014: 155–156). Ženy z jednotlivých komunit se do tribunálů také aktivně zapojily, a to především v roli svědkyní. Zatímco pachatelé genocidy byli v drtivé většině muži, ženy byly jejich hlavními svědkyněmi a u soudů *Gacaca* proto hrály stěžejní roli (Powley 2003: 26). Úkolem *Gacaca* soudů bylo také sbírat svědectví o sexuálním násilí spáchaném během genocidy. Jak jsem již zmínila, znásilněné ženy se často bály vypovídat před svou komunitou, proto vláda soudům v roce 2004 nařídila zajišťovat větší soukromí a důstojnost obětí. Od té doby nemohlo být vzneseno obvinění ze sexuálního násilí veřejně, ale pouze soukromě přímo soudci. K soudnímu řízení pak mělo docházet u národních soudů. Přesto se

⁷⁵ Termín *Gacaca* znamená v překladu z kinjwardštiny „spravedlnost na trávníku“ (Záhořík 2013: 146).

⁷⁶ Stíhání osob obviněných z účasti na genocidě probíhalo na mezinárodní úrovni před Mezinárodním trestním tribunálem pro Rwandu i na národní úrovni před rwandskými národními soudy. Tyto instituce ale neměly dostatečné kapacity na to, aby soudily všechny podezřelé (Waldorf 2009: 16–20).

⁷⁷ *Gacaca* soudy řešily také například válečné zločiny spojené s konflikty v Kongu, ke kterým došlo v letech 1996–1997 a 1998–2003 (Waldorf 2009: 6).

mnoho žen svobodně rozhodlo vypovídat o sexuálním násilí veřejně (Waldorf 2009: 21).

Názory na úspěšnost této instituce, která v roce 2012 ukončila svou činnost, jsou rozporuplné. Zatímco ji někteří považují za klíčový element stabilizace rwandské společnosti, podle řady lidsko-právních skupin soudy *Gacaca* nesplňovaly mezinárodní právní standardy (BBC 2012: nestránkováno). První tajemnice NURC Fatuma Ndangiza v roce 2008 prohlásila, že „*soudy Gacaca výrazně přispěly ke spravedlnosti, avšak ke smíření již mnohem méně*“ (cit. dle Clark 2010: 311). Tribunály byly podle ní teprve prvním krokem na cestě k usmíření rwandské společnosti. Důkazem toho je například to, že Hutuové a Tutsiové seděli během slyšení v některých komunitách odděleně a mnoho tutsijských přeživších bylo kvůli soudům zastrašováno a v ojedinělých případech i zabito. V roce 2006 bylo téměř půl milionu Hutuů obviněno z násilných zločinů spojených s genocidou, což pouze podpořilo myšlenku o jejich kolektivní vině a nijak nepřispělo ke smíření etnického sporu.⁷⁸ Soudům sice nelze odepřít to, že dokázaly spory řešit velmi rychle a efektivně, nicméně jejich nestrannost je diskutabilní. Lidsko-právní skupiny například upozornily na kontroverzní skutečnost, a sice že členové vládnoucí RPF před soudy nikdy nestanuly (Waldorf 2009: 19–21; BBC 2012: nestránkováno).

5.7 Zhodnocení zapojení žen do peacebuildingu na základě vybraných indikátorů

1. Indikátor: participace žen v rozhodovacích orgánech (v bikamerálním parlamentu, v kabinetu ministrů a v lokální vládě): Ve většině rozhodovacích orgánů tvoří ženy více jak 30 % neboli tzv. „kritickou masu“. Nová rwandská ústava z roku 2003 přijala 30% hranici jako genderovou kvótu pro zastoupení žen ve všech rozhodovacích orgánech. Rwanda globálně vyniká v zastoupení žen v dolní komoře bikamerálního parlamentu s 64 %. Rovněž v senátu

⁷⁸ Z celkového počtu souzených bylo 65 % shledáno vinných, což souvisí s tím, že v soudech vůbec nevystupovali právníci. Mnoho odsouzených si muselo odpykat dlouhý trest odnětí svobody či těžkých prací. Ti, kteří byli propuštěni, zpravidla kvůli přeplněným věznicím, pak často čelili ve své komunitě ostrakizaci (Waldorf 2009: 19–21; BBC 2012: nestránkováno).

a ministerském kabinetu tvoří ženy více jak 30 %. V lokálních vládách se jejich reprezentace někdy stále pohybuje pod touto hranicí, nicméně dochází k jejímu trvalému nárůstu. Reprezentace žen setrvává pod genderovou kvótou v případě žen v pozici starostek nebo náměstkyň starosty pro ekonomické záležitosti. Zastoupení žen v pozici guvernerek provincií se naopak rapidně zvýšilo až na současných 60 %.

2. Indikátor: počet žen, které se podílely na změně ústavy: Ženy ze všech úrovní byly přizvány ke konzultaci návrhu nové ústavy. Ve dvanáctičlenné ústavní komisi pak byly zastoupeny tři ženy. Na změně ústavy se podílelo také Fórum poslankyň parlamentu, Ministerstvo pro gender a podporu rodiny a nevládní organizace *Pro Femmes/Twese Hamwe*.

3. Indikátor: participace žen v právním a bezpečnostním sektoru: Podle údajů Nejvyššího soudu Rwandy z roku 2014 tvořily ženy zaměstnané v právním sektoru 46 % (SCR 2014: 9). Zastoupení žen ve rwandských soudech je uspokojivé, v naprosté většině pozic se pohybuje nad 30% hranicí.⁷⁹ V policejním a vojenském sektoru je naopak zastoupení žen nedostatečné a pohybuje se většinou pod genderovou kvótou. V armádě jsou zaměstnány pouze 3 % žen. Podle zprávy *Gender Monitoring Office* z roku 2015 nicméně došlo během období implementace NAP Rwandy, tedy v letech 2009–2012, ke zvýšení ženské reprezentace v armádních složkách a tento trend pokračoval i v následujících letech (GMO 2015: 7, 68). V policejních složkách tvoří ženy 16 % (NISR 2016b: 102).

4. Indikátor: zastoupení žen v týmech, které se zabývají vyjednáváním míru a smířením společnosti: V této oblasti je zastoupení žen na národní úrovni dlouhodobě mizivé. K potenciálnímu průlomem by však mohlo vést zvolení Louise Mushikiwabo do pozice ministryně pro zahraniční záležitosti a spolupráci, která aktivně usiluje o zprostředkování míru v regionu Velkých jezer. Na tomto místě bych znovu vyzdvihla participaci žen v Komisi pro národní jednotu a usmíření,

⁷⁹ Viz příloha č. 10: Procentuální zastoupení rwandských žen v právním sektoru dle údajů z roku 2015.

kteřá realizovala již řadu úspěšných projektů. Na „grassroots“ úrovni je role žen ve vyjednávání míru a řešení konfliktů mnohem výraznější než na národní úrovni. Ženy reprezentují 45 % komunitních mediátorů (nazývaných *Abunzi*) a 48 % zaměstnanců v orgánu zvaném ve francouzštině *Maison d'Acces à la Justice* (zkráceně MAJ), který funguje ve všech distriktech, aby poskytl místnímu obyvatelstvu poradenství ohledně práva a pomohl jim domáhat se práva.⁸⁰ Rovněž v komunitních soudech *Gacaca* byly ženy zastoupeny dostatečně (více jak 30 %), avšak jak jsem již zmínila, role soudů ve snahách o smíření společnosti je sporná (GMO 2015: 7; Uburenganzira 2012: nestránkováno).

5. Indikátor: zapojení žen do vyjednávání mírových smluv a zařazení genderové problematiky do mírových smluv: Do vyjednávání dvou stěžejních mírových smluv, kterých je Rwanda signatářem: Mírových dohod z Arushy z roku 1993 a Mírové dohody z Lusaky z roku 1999, nebyly ženy zapojeny buď vůbec, nebo jen zanedbatelně.⁸¹ Africká rebelská hnutí jsou tradičně vedena muži, a proto dominují i mírovým jednáním (GNWP 2011: 6–7). Podle rezoluce 1325 by měla být při vyjednávání mírových smluv osvojena genderová perspektiva. Obě smlouvy vykazují v tomto směru nedostatky. V Mírové dohodě z Arushy je garantována ochrana ženám jako jedné ze zranitelných skupin společnosti (Peace Agreement between the Government of the Republic of Rwanda and the Rwandese Patriotic Front 1993). V dohodě z Lusaky je pak pouze zakázáno násilí proti civilní populaci včetně sexuálního násilí, ale ženy nejsou ve smlouvě vůbec zmíněny (Ceasefire Agreement 1999).

6. Indikátor: procentuální zastoupení žen v peacekeepingových misích: Od roku 2004 patří Rwanda mezi největší poskytovatele jednotek do peacekeepingových operací OSN i Africké unie (*African Union*, zkráceně AU) (GMO 2015: 14). Podle údajů z roku 2017 čítá rwandský personál účastníci se

⁸⁰ Tyto služby poskytuje MAJ občanům bezplatně. Rwandští občané si často nemohou dovolit soukromé právníky, a proto je pro ně instituce MAJ velmi přínosná. Většina řešených problémů se týká pozemkových sporů, polygamie nebo také sporů ohledně určení rodičovství (Uburenganzira 2012: nestránkováno).

⁸¹ Mírová dohoda z Lusaky ukončila druhou válku v Kongu (1998–2003).

peacekeepingových misí OSN 6126 mužů a žen. Participace žen na peacekeepingových operacích se v posledních letech trvale zvyšuje. Zatímco v roce 2010 tvořily ženy 0,4 % peacekeepingového personálu, podle údajů z roku 2017 dosahuje jejich zastoupení již 4 % (GMO 2015: 76; UN 2017: 14).⁸² Zastoupení žen ve vyšších pozicích je však nadále velmi nízké. Rwandské obranné složky a také Rwandská národní policie aktivně usilují o dosažení ústavní hranice 30% zastoupení žen. Zatím však nebyl vypracován konkrétní plán, jak tohoto cíle dosáhnout a tento aspekt rezoluce 1325 je spíše opomíjen. I přesto Rwanda v počtu zapojených žen do policejních složek peacekeepingových misí v současné době vyniká. Je dnes jedním z největších světových přispěvatelů policistek do mírových operací na světě a největším přispěvatelem na africkém kontinentu (GMO 2015: 76; UN 2017: 14).

7. Indikátor: výskyt genderově podmíněného násilí: Výskyt genderově podmíněného násilí ve Rwandě je velmi vysoký. Podle organizace *Freedom House* (2016: nestránkováno) diskriminace žen navzdory jejich zvýšené politické participaci pokračuje, protože domácí násilí na ženách je „velmi rozšířené“. V současné době zažila zhruba jedna žena ze tří ve svém životě sexuální či fyzické násilí ve své komunitě a zhruba každá druhá žena se setkala s domácím násilím.

⁸² Viz příloha č. 11: Reprezentace rwandských žen v peacekeepingových misích OSN (stav k roku 2017).

ZÁVĚR

Ozbrojený konflikt může mít na ženy dvojitý dopad. Na jednu stranu je vystavuje nepředstavitelnému utrpení, na druhou stranu jim otevírá nový prostor pro zplnomocnění. Rwandská genocida se odehrála uvnitř státu mezi dvěma etnickými skupinami a měla tragické dopady na civilní obyvatelstvo. Většina rwandských žen sehrála během genocidy roli obětí. Státisíce žen byly zabity a až půl milionu žen vystaveno sexuálnímu násilí. Násilí proti ženám během konfliktu nebylo náhodné, bylo využíváno jako jeden z nástrojů války, jehož cílem bylo etnické vyhlazení Tutsiů.

Sexuální násilí na rwandských ženách mělo situační přímé příčiny, které s sebou přináší chaos války. Během konfliktu se vytváří specifické válečné normy legitimizující znásilnění a další válečné trestné činy. Ve Rwandě docházelo již před vypuknutím genocidy k tomu, že byly tutsijské ženy dehumanizovány a hutuská propaganda o nich šířila negativní stereotypy. Sexuální násilí na tutsijských ženách se tak stalo zcela oprávněnou odplatou za jejich domnělou nemravnost a aroganci. Brutální sexuální násilí páchané na tutsijských ženách mělo podkopat morálku tutsijské komunity a konečným cílem byla její úplná eliminace. Násilí páchané na ženách během rwandské genocidy mělo také systematické nepřímé příčiny, které můžeme spatřovat v zakořeněných patriarchálních strukturách a také vysoké genderové nerovnosti ve Rwandě potažmo celém mezinárodním systému. Některé rwandské ženy a dívky se staly oběťmi sexuálního násilí jen kvůli svému genderu a jejich etnicita hrála druhotnou roli.

Rwandské ženy sehrály během genocidy také aktivní roli pachatelek. Počet žen zapojených do spáchání rwandské genocidy byl však ve srovnání s počtem zapojených mužů mnohonásobně nižší a naprostá většina pachatelek byla do konfliktu zapojena pouze nepřímo. Přesto byly ženy i mezi politickou elitou, která genocidu organizovala. V práci jsem uvedla jako příklad manželku prezidenta Juvénala Habyarimany Agathe Habyarimanu, která stála v čele

extrémistické hutuské organizace *Akazu*. Rovněž ženy mezi rwandskou lokální autoritou zneužívaly své moci stejně jako muži.

Zapojení elitních žen do organizování (nikoli přímého zabíjení) genocidy bylo poměrně výrazné, nicméně zapojení obyčejných žen do páchání genocidy bylo o poznání menší. U mnoha rwandských žen převážila během genocidy etnická příslušnost nad smyslem pro ženskou solidaritu. V práci jsem zmínila například to, že tutsijské ženy svěřovaly své děti hutuským ženám v naději, že je ochrání, ale hutuské ženy je odevzdaly hutuským milicím, které je zabily. Myslím si, že v tom důležitou roli sehrála nejen hutuská propaganda, ale také obavy o vlastní bezpečnost a bezpečnost svých dětí. Pokud by totiž hutuské ženy odmítly Tutsie vydat, hrozila by smrt i jejich dětem. Takové jednání pak podle mého názoru nelze odsoudit jako trestný čin a hutuské ženy jako pachatelky genocidy. Přesto by rwandská společnost neměla přehlížet zapojení žen do genocidy jen proto, že to odporuje tradičním genderovým stereotypům, protože to by mohlo mít neblahé dopady na udržování míru a stability v zemi.

Po ukončení genocidy tvořily ženy 70 % rwandské populace a musely se vyrovnat s těžkými dopady ozbrojeného konfliktu. Rwandské ženy byly svědkyněmi nemyslitelných krutostí, ztratily své manžele, děti, příbuzné i komunity. Kromě toho přišly také mnohdy o své živobytí, obydlí a majetek. Násilí, které ženy prožily během konfliktu, bylo genderově specifické, a to jak svou formou, tak svými dopady. Sexuální zločiny spáchané v době genocidy nebyly v drtivé většině potrestány a znásilněné ženy trpěly i po jejím skončení. Důsledky genocidy však neměly na ženy pouze negativní dopady. Poválečná situace, kdy většinu přeživších tvořily ženy, vedla paradoxně i k pozitivním změnám. Ukončení genocidy bylo pro rwandské ženy jedinečnou příležitostí proměnit genderové vztahy v tradičně patriarchální společnosti. Staly se živitelkami svých rodin, komunitními lídry a ujaly se vedoucích rolí ve veřejném životě. Převzaly tak nové role, které do té doby vykonávali muži, což vedlo k jejich postupnému zplnomocnění.

V post-genocidním období došlo k významnému zlepšení sociálního a ekonomického postavení žen. Ženské nevládní organizace ve spolupráci s poslankyněmi parlamentu dosáhly přijetí legislativy, která ženám garantuje rovná dědická a vlastnická práva. Přesto čelí ženy v praxi stále určitým bariérám. Rovněž v ekonomickém sektoru přetrvávají mnohé genderové nerovnosti. Domácnosti vedené ženami se častěji nachází pod hranicí chudoby než domácnosti vedené muži. Dalším problémem je to, že drtivá většina rwandských žen pracuje v zemědělství, kde je chudoba nejvyšší. Přesto byl v ekonomické participaci žen učiněn výrazný pokrok. Rwanda například světově vyniká v rovnosti platového ohodnocení žen a mužů. Významný progres byl učiněn také v oblasti vzdělávání žen. V současné době je zastoupení dívek a chlapců v základním i sekundárním vzdělání vyrovnané. Ve vyšším vzdělávání však stále dominují muži, což limituje příležitosti žen na pracovním trhu.

Za nejzávažnější problém v postavení žen ve rwandské společnosti považují nicméně vysoký výskyt genderově podmíněného násilí. Ačkoliv byl v roce 2008 přijat zákon, který ho zakazuje a stanovuje za něj tvrdé tresty, tradiční sociální a genderové normy brání progresu v této oblasti. Oběti sexuálního násilí se potýkají s pocity hanby a viny a se svým utrpením se většinou nedokážou svěřit. Toto téma bylo ve rwandské společnosti vždy naprosto tabuizované, nevládní organizace a rwandská vláda se to však dlouhodobě snaží změnit.

Zplnomocnění žen v sociální a ekonomické oblasti v post-genocidní Rwandě napomohlo redefinovat roli žen ve rwandské společnosti. Podle zprávy „Global Gender Gap“, kterou každoročně publikuje nezisková organizace Světové ekonomické fórum (*World Economic Forum*, zkráceně WEF) se Rwanda řadí světově na 5. místo v genderové rovnosti.⁸³ V post-genocidním

⁸³ Zpráva, která je zobrazena na příloze č. 12, hodnotí genderové rozdíly v jednotlivých státech na základě čtyř indikátorů: 1. ekonomické participace a příležitosti, 2. dosaženého vzdělání, 3. zdraví a dožití a 4. politického zplnomocnění. Rwanda je obzvláště dobře hodnocena na základě 1. a 2. indikátoru. Kromě čtyř hlavních indikátorů zpráva zahrnuje také celou řadu dalších kontextuálních dat, která však při výpočtu genderové nerovnosti nebere v úvahu, jako například vlastnictví půdy ženami nebo výskyt genderově podmíněného násilí, což jsou paradoxně ukazatelé, ve kterých Rwanda naopak nevyniká.

období došlo k velkému progresu v ekonomickém postavení žen a vzdělávání žen, což by spolu se zvýšením politické reprezentace žen mohlo indikovat skutečnou proměnu jejich role ve společnosti. Na druhou stranu vysoký výskyt sexuálního násilí na ženách vypovídá o závažné genderové nerovnosti, kterou je třeba řešit. Myslím si proto, že i přes pozitivní národní statistiky o zastoupení žen v parlamentu či poměru dívek ve vzdělání přetrvaly ve rwandské společnosti zakořeněné sociální struktury, z nichž pramení ženská podřízenost.

K politickému zplnomocnění žen ve Rwandě došlo zejména díky závazku post-genocidní vlády prezidenta Kagameho a jeho Rwandské vlastenecké fronty k genderové rovnosti. Ačkoliv rwandská vláda přislíbila po ukončení genocidy demokratizaci země, Kagameho režim se projevuje jako velmi represivní a autoritářský. RPF začala hned po svém převzetí moci prosazovat genderovou rovnost jako nutný předpoklad pro udržitelný mír a rozvoj v zemi. Pokroky v postavení žen však využívá rwandská vláda k propagaci nové demokratičtější Rwandy a zlepšení národní „image“ na mezinárodní scéně.

K dramatickému navýšení politické participace žen došlo díky přijetí nové ústavy z roku 2003, která zavedla 30% kvótu pro jejich zastoupení ve všech rozhodovacích orgánech. Díky této regulaci dosáhly ženy ve většině politických funkcí „kritické masy“. Druhým významným přínosem ústavy pro postavení žen ve rwandské společnosti bylo ukotvení Konvence o odstranění všech forem diskriminace žen (CEDAW) do její preambule. Přestože byl proces navrhování ústavy i její obsah pod kontrolou politických elit, ke slovu se dostaly i ženy z občanské společnosti. Spolu se členkami parlamentu využily nové ústavy k tomu, aby upevnily a zlepšily práva žen ve rwandské společnosti.

Práva žen jsou ve Rwandě obhajována prostřednictvím různých úrovní. Těsně po skončení genocidy sehrávala nejvýznamnější roli občanská společnost. Existence silných ženských hnutí napomohla ženám proniknout do politického procesu a má také významný vliv na zapojení žen do peacebuildingu. Ženská hnutí jsou nejefektivněji zastupována zastřešující organizací ženských NGOs

Pro-Femmes/Twese Hamwe. Ženy v organizaci spolupracovaly již od jejího založení napříč etnickým dělením a v mnohém přispěly ke smíření rwandské společnosti. Ženy ve Rwandě se také sdružují do „grassroots“ organizací, kterých vzniklo po skončení genocidy na tisíce.

V legislativě zastupuje zájmy žen Fórum poslankyň parlamentu, které je dalším příkladem toho, že rwandské ženy na rozdíl od svých kolegů neberou při spolupráci ohled na etnickou příslušnost. Práva žen jsou prosazována také prostřednictvím exekutivy, a to zejména díky existenci MIGEPROF. První ministryní pro gender a podporu rodiny se stala Aloisea Inyumba, která sehrála významnou roli v post-konfliktním peacebuildingu ve Rwandě. Inyumba, která také zastávala funkci první tajemnice v Komisi pro národní jednotu a usmíření, bojovala za smíření etnických skupin, repatriaci uprchlíků, reintegraci bývalých vězňů do společnosti či za ochranu sirotků. Inyumba věřila, že podmínkou budování míru je především zapojení žen na „grassroots“ úrovni, proto zavedla v roce 1998 instituci ženských rad, která prostupuje celým rwandským administrativním systémem a umožňuje tak kontakt žen z lokální úrovně s tvůrci politických rozhodnutí na národní úrovni. Institucionalizace genderové politiky je dobře propracovaná a spolupráce mezi jednotlivými úrovněmi se prokázala jako velmi efektivní.

To, že byl pokrok v genderové rovnosti iniciován autoritativním režimem, nehraje až tak důležitou roli, protože ve Rwandě i přesto došlo v post-genocidním období k významným změnám v postavení žen. Podle současné ministryně pro zahraniční záležitosti a spolupráci Louise Mushikiwabo dochází ke skutečné proměně ve vnímání žen v politických funkcích: *„Ženské zisky již nejsou dány legálními strukturami. Ženy a muži chápou jejich schopnosti a hlasují pro ně. Jedná se o trvalou kulturní změnu“* (cit. dle Hunt 2013: nestránkováno). Rwandská společnost začala lépe přijímat ženy v pozicích autority, což byl nový trend, protože v před-genocidním období byly ženy v politickém životě ignorovány, a pokud se do politiky dostaly, byly odsuzovány a považovány za hrozbu pro tradice země. Ženám v parlamentu se od roku 2003

podarilo ve spolupráci s ženskými NGOs prosadit řadu zákonů, které chrání práva žen a podporují jejich emancipaci. Zvýšený podíl žen v politice se tak také pozitivně promítnul do života obyčejných rwandských žen. V dlouhodobém horizontu mohou mít ženy v rozhodovacích pozicích velký vliv na postavení žen ve společnosti a také na celkové směřování Rwandy, který by byl však ještě o mnoho posílen, pokud by v zemi došlo v budoucnu k demokratizaci. Rwandská genderově senzitivní politika a inovativní volební mechanismy by se měly stát příkladem pro další státy světa.

V roce 2009 přijala Rwanda národní akční plán pro implementaci rezoluce 1325. Na základě vybraných indikátorů jsem se pokusila zhodnotit současné zapojení žen do peacebuildingu. Ženy se ujaly v post-genocidním období vůdčího postavení v aktivitách zacílených na smíření společnosti a peacebuilding, a to zejména na „grassroots“ úrovni. Podílely se na repatriaci uprchlíků, smíření znesvářených etnických skupin, péči o sirotky, zásadně přispěly k ekonomické obnově země například prostřednictvím budování nových vesnic *Imidugudu* a aktivně bojují proti genderově podmíněnému násilí.

Přesto shrňme zásadní limity jejich zapojení. Mírovým jednáním na národní úrovni stále dominují muži, což je bohužel světově rozšířený fenomén. Mezinárodní i národní instituce by proto neměly prezentovat ženy jako zranitelné a pasivní, protože to brání jejich zapojení do post-konfliktního peacebuildingu a na místo toho uznat jejich roli jako komunitních lídrů, bojovnic a mírových aktivistek. Další bariérou zapojení žen do peacebuildingu je jejich nedostatečné zastoupení v policejním a vojenském sektoru a také v peacekeepingových misích. Zcela zásadní překážkou pro budování míru ve Rwandě je pak alarmující výskyt sexuálního násilí na ženách.

SEZNAM PRAMENŮ, LITERATURY A INTERNETOVÝCH ZDROJŮ

AFDB: African Development Bank Group (2008). *Rwanda Gender Assessment: Progress Towards Improving Women's Economic Status* (Dostupné na: <https://www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/Documents/Project-and-Operations/rwanda.pdf>, 13. 3. 2017).

Anheier, H. K. – List, R. A. (2005). *A Dictionary of Civil Society, Philanthropy and the Non-profit Sector* (London: Routledge).

Bacchi, C. L. (1990). *Same Difference: Feminism and Sexual Difference* (Sydney: Allen & Unwin).

Bagi, J. – Tarrósy, I. (2013). Women's Political Representation and Participation in Rwanda Today. In: Machalík, T. – Mildnerová, K. eds., *Viva Africa 2013 Proceedings of the VIIIth International Conference on African Studies* (Hradec Králové: Czech Association for African Studies), s. 25–46.

Barrow, A. (2010). UN Security Council Resolutions 1325 and 1820: constructing gender in armed conflict and international humanitarian law. *International Review of the Red Cross* 92 (877), s. 221–234.

BBC (2012). *Rwanda 'gacaca' genocide courts finish work* (Dostupné na: <http://www.bbc.com/news/world-africa-18490348>, 24. 3. 2017).

BBC (2013). *Rwanda election: RPF wins parliamentary landslide* (Dostupné na: <http://www.bbc.com/news/world-africa-24132887>, 23. 3. 2017).

Bell, Ch. (2013). *Women and peace processes, negotiations, and agreements: operational opportunities and challenges*. Norwegian Peacebuilding Resource

Centre, s. 1–9 (Dostupné na: http://noref.no/var/ezflow_site/storage/original/application/b6f94e1df2977a0f3e0e17dd1dd7dcc4.pdf, 13. 2. 2017).

Bell-Fialkoff, A. (2003). *Etnické čistky* (Praha: Práh).

Berry, M. E. (2015). When “Bright Futures” Fade: Paradoxes of Women’s Empowerment in Rwanda. *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 41 (1), s. 1–27.

Brown, J. – Uvuza, J. (2006). *Women’s Land Rights in Rwanda: RDI Report: How can they be protected and strengthened as the Land Law is implemented?* (Dostupné na: http://www.landesia.org/wp-content/uploads/2011/01/RDI_123.pdf, 12. 3. 2017).

Brown, S. E. (2014). Female Perpetrators of the Rwandan Genocide. *International Feminist Journal of Politics* 16 (3), s. 448–469.

Burnet, J. E. (2008). Gender Balance and the Meanings of Women in Governance in Post-Genocide Rwanda. *African Affairs* 107 (428), s. 361–386.

Ceasefire Agreement, July 23, 1999 (Dostupné na: UN Peacemaker: http://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/CD_990710_LusakaAgreement.pdf, 24. 3. 2017).

Clark, P. (2010). *The Gacaca Courts, Post-Genocide Justice and Reconciliation in Rwanda: Justice without Lawyers* (Cambridge: Cambridge University Press).

Colombini, M. (2002). Gender-based and Sexual Violence against Women during Armed Conflict. *Journal of Health Management* 4 (2), s. 167–183.

CPRC: Chronic Poverty Research Centre (2011). *Policy Notes: Challenges and opportunities in inheritance rights in Rwanda* (Dostupné na: http://www.chronicpoverty.org/uploads/publication_files/PN%20Inheritance-Rwanda.pdf, 12. 3. 2017).

Dahlerup, D. (1988). From a small to a large minority: Women in Scandinavian politics. *Scandinavian Political Studies* 11 (4), s. 275–297.

Eftekhari, S. (2004). *Rwanda, Struggling to Survive: Barriers to Justice for Rape Victims in Rwanda* (New York: Human Rights Watch).

Farmani, P. (2013). *Aloisea Inyumba: Politician Who Played a Key Role in the Rebuilding of Rwanda*. Inclusive Security (Dostupné na: <https://www.inclusivesecurity.org/2013/04/16/aloisea-inyumba-politician-who-played-a-key-role-in-the-rebuilding-of-rwanda/>, 6. 7. 2017).

Freedom House (2016). *Freedom in the World: Rwanda* (Dostupné na: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2016/rwanda>, 25. 3. 2017).

Gaggioli, G. (2014). Sexual violence in armed conflicts: A violation of international humanitarian law and human rights law. *International Review of the Red Cross* 96 (894), s. 503–538.

Galtung, J. (1969). Violence, Peace, and Peace Research. *Journal of Peace Research* 6 (3), s. 167-191.

Galtung, J. (1976). Three Approaches to Peace: Peacekeeping, Peacemaking and Peacebuilding. *Impact of Science on Society* 26, s. 282–304.

Gardam, J. – Charlesworth, H. (2000). Protection of Women in Armed Conflict. *Human Rights Quarterly* 22 (1), s. 148–166.

Gettleman, J. (2013). The Global Elite's Favorite Strongman. *The New York Times Magazine* (Dostupné na: <http://www.nytimes.com/2013/09/08/magazine/paul-kagame-rwanda.html>, 20. 3. 2017).

GMO: Gender Monitoring Office (2015). *Role of Women in Peacebuilding and Conflict Resolution in Rwanda* (Dostupné na: http://gmo.gov.rw/fileadmin/user_upload/Other-Reports/UNSCR_1325_Evaluation_Report_August_2015.pdf, 17. 3. 2017).

GNWP: Global Network of Women Peacebuilders (2011). *Security Council Resolution 1325: Civil Society Monitoring Report* (Dostupné na: http://gnwp.peacegeeks.org/sites/default/files/resource-field_media/Rwanda_0.pdf, 28. 3. 2017).

Goldstein, J. S. (2001). *War and Gender* (Cambridge: Cambridge University Press).

GOVRW: Government of the Republic of Rwanda (rok neveden). *A Brief History of Rwanda* (Dostupné na: <http://www.gov.rw/home/history/>, 16. 3. 2017).

GOVRW: Government of the Republic of Rwanda (2003). *The Constitution of the Republic of Rwanda* (Dostupné na: http://www.parliament.gov.rw/fileadmin/Images2013/Rwandan_Constitution.pdf 19. 3. 2016).

GOVRW: Government of the Republic of Rwanda (2015). *The NURC Faces challenges in carrying its mission* (Dostupné na: http://www.parliament.gov.rw/yourviews/news-details/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=733&cHash=f8aebc021b600c1a1b70cbfd62345113, 24. 3. 2017).

GOVRW: Government of the Republic of Rwanda (2017). *Cabinet* (Dostupné na: <http://www.gov.rw/government/ministries/>, 23. 3. 2017).

Gupta, S. (2012). Human Security, Conflict and Women: Rwanda in Retrospect. *The International Journal of Interdisciplinary Social Sciences* 6 (10), s. 191–201.

Haeri, M. – Puechguirbal, N. (2010). From helplessness to agency: examining the plurality of women's experiences in armed conflict. *International Review of the Red Cross* 92 (877), s. 103–122.

HAGURUKA (2017). *Historical Background of Hagaruka NGO* (Dostupné na: <http://www.haguruka.org.rw/spip.php?rubrique5>, 18. 3. 2017).

Hernández-Truyo, B. (1996). Women's Rights as Human Rights - Rules, Realities and the Role of Culture: A Formula for Reform. *Brooklyn Journal of International Law* 21 (605), s. 605–677.

Herndon, G. – Randell, S. (2013). Surviving Genocide, Thriving in Politics: Rwandan Women's Power. *Cosmopolitan Civil Societies: An Interdisciplinary Journal* 5 (1), s. 69–96.

Herrmann, I. – Palmieri, D. (2010). Between Amazons and Sabines: a historical approach to women and war. *International Review of the Red Cross* 92 (877), s. 19–30.

Hogg, N. (2010). Women's participation in the Rwandan genocide: mothers or monsters? *International Review of the Red Cross* 92 (877), s. 69–102.

Horký, O. – O'Sullivan, M. (2010). *Genderová rovnost a posílení postavení žen. Policy Brief FoRS*. České fórum pro rozvojovou spolupráci, s. 1–4. (Dostupné na: <http://www.fors.cz/wp-content/uploads/2014/04/FoRSGenderPolicyBrief2010.pdf>, 13. 2. 2017)

Hudson, N. (2013). *UNSCR 1325: The Challenges of Framing Women's Rights as A Security Matter. Policy Brief*. NOREF, s. 1–3 (Dostupné na: <file:///C:/Users/uzivatel/Desktop/NOREF.pdf>, 16. 2. 2017).

Hunt, S. (2012). *In Memoriam: Aloisea Inyumba*. The Institute for Inclusive Security (Dostupné na: <https://www.inclusivesecurity.org/2012/12/07/in-memoriam-aloisea-inyumba/>, 23. 3. 2017).

Hunt, S. (2013). *Rebuilding Rwanda: Women in Politics*. The Institute for Inclusive Security (Dostupné na: <https://www.inclusivesecurity.org/2013/12/26/rebuilding-rwanda-women-in-politics/>, 5. 4. 2017).

Hunt, S. (2014). The Rise of Rwanda's Women: Rebuilding and Reuniting a Nation. *Foreign Affairs* 93 (3), s. 150–156.

Childs, S. – Krook, M. L. (2008). Critical Mass Theory and Women's Political Representation. *Political Studies* 56 (3), s. 725–736

Ipas (2015). *When abortion is a crime: Rwanda* (Dostupné na: <file:///C:/Users/uzivatel/Downloads/CRMRWD2E15.pdf>, 23. 3. 2017).

IPU: Inter-Parliamentary Union (2017). *Women in National Parliaments* (Dostupné na: <http://www.ipu.org/wmn-e/classif-arc.htm>, 18. 3. 2017).

IRB: Immigration and Refugee Board of Canada (2013). *Rwanda: Domestic violence, including legislation, state protection, services and legal recourse available to victims* (Dostupné na: http://www.ecoi.net/local_link/261949/375254_en.html, 14. 3. 2017).

Izabiliza, J. (2005). *Paper presented at Consultation on Empowering women in the Great Lakes Region: Violence, Peace and Women's Leadership, Addis Ababa, Ethiopia, 30 May-1 June: The Role of Women in Reconstruction: Experience of Rwanda* (Dostupné na: <http://www.unesco.org/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/SHS/pdf/Role-Women-Rwanda.pdf>, 7. 3. 2017).

Kaldor, M. (2013). In Defence of New Wars. *Stability: International Journal of Security and Development* 2 (1), s. 1–16.

Karam, A. (2001). Women in War and Peace–building. *International Feminist Journal of Politics* 3 (1), s. 2–25.

Leatherman, J. (2007). Sexual Violence and Armed Conflict: Complex Dynamics of Re-Victimization. *International Journal of Peace Studies* 12 (1), s. 54–71.

Leatherman, J. (2011). *Sexual Violence and Armed Conflict* (Cambridge: Polity Press).

Lindsey, Ch. (2000). Women and war – An overview. *International Review of the Red Cross* 82 (839), s. 561–580.

Longman, T. (2006). Rwanda: Achieving Equality or Serving an Authoritarian State? In: Bauer, G. – Britton, H. E. eds., *Women in African Parliaments* (Boulder, Colorado: Lynne Rienner Publishers), s. 190–214.

Macauley, C. (2013). Women After the Rwandan Genocide: Making the Most of Survival. *The Journal of ERW & Mine Action* 17 (1), s. 35–38.

Mageza-Barthel, R. (2015). *Mobilizing Transnational Gender Politics in Post-Genocide Rwanda* (Abingdon: Routledge).

Maier, D. J. (2013). *Women Leaders in the Rwandan Genocide: When Women Choose To Kill* (Dostupné na: <https://universitas.uni.edu/article/women-leaders-rwandan-genocide-when-women-choose-kill>, 4. 4. 2017).

MIGEPROF: Ministry of Gender and Family Promotion (2010). *Strategic Plan for the Implementation of the National Gender Policy* (Dostupné na: <file:///C:/Users/uzivatel/Desktop/Rwandan%20gender%20policy%20action%20plan%202010.pdf>, 19. 3. 2017).

MIGEPROF: Ministry of Gender and Family Promotion (2011). *National Policy against Gender-Based Violence* (Dostupné na: <file:///C:/Users/uzivatel/Desktop/National%20Policy%20against%20Gender-Based%20Violence.pdf>, 9. 3. 2017).

MIGEPROF: Ministry of Gender and Family Promotion (2015). *Historical Background of the Ministry* (Dostupné na: <http://www.migeprof.gov.rw/index.php?id=187>, 22. 3. 2017).

MINEDUC: Ministry of Education (2015). *Educational Statistical Yearbook 2015* (Dostupné na:

http://www.mineduc.gov.rw/fileadmin/user_upload/Amatangazo/2015%20Education%20Statistical%20YearbookF.pdf, 9. 2. 2017).

Mutamba, J. – Izabiliza, J. (2005). *Study of the National Unity and Reconciliation Commission (NURC): The Role of Women in Reconciliation and Peace Building in Rwanda: Ten Years after the Genocide 1994-2004* (Dostupné na: <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/un/unpan031033.pdf>, 10. 3. 2017).

Naraghi-Anderlini, S. (2000). *Women at the Peace Table: Making a Difference* (New York: The United Nations Development Fund for Women).

Newbury, C. – Baldwin, H. (2000a). *USAID working paper: Aftermath: Women in Postgenocide Rwanda* (Dostupné na: http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/Pnacj323.pdf, 9. 3. 2017).

Newbury, C. – Baldwin, H. (2000b). *USAID working paper: Aftermath: Women's Organizations In Postconflict Rwanda* (Dostupné na: http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/Pnacj324.pdf, 23. 3. 2017).

NISR: National Institute of Statistics of Rwanda (2016a). *Demographic and Health Survey 2014–2015* (Dostupné na: <https://dhsprogram.com/pubs/pdf/FR316/FR316.pdf>, 10. 3. 2017).

NISR: National Institute of Statistics of Rwanda (2016b). *National Gender Statistics report 2016* (Dostupné na: <http://statistics.gov.rw/publication/national-gender-statistics-report-2016>, 13. 3. 2017).

Nowrojee, B. (1996). *Human Rights Watch Report: Shattered Lives: Sexual Violence during the Rwandan Genocide and its Aftermath* (New York: Human Rights Watch).

NURC: National Unity and Reconciliation Commission (2017a). *Home Grown Approaches* (Dostupné na: <http://www.nurc.gov.rw/index.php?id=81>, 23. 3. 2017).

NURC: National Unity and Reconciliation Commission (2017b). *Council of Commisioners* (Dostupné na: <http://www.nurc.gov.rw/index.php?id=108>, 23. 3. 2017).

NWC: National Women Council (2017). *Structure* (Dostupné na: <http://cnf.gov.rw/index.php?id=12>, 22. 3. 2017).

OHCHR: Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (2008). *Rape: Weapon of War* (Dostupné na: <http://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/RapeWeaponWar.aspx>, 13. 2. 2017).

OSAGI: Office of the Special Advisor on Gender Issues and Advancement of Women (2001). *Gender Mainstreaming: Strategy for Promoting Gender Equality* (Dostupné na: <http://www.un.org/womenwatch/osagi/pdf/factsheet1.pdf>, 14. 2. 2017).

Oxaal, Z. – Baden, S. (1997). *Gender and empowerment: definitions, approaches and implications for policy. Briefing prepared for the Swedish International Development Cooperation Agency (Sida)* (Dostupné na: <http://www.bridge.ids.ac.uk/sites/bridge.ids.ac.uk/files/reports/re40c.pdf>, 2. 4. 2017).

Peace Agreement between the Government of the Republic of Rwanda and the Rwandese Patriotic Front, August 4, 1993 (Dostupné na: UN Peacemaker: <http://www.incore.ulst.ac.uk/services/cds/agreements/pdf/rwan1.pdf> , 15. 3. 2017).

PEACE WOMEN (rok neveden a). *National Action Plans for the Implementation of UNSCR 1325 on Women, Peace, and Security: Member States* (Dostupné na: <http://www.peacewomen.org/member-states>, 16. 2. 2017).

PEACE WOMEN (rok neveden b). *NATIONAL ACTION PLAN: RWANDA* (Dostupné na: <http://peacewomen.org/nap-rwanda>, 16. 2. 2017).

PFTH: Pro-Femmes/Twese Hamwe (2013). *Pro-Femmes Twese Hamwe: Voice and Choice of Rwandan Women* (Dostupné na: file:///C:/Users/uzivatel/Downloads/brochure_pro_femmes_voice_and_choice_of_rwandan_women.pdf, 20. 3. 2017).

Powley, E. (2003). *Strengthening Governance: The Role of Women in Rwanda's Transition* (Cambridge, MA: Women Waging Peace /Hunt Alternatives Fund). (Dostupné na: https://www.inclusivesecurity.org/wp-content/uploads/2012/08/10_strengthening_governance_the_role_of_women_in_rwanda_s_transition.pdf, 20. 12. 2016).

Powley, E. (2005). Rwanda: Women Hold Up Half the Parliament. In: Ballington, J. – Karam, A. eds., *Women in Parliament: Beyond Numbers* (Stockholm: International Idea), s. 154–163.

Ptáčnicková, I. (2013). Bezpečnost žen z perspektivy teorie feminizmu v mezinárodních vztazích: Sexuální násilí jako účinná zbraň války. *Obrana a strategie* 13 (2), s. 41–52.

Reardon, B. (1993). *Women and Peace: Feminist Visions of Global Security* (New York: SUNY Press).

Renzetti, C. M. – Curran, D. J. (2003). *Ženy, muži a společnost* (Praha: Karolinum).

Republic of Rwanda (2008). *Country Assessment on Violence against Women in Rwanda* (Dostupné na: http://www.un.org/womenwatch/ianwge/taskforces/vaw/VAW_COUNTRY_ASSESSMENT-Rwanda-1.pdf, 3. 4. 2017).

Republic of Rwanda (2010). *National Action Plan 2009-2012* (Dostupné na: http://peacewomen.org/sites/default/files/rwandan_national_action_plan_1325.pdf, 17. 2. 2017).

Republic of Rwanda (2017). *From Victims to Leading Actors: Rwanda's Gender Dividend* (Dostupné na: file:///C:/Users/uzivatel/Desktop/THE_GENDER_DIVIDEND%202017.pdf, 30. 3. 2017).

SCR: Supreme Court of Rwanda (2014). *Report on the Achievements of Judiciary of Rwanda for the Past Ten Years* (Dostupné na: http://www.judiciary.gov.rw/fileadmin/Publications/Reports/Achievements_2004_-_2014_Supreme_Court.pdf, 28. 3. 2017).

Sharlach, L. (1999). Gender and genocide in Rwanda: women as agents and objects of genocide. *Journal of Genocide Research* 1 (3), s. 387–399.

Shoemaker, J. (2001). Women and Wars within States: Internal Conflict, Women's Rights and International Security. *Civil Wars* 4 (3), s. 1–34.

Sjoberg, L. (2010a). Introduction. In: Sjoberg, L. ed., *Gender and International Security: Feminist Perspectives* (New York: Routledge), s. 1–14.

Sjoberg, L. (2010b). Women fighters and the ‘beautiful soul’ narrative. *International Review of the Red Cross* 92 (877), s. 53–68.

Tachou-Sipowo, A. (2010). The Security Council on women in war: between peacebuilding and humanitarian protection. *International Review of the Red Cross* 92 (877), s. 197–219.

The Guardian (2016). *Rwandan president Paul Kagame to run for third term in 2017* (Dostupné na: <https://www.theguardian.com/world/2016/jan/01/rwanda-paul-kagame-third-term-office-constitutional-changes>, 18. 2. 2017).

Tripp, A. (2013). *Women and Politics in Africa Today*. Democracy in Africa (Dostupné na: <http://democracyinafrica.org/women-politics-africa-today/>, 23. 3. 2017).

Tripp, A. – Ferree, M. – Ewig, C. (2013). *Gender, Violence, and Human Security: Critical Feminist Perspectives* (New York: NYU Press).

Twagilimana, A. (2016). *Historical Dictionary of Rwanda* (London: Rowman & Littlefield).

Uburenganzira (2012). *Rwanda Nyabihu: role of MAJ should be clear to residents* (Dostupné na: <http://www.uburenganzira.com/2012/09/rwanda-nyabihu-role-maj-clear-residents/>, 30. 3. 2017).

UN: United Nations (1995). *Fourth World Conference on Women: Beijing Declaration* (Dostupné na: <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/pdf/BDPfA%20E.pdf>).

UN: United Nations (2013). *Security Council Adopts Resolution 2122 (2013), Aiming to Strengthen Women's Role in All Stages of Conflict Prevention, Resolution* (Dostupné na: <http://www.un.org/press/en/2013/sc11149.doc.htm>, 16. 2. 2017).

UN: United Nations (2017). *Monthly Summary of Troop Contribution to UN Operations* (Dostupné na: http://www.un.org/en/peacekeeping/contributors/2017/jan17_4.pdf, 28. 3. 2017).

UNCHR: United Nations Commission on Human Rights (1996). *Report on the situation of human rights in Rwanda submitted by Mr. René Degni-Ségui, Special Rapporteur of the Commission on Human Rights* (Dostupné na: <http://hrlibrary.umn.edu/commission/country52/68-rwa.htm>, 2. 3. 2017).

UNDP: United Nations Development Programme (2015a). *The Millennium Development Goals Report* (Dostupné na: http://www.undp.org/content/dam/undp/library/MDG/english/UNDP_MDG_Report_2015.pdf, 16. 2. 2017).

UNDP: United Nations Development Programme (2015b). *Human Security: A Thematic Guidance Note for Regional and National Human Development Report Teams* (Dostupné na: http://hdr.undp.org/sites/default/files/human_security_guidance_note_rnhdrs.pdf, 13. 2. 2017).

UNDP: United Nations Development Programme (2016). *Human Development Report 2016: Human Development for Everyone* (Dostupné na: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2016_human_development_report.pdf, 3. 4. 2017).

UNICEF: United Nations International Children's Emergency Fund (2015). *Rwanda: Education* (Dostupné na: <https://www.unicef.org/rwanda/education.html>, 9. 2. 2017).

UN Peacebuilding Support Office (2010). *UN Peacebuilding: an Orientation* (Dostupné na: http://www.un.org/en/peacebuilding/pbso/pdf/peacebuilding_orientation.pdf, 16. 2. 2017).

UN Secretary-General (1992). *An agenda for peace: preventive diplomacy, peacemaking and peacekeeping: Report of the Secretary-General* (Dostupné na: file:///C:/Users/uzivatel/Desktop/Agenda%20for%20peace_.pdf, 17. 2. 2017).

UN Security Council (2000). *Resolution 1325 (2000)* (Dostupné na: [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1325\(2000\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1325(2000)), 15. 2. 2017).

UN Women: United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women (2000). *The Four Global Womens' Conferences 1975 - 1995: Historical Perspective* (Dostupné na: <http://www.un.org/womenwatch/daw/followup/session/presskit/hist.htm>, 15. 2. 2017).

UN Women: United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women (2012). *Making land laws work better for women in Rwanda*

(Dostupné na: <http://www.unwomen.org/en/news/stories/2012/6/making-land-laws-work-better-for-women-in-rwanda>, 19. 3. 2016).

UN Women: United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women (2014). *Guidance Note: Gender Mainstreaming in Development Programming* (Dostupné na: <http://www.unwomen.org/~media/headquarters/attachments/sections/how%20we%20work/unsystemcoordination/gendermainstreaming-issuesbrief-en%20pdf.pdf>, 14. 2. 2017).

UN Women: United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women (2016). *The Global Gender Equality Constitutional Database: Rwanda* (Dostupné na: <http://constitutions.unwomen.org/en/search?keywords=rwanda&provisioncategory=b21e8a4f9df246429cf4e8746437e5ac>, 18. 3. 2017).

UN Women: United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women (2017). *Head of State IMPACT Champions* (Dostupné na: <http://www.heforshe.org/en/impact>, 3. 4. 2017).

USAID: United States Agency for International Development (2002). *Civil Society in Rwanda: Assessment and Options* (Dostupné na: <file:///C:/Users/uzivatel/Desktop/USAID%20report.pdf>, 24. 3. 2017).

USAID: United States Agency for International Development (2007). *WOMEN & CONFLICT: An Introductory Guide for Programming* (Dostupné na: https://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1865/toolkit_women_and_conflict_an_introductory_guide_for_programming.pdf, 20. 12. 2016).

Waldorf, L. (2009). *International Center for Transitional Justice: Transitional Justice and DDR: The Case of Rwanda* (Dostupné na: <https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-DDR-Rwanda-CaseStudy-2009-English.pdf>, 24. 3. 2017).

WB: The World Bank (2016a). *Rwanda: GDP growth* (Dostupné na: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?end=2015&locations=RW&start=1961&view=chart>, 14. 3. 2017).

WB: The World Bank (2016b). *Rwanda: Employment in agriculture, female* (Dostupné na: <http://data.worldbank.org/indicator/SL.AGR.EMPL.FE.ZS?locations=RW&view=chart>, 14. 3. 2017).

WB: The World Bank (2016c). *Literacy rate, adult male, adult female* (Dostupné na: <http://data.worldbank.org/indicator/SE.ADT.LITR.MA.ZS?locations=RW&view=chart>, 14. 3. 2017).

WB: The World Bank (2016d). *Proportion of seats held by women in national parliaments* (Dostupné na: <http://data.worldbank.org/indicator/SG.GEN.PARL.ZS?end=2016&locations=RW&start=1990&view=chart>, 14. 3. 2017).

WB: The World Bank (2017). *World Development Indicators: Women in development* (Dostupné na: <http://wdi.worldbank.org/table/1.5>, 13. 3. 2017).

WEF: The World Economic Forum (2016). *The Global Gender Gap Report 2016* (Dostupné na: <https://www.weforum.org/reports/global-gender-gap-report-2016>, 13. 3. 2017).

http://www3.weforum.org/docs/GGGR16/WEF_Global_Gender_Gap_Report_2016.pdf, 5. 4. 2017).

WfWI: Women for Women International (2004). *Briefing Paper: Women taking a lead: progress towards empowerment and gender equity in Rwanda* (Dostupné na: <https://www.globalgiving.org/pfil/2870/projdoc.pdf>, 19. 3. 2016).

Williams, J. (2015). Women, Weapons, Peace and Security. *SUR: International Journal on Human Rights* 12 (22), s. 31–37.

Záhořík, J. (2013). *Dějiny Rwandy a Burundi* (Praha: Lidové noviny).

Zemanová, Š. – Trávníčková, Z. (2012). Latentní práva a iniciativy v Radě OSN pro lidská práva. *Mezinárodní vztahy* 47 (3), s. 29–52.

Zinsser, J. P. (1990). The United Nations Decade for Women: A Quiet Revolution. *The History Teacher* 24 (1), s. 19–29.

RESUMÉ

The Republic of Rwanda is probably best known for the devastating 1994 Genocide which claimed lives of one-tenth of its population. Recently we can, however, notice a much more positive statistics relating to this Central African state. In 2003 Rwanda displaced Sweden as the country with the world's highest percentage of women parliamentarians and in 2013 reached the figure of 64 % of women in its parliament.

Rwandan society used to be strongly patriarchal but the end of the civil war and genocide led to fundamental changes which encouraged women's emancipation. Women made up 70 % of the post-genocide Rwandan population and as a result they began to take on the roles which traditionally belonged to men. Although Rwanda has taken a huge leap forward, there are still some women's issues which need to be solved, especially a very high prevalence of gender based violence.

The theoretical framework for this paper is provided by feminist perspective on women's security, their role in conflict and peacebuilding. The author also summarized the existing international legislature on women's security and participation in peacebuilding process. The key resolution for this research is United Nations Security Council Resolution 1325 on Women, Peace and Security from 2000. Based on the Rwandan National Action Plan for implementation of this Resolution I selected seven indicators which provide me the basis for evaluation of women's role in peacebuilding process in Rwanda. The main questions of this diploma thesis are following: 1. What role did women play during the Rwandan genocide?; 2. What were the effects of genocide on social, economic and political position of women in Rwanda?; 3. How can we evaluate the involvement of women in peacebuilding in post-genocide Rwanda based on the selected indicators?

Before the civil war in the early 1990s and the genocide in 1994, Rwandan women never held more than 18 % of seats in the country's Parliament. After the

genocide Rwandan government started to promote women's rights and gender equality as a key to lasting peace and stability in the country. Women have assumed numerous important governmental, legislative, and judicial positions in Rwanda since 1994. The dramatic gains for women are results of specific mechanisms which were used to increase women's political participation, among them a constitutional gender quota from 2003 which grants women at least 30 % of posts in all decision-making organs. Women politicians as well as women from civil society contributed a lot to the peacebuilding process in Rwanda. Nevertheless, the increasingly authoritarian Rwandan government controlled by President Paul Kagame raises questions about the real meaning and impact of increased women's participation.

PŘÍLOHY

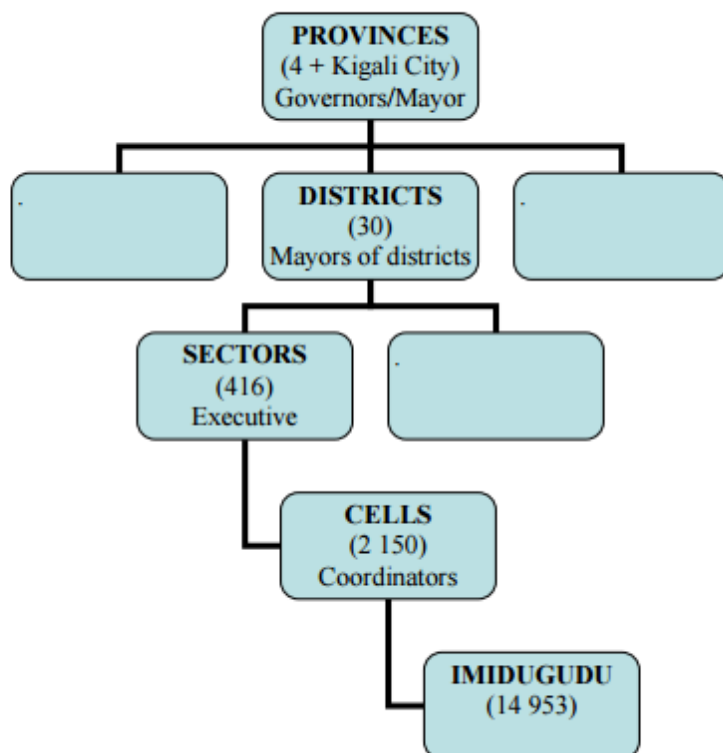
Příloha č. 1: Mapa Rwandy

Pozn.: do roku 2006 se Rwanda skládala z 12 provincií (na obrázku), v současné době ji tvoří pět provincií

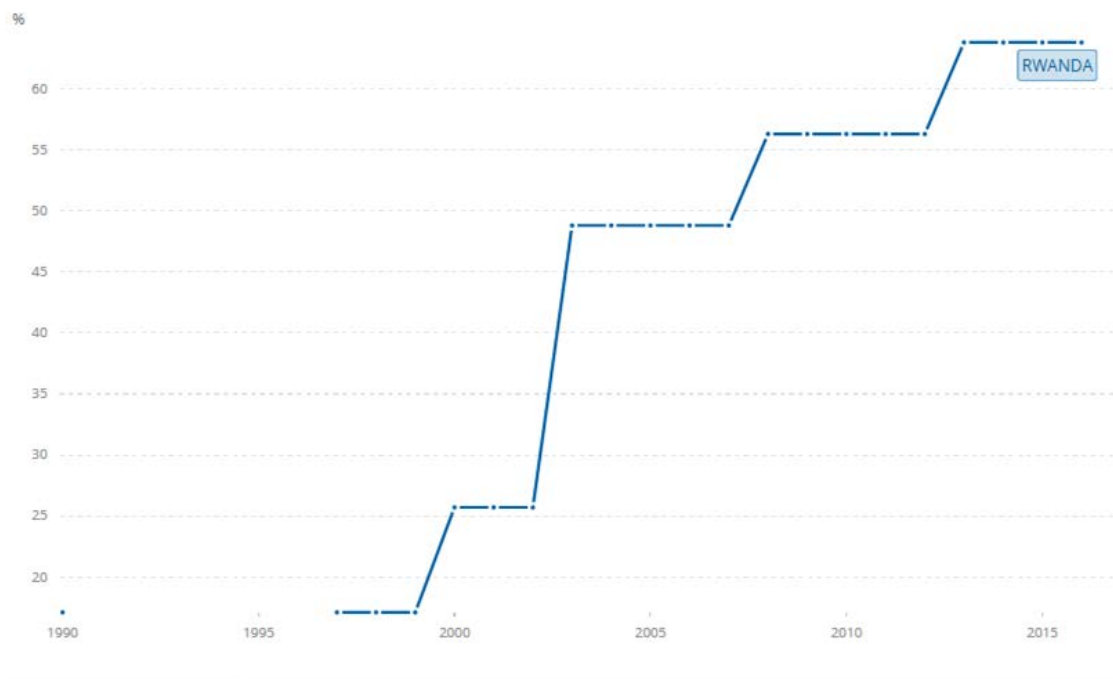
Zdroj: AFDB 2008: 54

Příloha č. 2: Administrativní dělení Rwandy

Zdroj: Republic of Rwanda 2008: 6

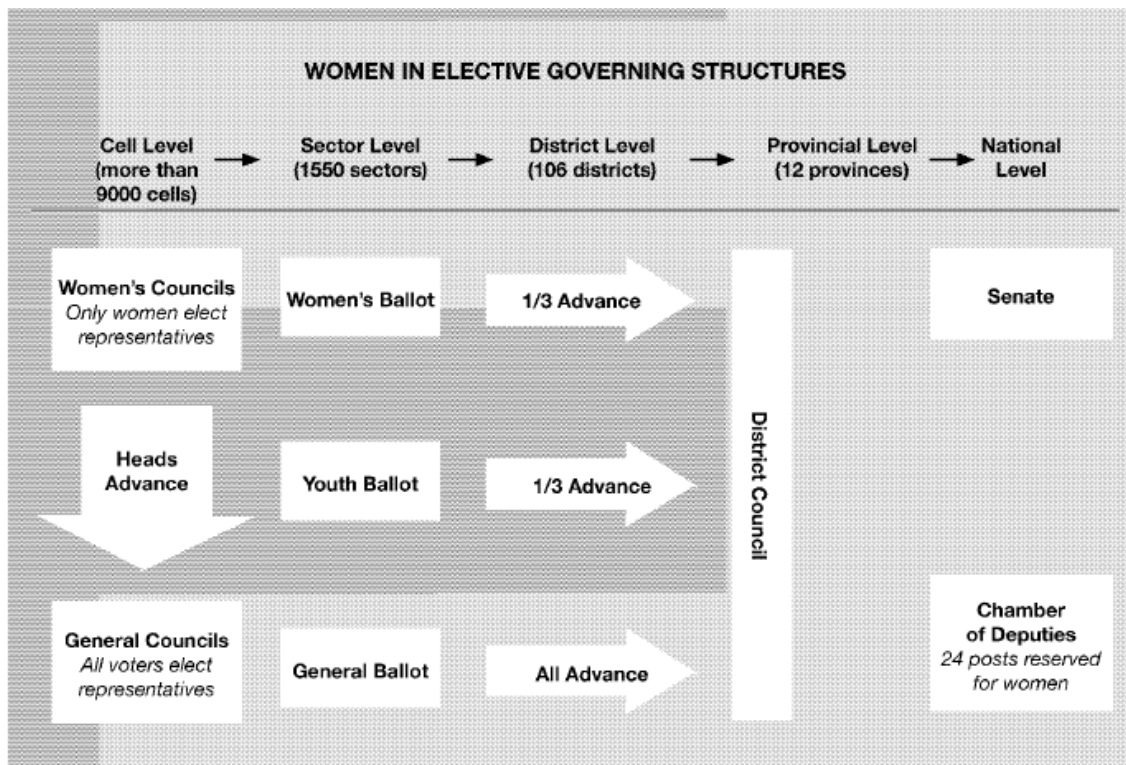
Příloha č. 3: Vývoj proporčního zastoupení žen v dolní komoře parlamentu v období let 1990 až 2016

Zdroj: WB 2016d: nestránkováno

Příloha č. 4: Ženy ve volených vládnoucích strukturách

Pozn.: na úrovni buněk, sektorů, distriktů, provincií a na národní úrovni

Zdroj: Powley 2003: 18

Příloha č. 5: Vývoj zastoupení rwandských žen v dolní komoře parlamentu od roku 2003

Ženy v parlamentu			
	Počet křesel celkem	Počet křesel obsazených ženami	Procentuální zastoupení žen
2003	80	39	49 %
2008	80	45	57 %
2013	80	51	64 %

Zdroj: IPU 2017: nestránkováno (tabulku vytvořila autorka)

Příloha č. 6: Vývoj zastoupení rwandských žen v senátu od roku 2003

Ženy v senátu			
	Počet křesel celkem	Počet křesel obsazených ženami	Procentuální zastoupení žen
2003	20	6	30 %
2008	26	9	35 %
2013	26	10	38 %

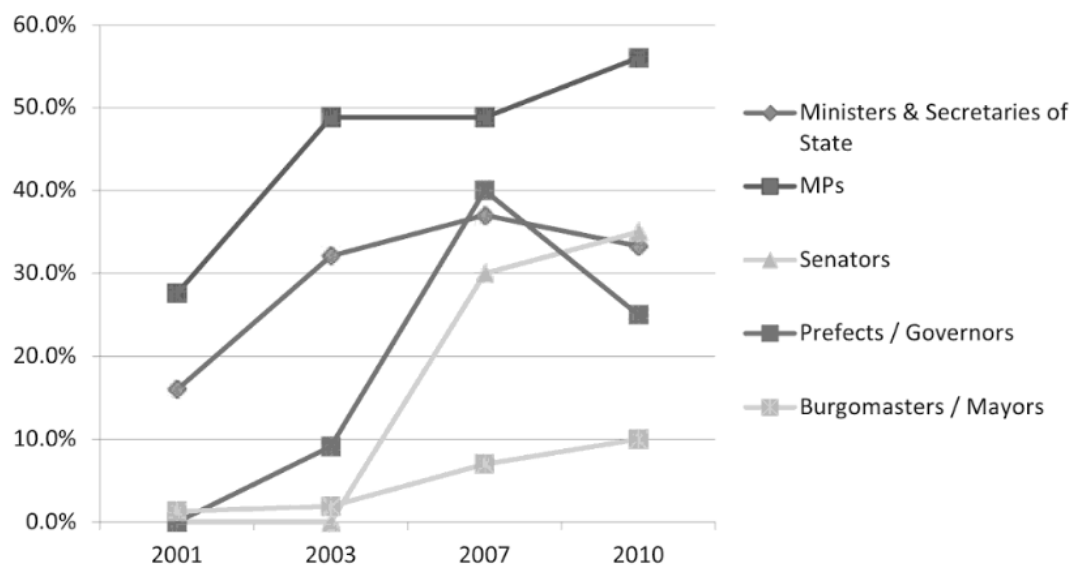
Zdroj: IPU 2017: nestránkováno (tabulku vytvořila autorka)

Příloha č. 7: Zastoupení rwandských žen v lokální vládě v roce 2016

Ženy v lokální vládě	
Governors	60 %
Bureau of the executive districts council	50 %
Mayors	17 %
Vice-Mayors in charge of Economic Affairs	20 %
Vice-Mayors in charge of Social Affairs	77 %
District Executive Secretaries	7 %
Sector Executive Secretaries	11 %
Members of Cells Consultative Council	35 %

Zdroj: NISR 2016b: 100–101 (tabulku modifikovala autorka)

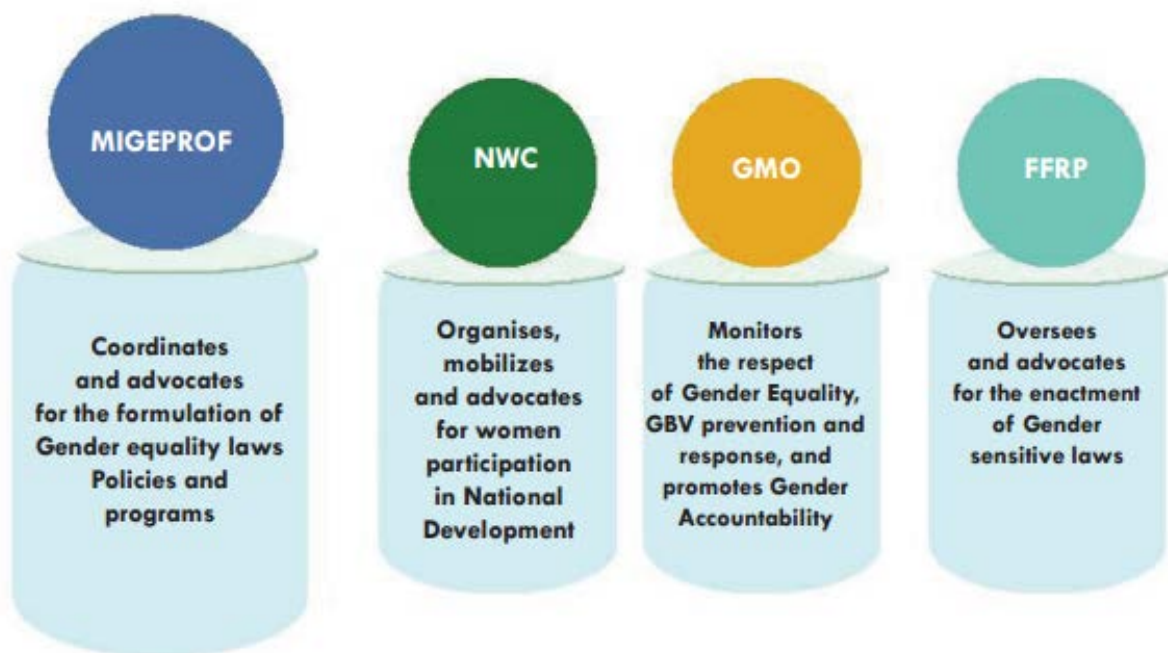
Příloha č. 8: Vývoj politické reprezentace žen ve Rwandě v období let 2001 až 2010

Zdroj: Mageza-Barthel 2015: 117

Příloha č. 9: Institucionalizace genderové politiky

Pozn.: Ministerstvo pro gender a podporu rodiny (MIGEPROF), Národní ženská rada (NWC), Gender Monitoring Office (GMO), Fórum poslankyň parlamentu (FFRP)

Zdroj: Republic of Rwanda 2017: 6

Příloha č. 10: Procentuální zastoupení rwandských žen v právním sektoru dle údajů z roku 2015

Procentuální zastoupení žen v právním sektoru	
Judges in Supreme Court	37 %
Inspectors in Supreme Court	40 %
Judges in High Courts	33 %
Judges in intermediate Courts	34 %
Judges in lower/primary Courts	45 %
Judges in Commercial Courts	23 %
National prosecutors	46 %
Lawyers members of the Bar Association	27 %

Zdroj: NISR 2016b: 85–86 (tabulku modifikovala autorka)

Příloha č. 11: Reprezentace rwandských žen v peacekeepingových misích OSN
(stav k roku 2017)

Reprezentace žen v peacekeepingových misích OSN				
Pozice	Počet mužů	Počet žen	Celkem	Procentuální zastoupení žen
Individual Police	133	15	148	10 %
Formed Police Units	699	120	819	15 %
Experts on Mission	46	0	46	0 %
Contingent Troop	5004	109	5113	2 %

Zdroj: UN 2017: 14 (tabulku modifikovala autorka)

Příloha č. 12: Rwanda na 5. místě na základě hodnocení „Global Gender Gap Report“ z roku 2016

Table 3: Global rankings, 2016

Country	GLOBAL INDEX		ECONOMIC PARTICIPATION AND OPPORTUNITY		EDUCATIONAL ATTAINMENT		HEALTH AND SURVIVAL		POLITICAL EMPOWERMENT	
	Rank	Score	Rank	Score	Rank	Score	Rank	Score	Rank	Score
Iceland	1	0.874	9	0.806	1	1.000	104	0.970	1	0.719
Finland	2	0.845	16	0.794	1	1.000	1	0.980	2	0.607
Norway	3	0.842	7	0.818	28	1.000	68	0.974	3	0.576
Sweden	4	0.815	11	0.802	36	0.999	69	0.974	6	0.486
Rwanda	5	0.800	8	0.817	110	0.958	89	0.972	8	0.452
Ireland	6	0.797	49	0.709	1	1.000	54	0.979	5	0.502
Philippines	7	0.786	21	0.780	1	1.000	1	0.980	17	0.386
Slovenia	8	0.786	19	0.784	25	1.000	76	0.973	18	0.385
New Zealand	9	0.781	24	0.765	40	0.999	104	0.970	16	0.390
Nicaragua	10	0.780	92	0.632	1	1.000	1	0.980	4	0.506

Zdroj: WEF 2016: 10